

”SOMOS CHILENOS, DESCENDIENTES DE ALEMANES –
VI ER CHILENERE, ETTERKOMMERE ETTER TYSKERE”:
Om hvordan en etnisk minoritet i Sør- Chile opprettholder sin elitestatus

Hovedfagsoppgave i sosialantropologi

Januar 2004

Sosialantropologisk institutt

Universitetet i Oslo

Astrid Kristine Breidlid

SAMMENDRAG

”SOMOS CHILENOS, DESCENDIENTES DE ALEMANES – VI ER CHILENERE, ETTERKOMMERE ETTER TYSKERE”:

Om hvordan en etnisk minoritet i Sør-Chile opprettholder sin elitestatus.

Denne oppgaven skildrer relasjonen mellom en tyskchilensk elite og en chilensk arbeiderklasse. Problemstillingene i oppgaven er hvilken betydning etnisitet har for reproduksjonen av tyskchilenernes status som lokal elite i Llanquihue i dag, og hvordan klaseskillene mellom den chilenske arbeiderklassen og den tyskchilenske eliten opprettholdes. Noen tyskchilenerne er etterkommere etter tyske nybyggere og har arvet jord slik at mange av dem eier farmer, mens andre er etterkommere etter tyske immigranter eller har selv flyttet fra Tyskland til Chile. De er en heterogen kategori, og det er ulikt hvor mye de legger vekt på sine tyske røtter. De har også forskjellige måter å vise sin tyskchilenske identitet på, gjennom språk, organisering, genealogier eller historiefortelling eller nettverk. Chilenerne er også en heterogen kategori, men jeg har konsentrert meg om majoriteten, som er lokalfødt, og deres familie som har bakgrunn som landarbeidere for tyskchilenske farmere. I urbane strøk er de arbeidere, og de jobber ofte for tyskchilenere.

Jeg har brukt Bourdieus klasseteorier, og Barths og Handelsmans teorier om etniske grenser og organisering. Jeg argumenterer for at forståelsen av klasse oppstår i arbeidslivet, der den som gir arbeid får høyere status enn den som arbeider. Denne klasseforskjellen overføres til menneskelige kategorier gjennom etniske stereotyper. Klasseforskjellene manifesteres og opprettholdes i boligstrøk, og de reproduseres i utdanningssystemet. Tyskchilenernes elitestatus opprettholdes også gjennom deres felles lidelseshistorie, som fører til samhold innen kategorien, som avgrenses gjennom genealogier. For å hindre store klasseforskjeller innen den tyskchilenske kategorien har de veldedighetsorganisasjoner, som hjelper trengende tyskchilenere.

FORORD

Jeg vil først og fremst takke mine informanter som har gitt meg mye informasjon, støtte og gjestfrihet. Uten dere ville ikke denne avhandlingen vært mulig. Jeg vil spesielt takke familien Neumann Heisse, familien Apel, familien Held, familien Torres Barrientos og familien Puschel. Jeg vil også takke kommunens ansatte i Puerto Varas, som blant annet gav meg tilgang på kommunale statistikker. Dessuten vil jeg takke Juan Carlos Skewes og Freddy Fortoul ved universitetet i Valdivia, som gav meg tips om relevant litteratur og tilgang til universitetsbiblioteket.

Videre vil jeg takke mine medstudenter for tålmodig lesing og konstruktiv kritikk til mine kapitler. Jeg vil spesielt takke veiledningsseminargruppa våren 2002 og hovedseminargruppa våren 2003, samt Astrid, Anders og Rosanne.

Jeg vil også takke mine veiledere. Eduardo Archetti kom med nyttige innspill før og under feltarbeidet. Anne Waldrop var særdeles tålmodig og veiledet meg per e-mail i nesten et år. Heidi Fjeld skal ha en stor takk for å ha inspirert meg til å gjøre oppgaven ferdig.

En spesiell takk går til min mann Carlos som har støttet meg under hele prosjektet. Under feltarbeidet var han min assistent, både med teknisk utstyr og med intervjuer. Etter feltarbeidet har han vært min konsulent, når det gjelder lokale uttrykk og fortolkningsmuligheter. Jeg vil også takke min svigerfamilie for all omsorg og hjelp da jeg bodde hos dem mens jeg skrev på oppgaven i Chile. Dessuten vil jeg takke mine foreldre, som har lest gjennom mine kapitler og gitt konstruktiv kritikk til struktur og språk.

Dette prosjektet har blitt gjennomført med finansiell bistand fra Statens Lånekasse og Sosialantropologisk institutt.

Astrid Kristine Breidlid

Oslo, januar 2004

INNHold

SAMMENDRAG	V
FORORD.....	VII
INNHold.....	IX
ILLUSTRASJONSListE:	XI
DEL I: INTRODUKSJON OG METODE	1
KAPITTEL 1: INNLEDNING	3
TEORETISKE RAMMEVERK	5
<i>Klasse, etnisitet og "rase"</i>	5
<i>Klasse</i>	8
<i>Etnisitet</i>	9
<i>Grenser</i>	11
OPPGAVENS STRUKTUR.....	13
KAPITTEL 2: BAKGRUNNSINFORMASJON OG METODE.....	15
PUERTO VARAS	15
HISTORISK BAKGRUNN.....	17
<i>Nybyggertiden</i>	17
<i>Integrasjon og konflikt</i>	21
HVEM ER TYSKCHILENERE I SØR-CHILE?.....	23
METODE	26
<i>Forskningsteknikker</i>	28
DEL II: KLASSERELASJONER MELLOM TYSKCHILENERE OG CHILENERE.....	33
KAPITTEL 3: LØNN SOM FORTJENT – OM ARBEIDSRELASJONER	35
FARMERE OG <i>INQUILINOS</i>	36

PATRON OG HUSHJELP	46
MODERNE ARBEIDSRELASJONER	53
 KAPITTEL 4: HER FINS DET IKKE FATTIGE – OM ROMLIGE DIMENSJONER I EN KLASSEKONTEKST	 61
BOLIGSEGREGERING	63
SKOLE- OG UTDANNINGSSEGREGERING	73
<i>Hva er viktigst – klasse eller etnisitet? .....</i>	<i>73</i>
<i>Reproduksjon av klasseskiller.....</i>	<i>79</i>
 DEL III: ETNISITET SOM FAKTOR I REPRODUKSJON AV ULIKHET	 85
 KAPITTEL 5: KOLLEKTIV HUKOMMELSE – OM GRENSEBEVARING I ET HISTORISK PERSPEKTIV	87
OPPRINNELSESMYTEN	90
ANDRE VERDENSKRIG OG NAZISMEN	94
<i>Holdninger til andre verdenskrig.....</i>	<i>94</i>
<i>Nazisme og rasisme .....</i>	<i>97</i>
REVOLUSJON OG REAKSJON.....	100
GENEALOGIER	104
 KAPITTEL 6: ETNISK ORGANISERING.....	 109
LUTHERSK KRISTENDOM SOM ETNISK MARKØR.....	112
ETNISKE ORGANISASJONER.....	121
<i>Kulturorganisasjoner.....</i>	<i>122</i>
<i>Velferdsorganisasjoner.....</i>	<i>125</i>
JUBILEUMSFEIRINGEN	130
 KAPITTEL 7: AVSLUTNING.....	 135
 APPENDIKS 1:.....	 139
ENCUESTA (SPØRREUNDERSØKELSE)	139
 APPENDIKS 2:.....	 143
ORDLISTE.....	143
 APPENDIKS 3:.....	 145
ILLUSTRASJONER:.....	145
 LITTERATURLISTE	 163

ILLUSTRASJONSLISTE:

Kart 1	: Llanquihueprovinsen	s. 145
Kart 2	: Puerto Varas	s. 147
Kart 3	: Chile	s. 149
Genealogi	: Familien Held	s. 151
Bilde 1	: Puerto Varas	s. iii
Bilde 2	: Rikmannsbolig i en <i>parcela</i>	s. 153
Bilde 3	: En tyskchilensk farm	s. 153
Bilde 4	: <i>El inquilino</i> melker kyrne	s. 153
Bilde 5	: Et typisk tyskchilensk hus i sentrum	s. 155
Bilde 6	: Avenida Colon	s. 155
Bilde 7	: <i>Población</i> i Puerto Chico	s. 155
Bilde 8	: Den germanske skolen	s. 157
Bilde 9	: En offentlig skole	s. 157
Bilde 10	: Den tyske skolen	s. 157
Bilde 11	: Den lutherske kirken	s. 159
Bilde 12	: Den katolske kirken	s. 159
Bilde 13	: Tyskchilensk brannkompani	s. 161
Bilde 14	: Den tyske klubben	s. 161

DEL I:

INTRODUKSJON OG METODE

KAPITTEL 1:

INNLEDNING

Tyske nybyggere kom til Sør-Chile for 150 år siden, og deres etterkommere har blitt storbønder ved hjelp av chilensk arbeidskraft og er nå den lokale eliten i Llanquihue-provinsen. Det er stor grad av samhandling over etniske grenser, også gjennom ekteskap, som er en konserverende institusjon. Den chilenske befolkningen utgjør i stor grad arbeiderklassen både i urbane og rurale områder, og til tross for tette arbeidsrelasjoner med tyskchilenerne, er det liten grad av sosial mobilitet. I denne oppgaven skal jeg se på hvordan ulikhet produseres og reproduseres i relasjoner som også preges av kontakt. Jeg vil i tillegg drøfte hvilken betydning etnisitet har for reproduksjonen av tyskchilenernes status som lokal elite i Llanquihue i dag. Oppgaven tar for seg relasjonen mellom tyskchilenere og chilenerne i Llanquihue-provinsen, sett i lys av klasse- og etnisitetsproblematikk. Jeg vil argumentere for at denne relasjonen best kan forstås gjennom en analyse av produksjon og reproduksjon av klassesdistinksjoner, samt organisering av etnisitet. Sentralt for denne analysen vil være opprettholdelse av grenser, og det er mitt teoretiske hovedanliggende å studere forholdet mellom klasse og etnisitet.

Mine informanter er for en stor del etterkommere etter tyske innvandrere, som innvandret til Chile fra midten av 1800-tallet og ble tildelt jord rundt Llanquihue-innsjøen i Sør-Chile (se kart 1). Nybyggernes hovedbeskjeftigelse var jordbruk, noe mange tyskchilenere fremdeles driver med. Etter hvert som jordbruksproduksjonen økte, blomstret handelen opp og fremdeles er en del av tyskchilenerne forretningsmenn. Den chilenske befolkningen ble rekruttert av tyskchilenere til å arbeide for dem i landbruket, og mange chilenerne jobber også i dag som landarbeidere. Etter andre verdenskrig begynte tyskchilenerne å investere i utdannelse, og flere tyskchilenere har nå i høytlønte stillinger i det offentlige og private næringsliv i byene. Chilenske landarbeidere har også flyttet dit og har blitt en urban arbeiderklasse. I denne oppgaven har jeg hovedsakelig fokusert på den tyskchilenske eliten og den chilenske arbeiderklassen i urbane strøk, og jeg vil se på kulturelle, sosiale og økonomiske aspekter ved relasjonen mellom de to kategoriene chilenerne.

Relasjonen mellom den tyskchilenske og den chilenske befolkningen kan analyseres både gjennom klasse og etnisitet, og jeg skal argumentere for at klasse er den viktigste distinksjonen i

mitt felt. I oppgaven vil jeg drøfte på hvilken måte klassesdistinksjonen i Sør-Chile skyldes historiske forhold og i hvilken grad etnisitet og etnisk organisering har hatt vesentlig innvirkning på den ovennevnte klassesdistinksjonen. Jeg skal argumentere for at etnisitet i stor grad sammenfaller med klasse, noe som fører til at etnisitet blir en viktig grensemarkør mellom den tyskchilenske eliten og den chilenske arbeiderklassen. Til slutt skal jeg fokusere på den tyskchilenske befolkningen og drøfte hvordan etnisitet organiseres i den tyskchilenske kategorien. Jeg vil her diskutere i hvilken grad etnisitet legitimerer tyskchilenernes elitestatus og i hvilken grad etnisitet kan virke samlende på kategorien tyskchilenere.

Tyskchilenerne utgjør den øvre middelklasse i Llanquihue, og sentralt i min analyse vil være prosessen rundt opprettholdelsen av deres rang. Som en lokal elite kan tyskchilenerne analyseres ved hjelp av Abner Cohens teoretiske tilnærming, og Cohens bok "The politics of elite culture", som omhandler etniske grupper og elites reproduksjon av rang, har inspirert min analyse. Cohen behandler etniske grupper som uformelle politiske organisasjoner som bruker kulturelle grenser for å sikre gruppens ressurser. Han viser hvordan en etnisk elite, et kollektiv som har ledende posisjoner i en sosial sfære, legitimerer sin status ved å vise til at den har sjeldne og eksklusive kvaliteter (Cohen 1981). I denne oppgaven vil jeg ikke bare se på hvordan tyskchilenerne markerer forskjellighet fra den chilenske befolkningen, men også hvordan de legitimerer sin elitestatus, noe som gjøres ved å henvise til etniske egenskaper som den chilenske arbeiderklassen mangler. Cohens materiale viser at eliten er høyt utdannet, med monopol både på byråkratiske stillinger og på jord. Den opprettholder sin elitestatus over generasjoner ved å investere i den yngre generasjons utdanning (Cohen 1981). I denne oppgaven vil jeg argumentere for at tyskchilenernes tradisjonelle monopol på jord i Llanquihue-provinsen i stor grad har produsert deres elitestatus i dag, samtidig som deres elitestatus reprodukeres gjennom investering i sine barns utdanning. Cohen hevder også at eliten ikke utgjør en tydelig atskilt gruppe, men likevel samarbeider "medlemmene" uformelt med hverandre. For å løse dette paradokset utvikler eliten organisasjoner som definerer deres gruppeidentitet i symbolske former (ibid). Den tyskchilenske eliten har på lignende måte ikke utviklet politiske partier, men i stedet organisert seg i kulturelle organisasjoner. I oppgaven vil jeg drøfte i hvilken grad organiseringen av den tyskchilenske kategorien styrker medlemmenes samhold.

Generelt kan vi si at latinamerikansk antropologi er preget av studier om undertrykkelsesprosesser. Dette gjelder også studier av urbefolkning og mestiser i samfunn der hudfarge til dels er avgjørende for rangforskjeller (Smith 1996). På bakgrunn av dette hevder

Archetti og Stølen at latinamerikansk antropologi er rotfestet i marxismen og at marxistinspirert antropologi fortsatt står sterkt i Latin-Amerika (1994). Min oppgave følger latinamerikansk antropologisk tradisjon og omhandler klasserelasjoner samt etnisitet. Det er en studie av hierarkiske relasjoner mellom eliten og deres arbeidere i byen. Studien viser hvordan klasseskiller opprettholdes på grunn av produksjonsrelasjoner, men også gjennom kulturelle prosesser som etnisitet. Studien har et marxistisk utgangspunkt, i det den fokuserer på produksjon og produksjonsrelasjoner, men også sosio-kulturelle forhold er nødvendig å studere for å forklare opprettholdelsen og endring av grenser mellom etniske og sosioøkonomiske kategorier. Etnisitet fordyper klasseskillene, men går også utover klassesdimensjonen.

Både klasse og etnisitet har vært kjente temaer i latinamerikansk antropologi, særlig i marxistiske analyser av peasants som dominerte på 1970-tallet. Sidney Mintz (1973) og Eric Wolf (1966) la grunnlaget for peasant-studiene, der de hevder at produksjonsrelasjonene har en avgjørende betydning for å forstå kulturelle forhold. Deres tilnærming er forankret i marxistisk tenkning og ble inspirert av de latinamerikanske bondebevegelsene og avhengighetsteorien på 1960- og 1970-tallet. Wolf og Mintz knyttet i tillegg analysen av subsistensjordbruk til historiske endringsprosesser (Archetti og Stølen 1994). Eduardo Archetti og Kristi Anne Stølen har et interessant perspektiv når de skiller mellom ulike former for organisering av jordbruket: Den ene typen er peasant, som er rettet mot overlevelse. Den andre typen er kapitalistisk bedrift, hvor målet er et pent overskudd, uten bruk av egen arbeidskraft. Den tredje typen er farm, der eierne selv arbeider på farmen, men i tillegg hyrer inn lønnet arbeidskraft. De akkumulerer kapital, som de investerer i ny teknologi for å øke arbeidets produktivitet (Archetti og Stølen 1975). I denne oppgaven vil jeg fokusere blant annet på tyskchilenske farmere, som har en sammenlignbar jordbruksstruktur som farmerne Archetti og Stølen beskriver.

TEORETISKE RAMMEVERK

Klasse, etnisitet og ”rase”

Sentralt i denne oppgaven er forholdet mellom klasse og etnisitet. For å kunne analysere relasjonen mellom mennesker og grupper av mennesker er det nødvendig å diskutere hvordan etnisitet og

klasse påvirker hverandre, og i den forbindelse vil det være fruktbart å vurdere om klasse og etnisitet er ulike klassifikasjonssystemer eller ikke.

Perspektivet jeg tar utgangspunkt i forstår forholdet mellom etnisitet og klasse slik at etnisitet utløser klassebevissthet hos en gruppe med lignende økonomiske interesser. John Rex hevder at grupperelasjoner kan forstås dynamisk gjennom et klasseperspektiv, mens gruppens indre samhold avhenger av kulturelle faktorer. Etnisitet kan føre til at "klassene i seg selv", det vil si en gruppe med samme relasjon til produksjonsmidlene blir "klasser for seg selv", det vil si avgrensede, organiserte og kollektivt bevisste aktører. Etnisk identitet som har en annen opprinnelse enn produksjonsrelasjonene kan dermed forløse klassesammenhengene. På den annen side kan latente etniske organisasjoner manifesteres gjennom felles økonomiske interesser (Rex 1994). Rex hevder at klasse og etnisitet påvirker hverandre gjensidig. Dette perspektivet er interessant for min analyse om grupperelasjoner, i den forstand at etnisitet kan legitimere klasseforskjeller. Jeg vil også drøfte på hvilke måter tyskchilenernes felles økonomiske interesser fører til etnisk organisering.

I Latin-Amerika har etniske kategorier basert på farge, *raza*, betydning for hierarkisering av relasjoner og vil derfor være viktig å analysere i forhold til klasse. Stuart Hall skriver at klasse blir gjennomlevd gjennom rase (i Wolpe 1994). I hierarkiske relasjoner mellom etniske grupper kategoriserer ofte den dominerende gruppen den andre som en underlegen rase, samtidig som den dominerende gruppen identifiserer seg med en rase som gir dem et positivt selvilde. Denne beskrivelsen passer for Llanquihue-provinsen, der tyskchilenerne kategoriserer chilenerne som en underlegen *raza*.

Rase er i dag et belastet begrep på norsk, og det har som analytisk verktøy blitt erstattet med ulike variasjoner av etniske kategorier. Til tross for at det allerede på midten av 1900-tallet ble vitenskapelig slått fast at biologisk sett finnes ikke raser, argumenterer Peter Wade, som skriver om Latin-Amerika, for at rase er en sosial betydningsfull realitet hvis folk diskriminerer på bakgrunn av hva de kaller rase. Rasekategorier konstrueres sosialt ved å bruke aspekter av fenotypisk variasjon som ble viktige forskjellstegn gjennom europeiske koloniale møter med andre. Wade hevder at rasismen i Latin-Amerika alltid har blitt implisitt sammenlignet med den i USA, og at rasismen i Latin-Amerika derfor undervurderes siden latinamerikanske mulatter delvis blir akseptert av de hvite. Han argumenterer for at også *mestizaje* (ideologi om etnisk blanding) baseres på en kulturell *blanqueamiento* (forhvitning), en sosial praksis der rasehierarkiet blir gjenskapt. Den forsterker prinsippet om forhvitning, der urbefolkningen er underlegne europeerne. Wade argumenterer videre for at rasisme både basert på genotype (som brukes i USA) og fenotype (som brukes i Latin-

Amerika) er kulturelt konstruert biologi, noe som gjør at forskjellene mellom rasisme i Latin-Amerika og USA er historiske og kulturelle (1997).

Hva er forskjellen mellom etnisitet og rasisme? Wade argumenterer for at etnisitet er en måte å kategorisere komplekse kulturelle forskjeller. Etnisitet handler om opprinnelse i en kulturell geografi, hvor stedets kultur har blitt absorbert gjennom generasjoner. Rase, på den annen side, blir kategorisert gjennom fenotypiske aspekter. Disse egenskapene overføres gjennom generasjoner, noe som gjør at forfedrenes opprinnelse er viktig. Ethvert individ kan ha både rase- og etnisk identitet som overlapper hverandre i praksis (Wade 1997). Richard Jenkins skiller på sin side klart mellom rasisme og etnisitet og hevder at etnisitet er identifisering av "oss", det vil si at gruppeidentifikasjon finner sted innenfor den etniske grensen. Rasisme er derimot kategorisering av "dem", der kategorisering refererer til en dominant gruppes evne til å påføre et annet folk den tilskrevne karakteristikk (Jenkins 1994).

Wade hevder at det er nødvendig å belyse rasismens historie ved å bruke begrepet "rase". Det finnes forskjellige former for rasisme, men de er alle forbundet med historien av koloniale møter (Wade 1997). Thomas Hylland Eriksen argumenter imidlertid for at ideer om rase ikke har noen avgjørende innvirkning på etniske relasjoner, og skiller derfor ikke analytisk mellom rase og etnisitet (1993). I Llanquihue-provinsen er det utstrakt bruk av *raza*, og begrepet *raza* vil derfor bli brukt empirisk som et lokalt meningsbærende begrep. Jeg vil imidlertid analysere *raza* som etnisk kategori fordi *raza*, slik det brukes lokalt, også viser til kulturelle forskjeller i tillegg til opprinnelse og farge. Lokalt brukes *raza* for å uttrykke hierarkiske relasjoner mellom tyskschilenere, chilenerne og urbefolkning.

Et viktig spørsmål i studien av forholdet mellom klasse og etnisitet er hvorvidt de to er ulike klassifikasjonssystemer. Eriksen hevder at det er høy korrelasjon mellom etnisk identitet og klassemedlemskap i mange polyetniske samfunn, men poengterer at klasseskiller og etniske grenser kan overlappe hverandre på ulike måter. Etniske ideologier kan på den ene siden rettferdiggjøre sosiale hierarkier ved at arbeidsdelingen følger etniske grenser, og klassene kan på den måten sementeres av etnisitet. Det kan også være en viss smitteeffekt av klasse på etnisitet og omvendt. På den annen side kan det være stor forskjell på klassemedlemskap innen den etniske kategorien i etniske rangerte samfunn (Eriksen 1993). Eriksen mener derfor at klasse og etnisitet refererer til forskjellige kategoriseringer og at de analytisk sett er ulike fenomener, hvor klasse refererer til sosial rangering og maktfordeling, mens etniske kriterier for rang refererer til kulturelle forskjeller (Eriksen 1997).

I min analyse av hvordan klasse og etnisitet relaterer til hverandre tar jeg utgangspunkt i Eriksens poeng om at klasse og etnisitet er to ulike kategoriseringer, selv om *raza* relaterer både til klasse og etnisitet. Jeg vil undersøke hvorvidt etnisitet innvirker på arbeidsdelingen i lokalsamfunnet, og om medlemskap i den etniske kategorien avhenger av klasses tilhørighet, og omvendt.

Klasse

Tyskchilenerne utgjør den øvre middelklassen i Llanquihue-provinsen, og det er nettopp denne elitestatusen jeg vil analysere her. Min forståelse av klasse i denne oppgaven er basert på Pierre Bourdieus bøker: "Reproduction in education, society and culture" (1977), "Language and symbolic power" (1991), "Distinksjonen" (1995), "Symbolsk makt" (1996) og "Den maskuline dominans" (2000). Bourdieus tilnærming til klasse er både marxistisk og weberiansk. Karl Marx så på sosial stratifisering som en kløft mellom borgerskapet som eide produksjonsmidlene og proletariatet som måtte selge sin arbeidskraft, det vil si at han definerte klasser etter deres forhold til produksjonsmidlene. Max Weber hadde et videre perspektiv i sin analyse av sosial stratifisering og så på tre faktorer spesielt; nemlig økonomisk, politisk og sosial status (Kottak 1994). Weber mente også at grupper kan defineres etter livsstil og konsum.

Grunnleggende i Bourdieus klassebegrep er Marx' poeng om at en samfunnsklasse er definert gjennom sin plass i produksjonslivet og forholdet til produksjonskreftene, det vil si at overklassen eier produksjonsmidlene og lar arbeiderklassen arbeide for seg. Imidlertid hevder Bourdieu, i likhet med Weber, at kampen mellom klassene utkjempes på livsstilens område, samtidig som lukningsstrategier i både yrkeslivet og kulturlivet gjør det vanskelig for uvedkommende å hevde seg. Bourdieu hevder videre at sosial mobilitet er vanskelig å oppnå, fordi jo flere som oppnår et sosialt gode, jo mer synker dette i verdi (Østerdal 1995).

Videre argumenterer Bourdieu for at en samfunnsklasse også defineres gjennom den habitus som er frembrakt av samfunnsklassens sosiale betingelser (1995:186). Inspirert av fenomenologene, påpeker Bourdieu at vårt forhold til verden viser seg gjennom vår kroppsliggjorte forståelse og atferd. Habitus er det formidlende ledd mellom samfunnets strukturer og menneskenes måter og handle og tenke på. Skjemaene for habitus er opprinnelige former for klassifiseringer, som mest direkte uttrykker arbeidsdelingen mellom klasser, aldersgrupper eller kjønn. Derfor, hevder Bourdieu, har sosiale lag forskjellig tankegang eller logikk. I habitus' grunnleggende disposisjoner

ligger det en tilpasning til objektive muligheter, slik at en gir avkall på symbolske gevinster en uansett ikke vil ha tilgang til (Bourdieu 1995). Bourdieus habitusbegrep vil være nyttig i analysen av mitt materiale når det gjelder reproduksjon av klasseskiller, fordi begrepet forklarer menneskers tilpasning til sin stilling i samfunnet og arbeiderklassens mangel på motstand.

Bourdieu argumenterer for at klasseinndelingen bestemmes av den totale mengden av økonomisk, kulturell og sosial kapital (1995), der økonomisk kapital defineres ut fra eiendomsforhold og inntekt, mens kulturell kapital forstås som de dominerendes kultur som de dominerte aksepterer som legitim. Gjennom utdanningssystemet, der den økonomiske eliten blir tilført kulturell kapital, blir klasseskillene legitimert (Jenkins 1992). Sosial kapital er sosiale relasjoner med signifikante andre, som sikrer aktørene ulike former for avkastning. Medlemskapet i dette verdifulle nettverket er ikke like tilgjengelig for alle, slik at også sosial kapital er en knapp ressurs (Bugge 2002). Undergruppene innenfor en klasse bestemmes av sammensetningen av ulike kapitalformer og endringer av disse over tid (Bourdieu 1995). Mitt perspektiv tar utgangspunkt i marxismen, noe som gjør at jeg er opptatt av forholdet til produksjonsmidlene, samtidig som jeg også er opptatt av kulturell og sosial kapital for å forstå opprettholdelse av grenser mellom klassene.

Etnisitet

Det er særlig i relasjon til klasse at etnisitet er interessant i analysen av tyskchilenere og chilenere i Sør-Chile. Moderne etnisitetsteori fikk et gjennombrudd med boka "Ethnic groups and boundaries," som er redigert av Fredrik Barth (1969). I introduksjonen kritiserer Barth strukturfunksjonalistene som på den ene siden hevder at geografisk og sosial isolasjon er årsaken til etnisitet, og på den annen side tenderer til å klassifisere mennesker på bakgrunn av kulturelle trekk. Barths tilnærming tar utgangspunkt i aktørenes situasjonsdefinisjon, hvor aktørene tilskriver seg selv eller andre etnisk identitet. Barth argumenterer for at etnisk identitet er fleksibelt og kontekstuel konstruert, at det er variasjon mellom medlemmene i en etnisk gruppe, og at noen viser mange, mens andre viser få etniske karakteristika (Barth 1969a). I tråd med dette hevder Barth at etnisitet kan enten klassifisere mennesker eller organisere viktige aspekter av individers liv og ha stor samfunnsmessig betydning (Eriksen 1993: 41).

Edmund Leach hevder at sosial organisasjon er mer fundamentalt enn kultur når det gjelder etnisitet (ibid: 36). Barth går ut over dette og hevder at både kultur og sosial organisasjon kan endres uten at en gruppes etniske grenser forsvinner. Felles kultur er et resultat av etnisk

gruppeorganisering, ikke årsaken til etnisitet. Barth mener derfor at forskningens fokus bør være grensene mellom grupper, og ikke det kulturelle innholdet (1969a). Etniske grenser retter fokuset på relasjonen mellom grupper, der hver gruppe markerer sin identitet vis a vis den andre. Eriksen hevder, som Barth, at etniske grenser er sosiale grenser, hvor det er kontinuerlig flyt av informasjon, samhandling, utveksling og mennesker (Eriksen 1993). Sandra Wallman retter fokuset mot hvordan etniske grenser endres når definisjonen av "oss" forandres, og skriver:

Ethnicity is the process by which "their" difference is used to enhance the sense of "us" for purposes of organisation or identification...Because it takes two, ethnicity can only happen at the boundary of "us" in contact or confrontation or by contrast with them. And as the sense of "us" changes, so the boundary between "us" and "them" shifts. Not only does the boundary shift, but the criteria which mark it change (Wallman 1979: 3).

I analysen av mitt materiale er Wallmans begrep om endrede grenser fruktbart, og det vil være særlig nyttig i en historisk gjennomgang av tyskchilenernes tilstedeværelse i Llanquihue-provinsen. Eriksen påpeker at Barth ikke ser betydningen av en historisk tilnærming i sin analyse av etnisitet, og argumenterer for at etnisitet er historisk viktig av særlig to grunner. For det første kan bestemte historiske fortellinger brukes etnopolitisk, ettersom etniske ideologier kan rettferdiggjøre, styrke og bevare etniske identiteter gjennom fortolkning av historien. Felles opprinnelse er et universelt trekk i etniske ideologier, der genealogier alltid er skrevet på en selektiv måte. Opprinnelsesmyter skaper både gruppeidentitet og legitimerer gruppens økonomiske posisjon (Eriksen 1993). For det andre er etnisitet et produkt av spesifikke historiske prosesser, hevder Eriksen, som støtter seg på John Peels påstand om at til tross for etnohistoriens oppfinnelse av tradisjon, kan den ikke virke hvis den ikke stemmer med folks erfaringer (Eriksen 1993: 94).

Et historisk perspektiv på etnisitet og etnohistorie, vil være særlig relevant i analysen av mitt materiale. Etnisitet er et resultat av spesifikke historiske hendelser og møter mellom grupper av mennesker. Den ideologiske konstruksjonen av etnohistorien er på den annen side en selektiv versjon av historien. Slik kan "historien" legitimere den etniske gruppens eksistens og eventuelle materielle krav. Jeg vil ta utgangspunkt i Barth, og legge vekt på situasjonell tilnærming til etnisitet, gjennom et fokus på grenser. I tillegg vil jeg se på etnisitet i et historisk perspektiv, som vil være fruktbart i analysen av opprinnelsesmyter og historiske hendelsers påvirkning på konstruksjon av identitet i Llanquihue-provinsen.

Videre vil jeg i større grad enn hva Barth antyder, fokusere på maktstrukturer knyttet til etniske relasjoner. Barth ser på stratifisering ut fra et aktørperspektiv. Han fokuserer ikke på

strukturelle forskjeller og er heller ikke opptatt av strukturelle begrensninger på aktører, som en konsekvens av etniske grupperelasjoner (Okamura 1981). Ifølge Goffman, som Barth låner poeng fra, kan aktørene velge om de vil over- eller underkommunisere sin identitet (Goffman 1975). En maktesløs gruppe underkommuniserer sin forskjellighet, mens den mektige gruppen overkommuniserer den. Som nevnt tidligere, kan den dominerende gruppa kategorisere den dominerte gruppa, som dermed ikke alltid kan velge å underkommunisere sin etnisitet. Det vil være nyttig å analysere de strukturelle begrensningene, ikke minst med tanke på maktforskjeller, når det gjelder aktørenes kommunikasjon av etnisitet i mitt materiale, for dermed å forstå innvirkninger på identitetsdannelse.

Eriksens bok "Ethnicity and nationalism", kan ses på som en kritikk av Barths eksklusive perspektiv på etniske grenser, fordi det ikke behandler kulturelt innhold. Eriksen argumenterer for at kulturell forskjellighet kan relatere til etnisitet hvis slike forskjeller gjøres relevante i sosial samhandling. Han argumenterer for at etnisitet kan forstås på to måter. Ved å være "oss", er folk lojale og sosialt integrerte i relasjon med de andre. Ved å være "vi" er man integrert på grunn av felles aktiviteter med kollektivet (Eriksen 1993). Denne forståelsen vil være et nyttig analytisk redskap, når jeg skal analysere grupperelasjoner versus integrasjon innad i en gruppe. Dette perspektivet løfter blikket til organiseringen av etnisitet, noe som vil være sentralt i min analyse.

Grenser

Jeg følger Barth når det gjelder fokus på etniske grenser, selv om etnisitet også er viktig i forhold til historie, makt og kulturelt innhold. Nedenfor vil jeg derfor diskutere teorier om grenser, noe som vil være et viktig analyseredskap i min oppgave når det gjelder etniske kategoriers og klassers distinksjoner. Jeg vil først vise hvordan konstruksjonen av grenser fører til kryssing av grenser. Deretter vil jeg vise hvordan teorier om grenser kan si oss noe om classeskiller og etnisitet, noe som vil være fruktbart i min analyse av relasjonen mellom tyskchilenere og chilenere.

Mary Douglas teori om smitte er nyttig for å studere relasjoner mellom klasser. "Purity and Danger" er en studie av grensers rolle og anomalier i klassifikasjon av erfaring. Douglas har en holistisk tilnærming til klassifikasjon, inspirert av Durkheim og Mauss' essay om "Primitiv klassifikasjon" (Fardon 1999: 80), og hevder at kulturelle kategorier er et positivt mønster hvor ideer og verdier er ordnet. Mønsteret er offentlig, noe som gjør det rigid og vanskelig å revidere. Vi velger ut det som passer inn i våre skjema og avviser det som ikke passer inn. Slik skaper alle

klassifikasjonssystemer anomalier, som ikke passer inn i systemet. Douglas introduserer uttrykket ”skitt” (*dirt*), hvilket er det som ikke kan inkluderes hvis mønsteret skal ivaretas. ”Skitt” er biproduktet av systematisk ordning og klassifisering av ting. Douglas argumenterer for at skitt er *matter out of place*, noe som impliserer brudd på ordnede relasjoner (1984). Skitt er med andre ord overtredelse av grenser. Reaksjonen på ambivalent atferd uttrykker forventningen om at alle ting skal konformere til prinsippene som regjerer verden. Å eliminere ”skitt” er derfor en positiv handling for å organisere miljøet.

Douglas argumenterer for at en person blir forurensset når han/hun har krysset en grense, som ikke skulle ha blitt krysset og dette fører til fare for andre. Visse moralske verdier og sosiale regler defineres og forsvares av forurensningsregler. På den ene side forsøker mennesker å påvirke andres atferd, mens på den annen side følger folk reglene av redsel for kosmiske eller sosiale sanksjoner. Douglas argumenterer for at smittereglene hindrer kontakt mellom ulike kaster (1984). Disse reglene forsvarende slik klassifikasjon av mennesker og begrenser kontakt over grensene. Jeg vil vise at denne analysen kan overføres på relasjonen mellom ulike klasser i Sør-Chile. Til tross for at *pollution* i utgangspunktet karakteriserer kaste, er *pollution* også viktig blant tyskchilenerne i deres distinksjon av klasser. Kontakten mellom gruppene fører ikke til kosmisk, men sosial smitte, og for å hindre dette unngår man kontakt med et medlem av en lavere klasse.

Relasjonen mellom fysiske og konseptuelle grenser vil være fruktbart i min analyse av relasjonen mellom chilenerne og tyskchilenerne. Deborah Pellow argumenterer i sin bok ”Setting Boundaries” for at rom og romlige grenser symboliserer sosial rang (1996), og jeg vil se på hvordan spesielt den tyskchilenske eliten bruker romlige grenser for å distingvere seg fra chilensk arbeiderklasse. Gregory Bateson hevder at mennesker fokuserer på oppfattet forskjell som en måte å forstå verden på, og at det er forskjellene som skaper grenser og periferi. Forskjellighet gir rom og form til verden gjennom differensiering, som igjen tillater klassifisering og merking (i Low 1996: 161).

Fysiske grenser kan også vise sosial organisering og stratifikasjon. Roderick Lawrence hevder at klassifisering og diskriminering blir eksplisitt reflektert i både fysiske og ikke-fysiske grenser, ved å differensiere mellom økende typer av husenheter og menneskegrupper (1996). Bosetningsmønstre organiseres ofte i relasjon til sosial organisering, slik at klasseskiller manifesteres ved ulike boligområder (Pellow 1996). På den ene siden proklamerer mennesker sin klasseidentitet med hvor i byen de velger å bo (Carlisle 1996). På den annen side skapes grenser mellom boligområder for å hindre rot i den klassebaserte orden. På den måten kontrollerer den

dominerende samhandlingen med uønskede personer. Slik kan grenser uttrykke maktrelasjoner, som begrenser de dominertes atferd. Pellow hevder imidlertid at dannelsen av atskilte områder kan skape nettopp den uorden som de skulle forhindre, ved at man krysser klassegrensene (1996 a).

Rotenberg og Lows artikler drøfter relasjonen mellom fysiske og konseptuelle grenser. De viser hvordan fysisk åpne steder ikke fører til en blanding av mennesker fra ulike klassebakgrunn, og viser til at konseptuelle grenser mellom klassene fører til at de offentlige stedene blir brukt på ulike tidspunkt av de ulike klassene. Disse bruker forskjellige områder av de offentlige stedene, der de driver med ulike aktiviteter (Pellow 1996). Setha Low argumenterer videre for at mennesker skaper et konseptuelt grensebevarende system mellom ulike sosiale verdener (Low 1996). Mitt materiale viser at de ulike samfunnsklassene benytter ulike offentlige steder til tross for fysisk tilgang til alle. I analysen av relasjonen mellom tyskchilenere og chilenerne, både som etniske kategorier og klasser, vil jeg se på konseptuelle og fysiske grenser. Jeg vil også se på hvorvidt fysiske grenser kan avspeile sosial organisering. Et nyttig perspektiv vil være å se på hvordan kryssing av grenser kan føre til uorden i systemet og hvorvidt dette kan føre til sanksjoner.

Fysiske og konseptuelle grenser begrenser kontakt mellom ulike klasser og etniske kategorier. Samtidig skaper grenser uorden ved at anomalier skapes og grenser krysses. Jeg vil analysere hvordan vektlegging av etnisk forskjellighet opprettholder tyskchilenernes lokale elitestatus. Dessuten vil jeg analysere hvordan grenser fører til reproduksjon av klasseskiller. Mitt hovedanliggende er å analysere sosiale, kulturelle og økonomiske aspekter ved relasjonen mellom kategoriene.

OPPGAVENS STRUKTUR

Oppgaven har tre deler: Del I gir teoretisk, metodisk og historisk kontekst, del II tar for seg daglig relasjon mellom tyskchilensk øvre middelklasse og chilensk arbeiderklasse, og del III drøfter i hvilken grad tyskchilenernes etniske organisering opprettholder og legitimerer deres sosiale status. Del I består av to kapitler: Kapittel 1 behandler sentrale problemstillinger og gir et teoretisk rammeverk for analysen. Kapittel 2 beskriver bakgrunnen for problemstillingene, introduserer felt og gjør rede for metodene brukt i feltarbeidet. Del II består av to kapitler: Kapittel 3 drøfter hvordan klasseskiller skapes gjennom arbeidsrelasjoner, samt tar for seg forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstakere i tre ulike kontekster. Kapittel 4 fokuserer på hvordan klasseskillene manifesteres og reproduseres i det fysiske rom. Del III om etnisk organisering består av tre kapitler: Kapittel 5

omhandler etnisk organisering i historien, og drøfter i hvilken grad de etniske grensene endres ettersom forståelsen av ”oss” og ”dem” forandres. Kapittel 6 analyserer hvordan felles aktiviteter integrerer den tyskchilenske gruppen, og hvordan gruppens organisering gir gruppeidentitet, noe som muliggjør en samordning av deres interesser. Oppgaven konkluderer med et kort avsluttende kapittel som trekker trådene analytisk og teoretisk.

KAPITTEL 2:

BAKGRUNNSINFORMASJON OG METODE

Det var som å reise til verdens ende da jeg og mannen min dro fra Oslo til Puerto Varas. Først tar flyturen fra Oslo til Santiago de Chile minst 18 timer, og i tillegg tar bussturen fra Santiago til Puerto Varas 12 timer. Da vi endelig kom frem, måtte vi se oss om etter en bolig hvor vi kunne bo de neste månedene, og vi fant ut at utleiemarkedet stort sett bestod av turisthytter. Under boligletingen så vi tydelig byens struktur og grenser. Vi gikk til politiet for å spørre om hvilke boligstrøk vi burde unngå, og de advarte oss mot "Colon" som anses for å være kriminelt belastet. "Colon" er navnet på hovedveien som går gjennom bydelen øvre Puerto Chico, og det er også navnet på en subsidiert bydel (se kart 2). Under letingen etter utleiehytter traff vi mange forskjellige mennesker. Da vi spiste lunsj, kom vi i snakk med restauranteieren, som var fra Argentina. Han sa at familien hans var blitt diskriminert da de kom til Puerto Varas, fordi de var argentinere. Da vi gikk mot Puerto Chico, passerte vi den tyske skolen, og i hyttekomplekset "Sommer" traff vi ei dame av sveitsisk avstamning. Hun nektet bestemt for at hun var tyskchilener, til tross for at hun snakket tysk. Hun ville imidlertid gjerne gi meg noen "tyske" kontakter. I hyttekomplekset "Condor", fortalte hytteeierens sønn at han ville skrive en bok om mapuchelegenden "Osornovulkanen". Området mellom denne vulkanen og Llanquihue-innsjøen er det eneste stedet som ikke ble kolonisert av tyskerne. Til slutt gikk vi langs sjøen mot byens sommerparadis, nedre Puerto Chico. Her er det mange utleiehytter, samt gamle tyske hus. I nedre Puerto Chico fikk vi leie ei hytte, der administratoren av hytteanlegget var tyskchilener. Mannen hennes fortalte oss at det er veldig rolig i Puerto Varas, fordi alle er middelklasse, ettersom det ikke er noe industri her.

PUERTO VARAS

Jeg gjorde feltarbeid i Puerto Varas, Frutillar og Puerto Montt. De er tre byer i den sørvestlige delen av Llanquihue-provinsen. Llanquihue-provinsen ligger i den tiende region, La region de los lagos (innsjøenes region) i Sør-Chile (se kart 3). Regionens flateareal er 66 997 km², som tilsvarer 10 prosent av landets territorium, og det bor 1.073 135 mennesker her (INE 2003). Regionens fem

provinser heter: Valdivia, Osorno, Llanquihue, Palena og Chiloé. I Llanquihue-provinsen finnes det mange små byer omgitt av jordbruksland. Den største byen i provinsen er Puerto Montt med 155 895 innbyggere (INE 2003).

Kommunen Puerto Varas ble opprettet i 1925. Geografisk befinner den seg på sørsiden av Llanquihue-innsjøen, og her er det kjølige somre, milde vintre og mye nedbør. I kommunen er det 32 912 innbyggere (ibid). Puerto Varas er den nest viktigste byen i provinsen Llanquihue. Byen opplevde en kraftig økning i sitt innbyggertall i perioden 1952-1960, som følge av urbaniseringen av kommunen. På 1990-tallet har Puerto Varas igjen økt sitt innbyggertall, fordi byen er blitt en forstad til Puerto Montt. Hovedsysselsettingen i Puerto Varas er tjenesteytelser, og 50 prosent av bedriftene er rettet mot turisme. Turismen her er av nyere dato og er rettet mot naturopplevelser, noe som gjør den årstidsavhengig. I den rurale delen av kommunen drives husdyrhold, jordbruk, skogdrift, honningproduksjon og lakseoppdrett. Primærnæringen sysselsetter 24 prosent av arbeidsstokken, mens industrien sysselsetter 15 prosent (SECPLAC 1999).¹

I Puerto Varas bor det lokale chilenerne, tyskchilenere² og innflyttede chilenerne, hvorav de sistnevnte bor utenfor byen. Tironi hevder at en samfunnsklasse ofte består av en sentralgruppe samt flere perifere grupper som identifiserer seg med sentralgruppen (i Lomnitz 1998: 21). I Puerto Varas kan overklassens sentralgruppe se ut til å være tradisjonelle tyskchilenske farmere. Perifere grupper som identifiserer seg med dem, er tyskchilenere i frie yrker og i industri, bedriftseiere og andre farmere. En konkurrerende undergruppe i overklassen er innflyttede chilenske lakseoppdrettere. I middelklassen er offentlige funksjonærer sentralgruppen, mens perifere grupper er private funksjonærer, studenter og butikkeiere. Arbeiderklassens sentrale gruppe er chilenske lønnsarbeidere, og perifere grupper er hushjelpere, gartnere og vaskehjelpere. Lokale chilenerne tilhører stort sett middelklassen og arbeiderklassen. 35, 2 prosent av arbeidsstokken i Puerto Varas har ikke fullført grunnskolen, mens 30 prosent har fullført grunnskolen, men ikke mer, og 34, 8 prosent har fullført videregående skole (SECPLAC 1999). Lav utdanning og lite arbeidsspesialisering fører til lave lønninger, ustabile jobber og arbeidsledighet. Gjennomsnittlig månedsinntekt for 70 prosent av de fattigste familieforsørgere er 70 043 pesos (Municipalidad de Puerto Varas 2001).³

---

¹ Bare 28,2 prosent av den kvinnelige befolkningen over 15 år arbeider, mens 78,5 prosent av mennene arbeider.

² Jeg bruker begrepet tyskchilenere generelt om mennesker som bor i Chile og har en forbindelse med Tyskland (språk, forfedre eller/ og fødested). Jeg bruker begrepet tyske etterkommere, når jeg vil spesifisere at de er etterkommere etter tyske nybyggere.

³ Valutakursen svinger veldig, men 70 pesos var ca. 1 krone i 2001. Minimumslønnen i 2001 var 105 000 pesos, som tilsvarer NOK: 1514.

Ifølge en spørreundersøkelse jeg gjennomførte, er det tydelige klasseskiller i befolkningen, som til en viss grad sammenfaller med etniske grenser. Jeg undersøkte 14 hushold: 8 tyskchilenere, 5 lokale chilenere og 1 innflyttet chilener. De lokale chilenerne tilhører generelt arbeiderklassen, og er fattige både økonomisk og utdanningsmessig. Få har gjennomført grunnskolen, og arbeidsmulighetene er få. Kvinner arbeider oftest som hushjelper eller i turistbransjen, som er svært sesongbasert, mens mennene arbeider i bygningsbransjen eller som *inquilinos*. Levestandarden til de lokale chilenerne er lav, og noen mangler for eksempel eget bad. En del innflyttede chilenere og tyskchilenere tilhører middelklassen. Noen av dem tilhører lavere middelklasse med lavtlønnte stillinger i privat og offentlig byråkrati, og de har teknisk utdanning. De bor i relativt små hus, der de får dekket sine kroppslige behov. Det øvre sjikt av middelklassen består av akademisk utdannede tyskchilenere og innflyttede chilenere som jobber i skolen, i helsevesenet eller i kommunen. Denne velstående delen av middelklassen lever også av turisme ved å leie ut hytter eller rom, eller ved forretningsvirksomhet, og de har relativt store hus og god levestandard. De fleste tyskchilenere tilhører imidlertid den jordeiende overklassen, som har store hus og fra middels til høy utdanning. Mange eier gårder eller jobber i det offentlige eller private næringsliv.

På grunn av sin status som turistby er det dyre tomtepriser i Puerto Varas. Sosiale boliger av dårlig materiell standard bygges i et bestemt område av byen, nemlig i øvre Puerto Chico der de fattige bor. Dette området er preget av høy befolkningstetthet med mange *allegados* (ikke-betalende leieboere) i trange boliger og få grøntområder. Både i den rurale og den urbane sektor er mange fattige familier uten tilknytning til et kloakksystem, noe som er alvorlig, særlig i den urbane sektor, hvor faren for infeksjonsspredning er stor. I visse urbane og rurale sektorer lever denne fattigdommen side om side med rikmannsstrøk. Det er en lokal oppfatning at det finnes to byer og to typer borgere innenfor en og samme by, slik at Puerto Varas ikke kan sies å være sosialt integrert (SECPLAC 1999). Økonomisk ulikhet er et av spørsmålene jeg vil behandle i oppgavens del 2.

HISTORISK BAKGRUNN

Nybyggertiden

Gjennom en historisk redegjørelse vil jeg forsøke å forklare hvorfor tyskchilenere bor i Llanquihue-provinsen og hvordan de har fått den eliteposisjonen de har i dag. Jeg vil også diskutere årsaker til

den tyske innvandringen til Llanquihue-provinsen, siden denne innvandringen er grunnlaget for den nåværende befolkningssituasjon i provinsen. Deretter vil jeg gjøre rede for hvordan nybyggingen ble organisert. Til slutt vil jeg drøfte konfliktene knyttet til jordspørsmål i nybyggerområdet, ettersom jordfordeling er sentralt i relasjonen mellom chilenerne og tyskchilenere i dag.

På midten av 1800-tallet bosatte 5600 tyskspråklige mennesker seg i Sør-Chile. De var blitt invitert av den chilenske stat for å ”modernisere” og ”sivilisere” Sør-Chile, gjennom å forbedre den chilenske *raza* (Minte 1997) Europeerne flyktet på sin side fra overbefolkning og industrialisering for å få et bedre liv. Nybyggerne fikk billig jord av den chilenske stat, men kom i konflikt med huilliche⁴ da de ville utvide sine jordeiendommer.

Frem til slutten av 1800-tallet var staten Chile delt i to, nord og sør for Araucania.⁵ I Araucania hadde urbefolkningen, mapuchene, sitt selvstendige land. Sør for Araucania bodde huilliche rundt Llanquihue-innsjøen. De spanske erobrerne Pedro de Valdivia og Garcia Hurtado de Mendoza, grunnla henholdsvis Valdivia i 1552 og Osorno i 1558. Urbefolkningen ble delt mellom spanjolene, og de måtte betale skatt mot beskyttelse. Ettersom urbefolkningen ikke hadde penger til å betale skatt, ble de tvunget til å arbeide gratis for spanjolene. Femti år senere gjorde huilliche det største opprøret i Chiles historie, idet de ødela alle spanske byer sør for grensen til Araucania, med unntak av i Chiloe (Olguin 2000a). I 1645 ble Valdivia grunnlagt på nytt, og i 1792 oppdaget en militærekspedisjon Osornos ruiner (Olguin 2000b). I 1793 ble en fredsavtale mellom huilliche og spanjolene underskrevet, og i de neste årene ble Osorno igjen befolket av spanjoler fra Chiloe som kjøpte huillichenes jord for en billig penge.

Den chilenske regjeringen hadde liten kontroll over den sørlige delen av landet etter uavhengigheten fra Spania i 1818, og på grunn av den overhengende faren for at disse områdene kunne annekteres av et annet land, igangsatte regjeringen strategier for å inkorporere denne delen i nasjonen (Minte 1997). En av disse strategiene var å oppmuntre til europeisk nybygging for å revitalisere jordbruket, som led under dårlig fordeling av jord, ineffektivt leiesystem og rivalisering mellom *inquilinos* (bofaste landarbeidere) og jordeiere. Det ble dessuten hevdet at økonomien i Sør-Chile trengte nye og progressive impulser fra Nord-Europa for å kunne utvikle seg.

Europeiske nybyggere ble dermed prioritert fremfor chilenske. Noe av årsaken til dette er antakelig at det, som i andre immigrantland på den tiden, også i Chile var en rasistisk diskurs, hvor blant andre president Bulnes hevdet at det var behov for å utvikle *la raza criolla* (mestisene) ved å

---

⁴ En urbefolkningsgruppe som lever i den tiende region.

⁵ Araucania er i dag den niende region

tilføre utenlandsk blod (Minte 1997). Vicente Perez Rosales⁶ hevdet at Chile burde velge innvandrere fra Nord-Europa, fordi de til forskjell fra søreuropeerne måtte jobbe for føden (1970). Gjennom sin arbeidslust kunne de inspirere den nasjonale befolkningen til å bli arbeidsomme og dermed utvikle Chile. Bak nybyggerpolitikken lå altså ideen om europeisk overlegenhet. Tyskerne var imidlertid ikke bare ønsket på grunn av sin arbeidsetikk, moral og offentlig orden, men også fordi de manglet støtte fra en mektig stat (Converse 1997).

Den europeiske emigrasjonen ble på sin side forårsaket av økonomiske og politiske kriser i Europa (Olguin 2000a). De rurale områdene var rammet av dårlige avlinger og overbefolkning (Minte 1997), og ved revolusjonen i 1848 kjempet middelklassen for sine sivile og politiske rettigheter, som parlamentsvalg, utdanning, religions-, organisasjons- og ytringsfrihet (Held 1993: 57). Da revolusjonen ble slått ned, begynte en massiv emigrasjon til USA, Brasil, Argentina, Uruguay og Chile. Utvandrerne valgte å dra til Amerika på grunn av lite skatter, stor politisk og religiøs toleranse, yrkesfrihet og utsikten til å bli selveiende bonde med mulighet for kapital sparing. Chile ble valgt på grunn av geografien, klimaet og de beste nybyggerbetingelsene (Minte 1997).

Nedenfor vil jeg skissere hvordan nybyggingen ble lovfestet og organisert i de ulike nybyggerprovinsene. Nybyggerne i Sør-Chile fikk billig jord og statlig hjelp, noe som ledet til jordkonflikt mellom nybyggerne og urbefolkningen. Nybyggerloven fra 1845 tillot riktignok både utenlandske og chilenske nybyggere å bosette seg i 6000 kvartal⁷ øde land (Liga chileno-alemana 1970: 38). Jorge Vergara hevder imidlertid at betingelsene for de utenlandske nybyggerne var bedre enn for de chilenske nybyggerne (1991).

I La region de los lagos utviklet Valdivia, Osorno og Llanquihue seg i forskjellig retning på grunn av ulike historiske forutsetninger. Valdivia ble grunnlagt allerede i 1552, og var en forholdsvis stor by da nybyggerne kom. Lokale chilenerne hadde allerede kjøpt opp jorda av urbefolkningen, noe som vanskeliggjorde arbeidet med å skaffe jord til nybyggerne (Perez Rosales 1970), og nybyggerne etablerte seg isteden som ingeniører og håndverkere. I Osorno var det imidlertid fortsatt mye tilgjengelig jord, og de tyske bøndene kjøpte opp store landområder (Burdach og Vega 1994). Tyskchilenerne i Osorno er i dag den mest velstående gruppen av etterkommere etter tyske nybyggere. Fra og med 1852 dro nybyggerne til Puerto Montt, hvor

---

⁶ Ansvarlig for koloniseringen av den tiende region på 1850-tallet.

⁷ Gammel spansk måleenhet som måler 1,25 hektar. Noen kilder bruker hektar, mens andre bruker kvartal, og jeg har valgt å følge mine kilder i denne oppå grunn avven.

chilotes⁸ for det meste drev sagbruk (Velazquez 2001a). De tyske nybyggerne ble tilbudt skogbelagte tomter rundt Llanquihue-innsjøen, tomter som de brant og ryddet for å etablere gårder.

I 1858 lovregulerte president Montt koloniseringen av provinsen Llanquihue. Nybyggerne ble tilbudt redskaper, såfrø og nødvendige materialer for å dyrke jorda og overleve det første året, samt skattefritak i 20 år etter grunnleggelsen av kolonien og statsborgerskap hvis de ønsket å bosette seg. Til gjengjeld måtte de bosette seg på de ervervede tomtene innen seks måneder og bygge et hus samt dyrke to hektar jord innen fire år. Nybyggerne skulle betale én peso per hektar jord, og de skulle betale tilbake subsidiene to år etter at de var installert på tomta (Liga chileno-alemana 1970). Det bestrides om nybyggerne noen gang betalte tilbake lånet, og ifølge Burdach og Vega ble lånet senere slettet (Burdach og Vega 1994).

Helt fra nybyggernes ankomst har det vært jordkonflikter i Llanquihue-provinsen. De ansvarlige for koloniseringen behandlet store deler av området som statlig eiendom og overså folketellingen fra 1844, som viste 400 chilenske jordeiere, mens resten av jorda fremdeles tilhørte huilliche. Urbefolkningen fikk stort sett ikke godkjent sine eiendomskrav, fordi de ikke kunne bevise at forfedrene hadde bodd i områdene. De som faktisk fikk eiendomsrett, måtte dyrke jorda og bygge hus på samme måte som de tyske nybyggerne (Turra 1994). Områdene som ble etablert som nybyggerområder berørte likevel ikke huillichenes eiendomsrettigheter som allerede var etablert (Vergara 1991).

Mellom 1868-1888 ble det tildelt 50 kvartal til hver nybyggerfamilie. Utmarken var fremdeles urørt, og nybyggerene benyttet det til beitemark, som de etter hvert også gjerdet inn. Etter at de hadde brukt området i 30-50 år, kunne de legalisere utmarken, og noen kjøpte også eiendomsrettigheter fra urbefolkningen (Liga chileno-alemana 1970). Det tok ikke lang tid før alle områdene rundt Llanquihue-innsjøen var kolonisert, og fra 1875 begynte Llanquihue-nybyggernes ekspansjon mot nordvest, helt til de støtte mot eiendommene til de tyske nybyggerne fra Osorno. Årsakene til ekspansjonen var både at nybyggerne begynte å tjene penger på gårdsdriften, og at de manglet jord.⁹ Da nybyggernes etterkommere etter hvert utvidet sine eiendommer, kom de i konflikt med urbefolkningens jord. Med statlig velsignelse begynte nybyggerne å okkupere huillicheeiendom som hadde *Titulo de Comisario* (eiendomsrettigheter). Vergara tolker okkupasjonen av urbefolkningens jord på midten av 1800-tallet, som en del av statens utvidelse av nasjonens grenser (1991). Jeg vil diskutere denne konflikten nærmere i kapittel 5.

---

⁸ Lokale chilenerne fra Chiloe.

⁹ Nybyggernes etterkommere arvet alle den statlig tildelte eiendommen i kun to generasjoner. I neste generasjon arvet bare eldste sønn tomten.

Integrasjon og konflikt

Nedenfor vil jeg beskrive hvordan farmernes økonomiske overskudd førte til arbeidsdeling mellom tyskchilenere og chilenerne. Etterkommerne etter de tyske nybyggerne hadde etter hvert fått monopol på jord i Llanquihue-provinsen og var blitt velstående farmere. Jordreformene på 1960- og 1970-tallet fikk derfor alvorlige konsekvenser for de tyskchilenske farmerne. I den politiske splittelsen av Chile på denne tiden plasserte tyskchilenerne, spesielt farmerne, seg stort sett på høyresiden i chilensk politikk, og de støttet også Pinochets militærkupp i 1973.

Nybyggernes gårder var industrialiserte i motsetning til det ekstensive haciendabruket i resten av Chile. Farmerne mekaniserte jordbruket tidlig for å spare tid, siden arbeidskraften var blitt dyrere rundt århundreskiftet, og fordi farmeren selv jobbet på gården. Dessuten kom nybyggerne fra samfunn i Europa hvor jordbruket var mekanisert, og de tok med seg den tekniske kunnskapen til Chile.

På 1900-tallet ble det klart at dyrehold, gitt de gode beitemarkene, var mest lønnsomt, siden de handlet med andre regioner innenlands og utenlands. Da nybyggerkolonien ble etablert, migrerte et betydelig antall chilenerne til sør. Av 13 023 innbyggere totalt i Llanquihue-provinsen i 1861, var 12 000 av dem chilenerne (Turra 1994). De tyske nybyggerne levde dermed aldri isolert fra chilenerne, selv om de i begynnelsen var isolert fra det sentrale Chile. Nybyggernes bostedsplikt bestemte mye av jordbruksstrukturen i det eieren bodde og jobbet på gården med hjelp fra lønnede arbeidere. Farmeren kan beskrives som en *patron*, som har en autoritær, hierarkisk relasjon til arbeideren og dekker hans behov, mens arbeideren til gjengjeld er lydig mot arbeidsgiveren. Relasjonen mellom *patron* og arbeider var preget av sosial og kulturell avstand mellom middels utdannede utlendinger og fattige chilenske analfabeter. Med tiden begynte arbeidsforholdet å ligne på *inquilinaje*, fordi arbeideren ble betalt i jord og i varer (ibid). *Inquilinaje* var opprinnelig et leilendingssystem, der leilendingen, *inquilino*, leide et jordstykke mot tjenesteytelse. De siste tiårene har *los inquilinos* jobbet fast på gårdene mot pengebetaling og jord (Pascal 1971).

Farmernes livsstil ble imidlertid truet av den nasjonale politikken på 1970-tallet. President Allende med venstrekoalisjonen Unidad Popular, vant valget i 1970 og utviklet en jordreform, som fordelte jord fra de store haciendaene til jordløse arbeidere. Det chilenske jordbruket var lite effektivt på grunn av dårlig utnyttelse av vann og produktiv jord, på grunn av landeierens fravær og på grunn av *peasant's* manglende pengeøkonomi. Fra 1945 hadde Chile importert matvarer, varer som jordbruket kunne ha produsert ved mer effektiv drift. Jordreformen på 1960- og 1970-tallet avskaffet store, ineffektive gårder og utvidet det indre markedet ved å inkludere *peasants*. Allendes

presidentperiode var imidlertid preget av politiske kriser, mye grunnet regjeringens ideologiske reformer og manglende vilje til kompromiss hos de politiske partiene. Unidad Popular-regjeringen ble tidlig isolert i parlamentet og ble motarbeidet av USA. Dette vanskeliggjorde arbeidet med å nasjonalisere kobberbedriftene, utdype jordreformen og intervenere i økonomien. Regjeringen ble erklært illegitim av *Camara de Diputados* (underhuset) den 24. august 1973, noe som bidro til å legitimere militærkuppet noen uker senere (Maira 1998). I dette polariserte politiske klimaet sympatiserte de tyskchilenske farmerne med høyrepartiene. Farmerne var i konflikt med staten om salget av produktene sine, og en del gårder ble ekspropriert eller okkupert av landarbeiderne. Farmerne var upopulære blant lokalbefolkningen, og siden det å snakke tysk var synonymt med å være farmer, forsøkte mange å snakke så lite tysk som mulig. Som under andre verdenskrig ble det tyske språket holdt til hjemmets sfære (Ziebur 1998: 36). Under andre verdenskrig støttet tyskchilenerne Tyskland, noe som markerte skillet mellom tyskchilenerne og resten av befolkningen, både når det gjaldt nasjonal og etnisk tilhørighet. Mange tyskchilenske bedrifter ble boikottet på grunn av de alliertes svartelister, til tross for at bare noen få av tyskchilenerne var medlemmer i det nasjonalsosialistiske partiet. Jeg vil drøfte konfliktene knyttet til andre verdenskrig nærmere i kapittel 5.

De fleste tyskchilenske farmere støttet militærkuppet 11. september 1973, da Pinochet kom til makten. Militærregimet kombinerte økonomisk nyliberalisme og autoritær politikk, noe som førte til kraftig reduksjon av statens oppgaver, systematisk privatisering av offentlige bedrifter, deregulering av økonomien og liberalisering av handelen, mens arbeiderne mistet sine tradisjonelle rettigheter. Regimet kjempet den kalde krigen innenfor eget land mot såkalte undergravende kommunistiske krefter, noe som førte til utstrakt brudd på menneskerettighetene og mange flyktninger (Maira 1998).

Etter militærkuppet fikk de tyskchilenske farmerne sine eksproprierte gårder tilbake, og stor arbeidsløshet og fagforeningenes manglende innflytelse førte til at farmerne kunne sette sine betingelser for landarbeidernes arbeidsforhold. Da den demokratiske presidenten Aylwin kom til makten i 1990, ble forholdet mellom farmer og landarbeider endret. Farmerne måtte heve lønningene, noe som førte til at flere landarbeidere ble oppsagt, ettersom de ikke lenger var billig arbeidskraft. I dag har jordbruket vanskelige tider, både på grunn av frihandel og på grunn av multinasjonale selskapers deltakelse på det chilenske markedet. Konkurransen fra nabolandene har vist at chilensk jordbruk verken er produktivt nok eller industrialisert nok (SECPLAC 1999). Dessuten har multinasjonale selskaper presset melkeprisen ned, noe som har ført til ytterligere

problemer for farmerne. De tyskchilenske farmerne er bekymret over at melk har fått dårligere konkurransevilkår, noe de snakker mye om. De forsøker å løse de økonomiske problemene ved å nedbemanne gårdene eller ved å satse på andre produkter. Noen stykker opp gården og selger tomter og investerer kapitalen i utdanning. Til tross for de vanskelige økonomiske tidene, er likevel tyskchilenerne fortsatt atskillig mye mer velstående enn de lokale chilenerne.

HVEM ER TYSKCHILENERE I SØR-CHILE?

Det er en del karakteristika som kjennetegner tyskchilenerne i Llanquihue-provinsen, og tyskchilenerne definerer seg selv utfra ulike kriterier, som for eksempel etternavn, språk, organisasjonsmedlemskap og/ eller statsborgerskap.

Det er stor usikkerhet forbundet med antall tyskchilenerne i Chile. På slutten av 1990-tallet foretok Ulrike Ziebur en spørreundersøkelse i den tyske skolen i Puerto Varas, og hennes informanter mente at tyskchilenerne utgjorde over fem prosent av befolkningen i Chile (Ziebur 1998: 71). Hector Precht hevder at i provinsen Llanquihue har to av tre et tysk slektsnavn, selv om bare en av tre har mer enn 50 prosent tyske forfedre (1977). Tilsvarende mener mine informanter at en stor andel av Puerto Varas innbyggere er tyskchilenerne, og en tyskchilensk informant mener at det er hele 45 prosent som har tyske forfedre i Puerto Varas.

Vitenskapelige undersøker viser imidlertid betydelig lavere tall. Ifølge Zieburs beregninger utgjør tyskchilenerne bare 1, 4 prosent av Chiles befolkning (1998: 71), og ifølge Vergara har tyskchilenerne helt fra begynnelsen av kun utgjort 5, 5 prosent av befolkningen i de såkalte tyske provinsene (1991). Ifølge telefonkatalogen fra 2002, har 13 prosent av telefonieierne i Puerto Varas tysk etternavn. En tyskchilensk informant som hjalp meg med å telle tyskchilenske etternavn i telefonkatalogen, uttrykte overraskelse over det lave antallet. Siden et uproporsjonalt høyt antall tyskchilenerne tilhører middelklassen som har fasttelefon, er prosentandelen tyskchilenerne i Puerto Varas antakelig enda lavere enn 13 prosent.

Selv om det er vanskelig å beregne antallet tyskchilenerne i Chile i dag, er det tydelig at tyskchilenerne selv overdriver sin tallmessige betydning, noe som indikerer deres synlighet og uforholdsmessige store innflytelse i lokalsamfunnet. Dette vil jeg komme tilbake til i senere kapitler. I tillegg til tysk etternavn, har tyske forfedre og historisk opprinnelse betydning for kategoriseringen av tyskchilenerne, noe jeg vil drøfte mer inngående i kapittel 5.

En annen måte å beregne hvor mange tyskchilenere som finnes, er å undersøke hvor mange som har tysk statsborgerskap. Ifølge det tyske konsulatet i Puerto Montt mistet de som innvandret til Chile fra de tyske stater før 1870 sin “tyske” landtilhørighet, og deres etterkommere ble chilenerne i kraft av *jus soli*.¹⁰ De som innvandret til Chile fra Tyskland mellom 1870 og 1914 kunne derimot beholde sitt tyske statsborgerskap, dersom de registrerte seg på konsulatet innen 10 år. Deres etterkommere ble i kraft av *jus soli* chilenerne, men kunne også få tysk statsborgerskap hvis deres forfedre hadde registrert seg på konsulatet. De som har innvandret etter 1914 mister sitt tyske statsborgerskap dersom de har søkt om chilensk statsborgerskap uten også å registrere seg på det tyske konsulatet. De kan imidlertid få tysk statsborgerskap på nytt, hvis de gir fra seg det chilenske. De som mistet det tyske statsborgerskapet på grunn av nazistenes utvisningstiltak¹¹ kan få dette tilbake gjennom en enkel prosedyre. Etter 1975 får barn av tyske statsborgere automatisk tysk statsborgerskap. Det er vanlig at flere ordninger angående statsborgerskap finnes innenfor en familie, avhengig av forfedres praksis, når de innvandret og fødselsår. I Winter-familien for eksempel har kvinnen tysk statsborgerskap, ettersom hennes bestefar innvandret i 1923 og registrerte seg på det tyske konsulatet. Kvinnen måtte søke om tysk statsborgerskap, mens barna hennes automatisk fikk tysk statsborgerskap ettersom de er født etter 1975. Mannen har imidlertid ikke tysk statsborgerskap, fordi hans forfedre innvandret før 1870 og dermed mistet sin landtilhørighet til Tyskland. Mannen er likevel bevisst på at han er tyskchilener, fordi han snakker tysk og har studert nybyggernes historie og familiens genealogi.

I tillegg til etternavn og statsborgerskap er kunnskap til det tyske språk et annet kriterium for å innlemmes i den tyskchilenske kategorien. Burdach og Vega studerte bruken av tysk i samhandling med spansk i Llanquihue-provinsen på begynnelsen av 1990-tallet. De studerte tre generasjoner i 13 tyskchilenske familier og fant ut at 44 prosent av familiene fremdeles snakker tysk til daglig. De forklarer den utstrakte bruken av tysk 140 år etter emigrasjonen, med konsentrasjon av tyskspråklige i Sør-Chile, bosetting i rurale områder, lite kommunikasjon med resten av landet, samt etnisk, kulturell og religiøs identitet. De viste at besteforeldrenes generasjon tenderte til å snakke mye tysk, mens barnebarnas generasjon snakket mest spansk. De familiene som var tospråklige, valgte språk avhengig av om samtalepartneren snakket tysk og av samtalesituasjonen (Burdach og Vega 1994). Dette underbygges av mine egne informanter, som for eksempel den eldre tyskchileneren Berta, som er bekymret over barnebarnas manglende tyskkunnskap: ”Jeg snakker

¹⁰ Loven om at en person får statsborgerskap i det landet han ble født i (The Collins English dictionary 2000)

¹¹ Jødene og andre som mistet det tyske statsborgerskapet.

tysk med barnebarnet mitt og han svarer på spansk.” De unges manglende tyskinteresse, behøver ikke å bety at det tyske språk holder på å dø ut i Chile. Som tyskchilenske Hanna sier, angrer tyskchilenerne når de blir eldre på at de ikke lærte seg tysk: ”Da jeg snakket til dem [barna] på tysk, svarte de meg på spansk helt til jeg ble lei av det. Nå spør de meg hvorfor vi ikke snakket tysk og at vi burde ha gjort det.” Generelt uttrykker eldre tyskchilenere større interesse for tysk enn de yngre.

Mine informanters beherskelse av tysk varierer veldig, noe som kan sees i sammenheng med deres religiøse tilhørighet. Lutheranerne har bevart språket bedre enn katolikkene, fordi den lutherske menigheten i stor grad består av tyskchilenere. De tyske skolene som ble grunnlagt av lutheranere, har også opprettholdt tyskundervisningen, slik at elevene har lært seg tysk. I tillegg til å gå på den tyske skolen har lutheranerne holdt sammen i tyskchilenske foreninger og arrangementer. Den eldre tyskchileneren Christel snakker tysk i Frauenverein¹² og i den lutherske kirken, og hun har vært elev på den tyske skolen. Hun vil overføre språket til neste generasjon: ”I mitt tilfelle snakker jeg tysk med datteren min (...) Jeg ville ikke at hun skulle si til meg: ‘mamma, hvorfor snakket du ikke til meg på tysk?’ (...) Jenta [datterdatteren] forstår alt, fordi hun var mye sammen med meg og vi snakket bare tysk.” Mine lutherske informanter snakker tysk både hjemme, på skolen og på tyske arrangementer. Den eldre tyskchileneren Heinz, synes at tysk språk er viktig for identiteten som tysk etterkommer: ”Den tysken jeg kan, lærte jeg ved å snakke med min far. (...) Fordi jeg tror at språk er en skatt. For meg ville det vært en synd, da jeg er tysk etterkommer, hvis jeg ikke hadde kunnet snakke tysk. (...) En må bevare minnene.” For Heinz er det viktig å snakke tysk, for å ta vare på sine tradisjoner.

Lutheranerne har tradisjonelt deltatt mindre i chilensk samfunnsliv, mens katolikkene i større grad har giftet seg inn i chilenske familier og snakker mindre tysk. De utgjør en mer mangfoldig gruppe, der noen snakker tysk, mens andre har glemt tysken de lærte på skolen. Guillermo tilhører den førstnevnte gruppen:

Bestefaren min lot oss ikke snakke spansk, slik at vi ikke skulle miste språket. (...) Jeg ble aldri undervist i engelsk, fordi det var mye lettere for meg å snakke tysk, siden de snakket tysk hjemme. (...) Derfor fulgte jeg undervisningen i tysk... Jeg skriver til og med på tysk, fordi jeg har venner i Tyskland. (...) Nå snakker vi på internett sammen.

Til tross for at Guillermo er katolikk, har han bevart tysken fordi de snakket tysk både hjemme, og på skolen, og han har også kontakt med tyske venner. Den eldre tyskchileneren Hans lærte også tysk på skolen, men snakket lite tysk hjemme, fordi de var mye sammen med chilenerne: ”Jeg lærte

---

¹² Den tyskchilenske dameklubben

også tysk (...) men en glemmer fort. (...) Jeg tror det er få familier som har [snakket tysk], kanskje fordi det har vært mye blanding. (...) Jeg har kjøpt denne boka, fordi jeg vil lære å snakke tysk.” Hans snakker ikke lenger tysk, men vil gjerne friske opp språket for å kommunisere med tyskere, og fordi det tyske språk er verdifullt i det tyskchilenske fellesskapet. Maria som er 40 år, har på sin side ikke gått på tyske skoler og kan ikke tysk: ”Nei, fordi ingen lærte meg tysk. (...) Fordi i Aisén var det ikke tyske skoler.” Mange i den yngre generasjon som ikke har gått på tyske skoler kan ikke tysk, siden færre familier snakker tysk hjemme. Jeg vil utdype det tyske språks betydning for tyskchilenerne i del 3 av denne oppgaven.

Ziebur informanter mente at årsakene til at tyskchilenerne snakker spansk i stedet for tysk i dagliglivet, er at spansk er det offisielle språket i Chile og at det er hensynsløst å snakke tysk når noen ikke forstår. De fleste av hennes informanter betegnet seg selv som chilenerne med tyske forfedre (Ziebur 1998). Undersøkelsen samsvarer med min egen empiri, der tyskchilenerne både identifiserer seg sterkt med sin egen etniske kategori og sine tyske forfedre, og samtidig ser på seg selv som en del av det chilenske samfunnet.

METODE

Jeg gjorde mitt hovedfeltarbeid i Llanquihue-provinsen fra juli 2001 til januar 2002. Fra mars 2002 til februar 2003 bodde jeg i Midt-Chile og skrev på hovedoppgaven. I denne perioden dro jeg tre turer til Llanquihue-provinsen, hvor jeg bodde hos informantfamilier, og sjekket tidligere gitte opplysninger, samt deltok på tidsbestemte fester som nybyggerfesten i 2002.

Under feltarbeidet bodde jeg i Puerto Varas, som er en av småbyene i Llanquihue-provinsen. Min mann, som er fra Midt-Chile, var med til Puerto Varas, og vi bodde på et hytteanlegg sammen med chilenerne fra middelklassen, som jobber på skoler, i kulturinstitusjoner og i fiskeribedrifter. Jeg bodde også noe i Puerto Montt, og dro regelmessig på besøk til Frutillar. Mine tyskchilenske informanter kjente i stor grad til hverandre gjennom sosiale nettverk, selv om de bodde i ulike byer. Den samme lutherske presten har gudstjeneste i Puerto Montt og Puerto Varas, og Frutillar, Llanquihue og Puerto Varas har mange felles foreninger. Det er vanlig at man er medlem av foreninger i alle byene, noe som viser hvordan tyskchilenerne er knyttet til hverandre gjennom organisasjoner.

Jeg ble kjent med mulige intervjuobjekter etter snøballmetoden. Jeg fortalte at jeg var interessert i etnisitet blant etterkommerne etter tyske nybyggere, og mine samtalepartnere anbefalte

meg straks noen som var ansett for å være ekspert på temaet. De var enten slektskrønikere eller aktive i en tyskchilensk forening, noe som gav meg mange data om tyskchilenernes forhold til de tyskchilenske foreningene og historien. Mine tyskchilenske informanter som jeg ble anbefalt gjennom nettverk, skole og Frauenverein, tilhørte alle middelklassen og overklassen, og dette gjorde meg interessert i klasseproblematikken på feltet. Jeg rekrutterte selv chilenske informanter fra arbeiderklassen ved å vandre i *poblaciones* og ved å ta kontakt med mine tyskchilenske informanters hushjelper. Det var vanskelig å bli kjent med nåværende *inquilinos* siden de bor på en annens gård, og ettersom jeg ikke har sertifikat, kunne jeg ikke besøke dem på egen hånd. Men siden alle farmerne hadde bil, kunne de komme og hente meg, og på den måten fikk jeg besøke gården deres. De var imidlertid ikke begeistret for at jeg skulle bli kjent med deres *inquilinos*, noe som førte til at mine data i hovedsak ble konsentrert om farmerne.

Mine informanter består av 57 personer hvorav to av tre har tysk etternavn. Som nevnt tidligere er tysk etternavn et kriterium for å være medlem i den tyskchilenske kategorien. Jeg har en overvekt av mannlige informanter, og majoriteten er i alderen 30-60 år.¹³ Mine informanter kommer fra alle sosiale lag, men de fleste tyskchilenene tilhører som sagt middel- og overklassen.¹⁴ Majoriteten av mine informanter bor i Puerto Varas, mens resten bor i Puerto Montt, Frutillar og Llanquihue, Osorno og Val Paraiso, og 12 bor på gårder. Det er både lutheranere, katolikker og ikke-troende blant mine informanter.

Av de som har chilensk etternavn, er noen innflyttere fra Santiago. Andre er opprinnelig fra Chiloe eller provinsen Llanquihue, og deres foreldre har ofte arbeidet som landarbeidere på en farm. Av de med tyske etternavn er det noen som har nybyggerforfedre, mens andre hadde tyske foreldre som var kommet til Chile på 1900-tallet. Noen tyskchilenere har selv emigrert til Chile fra Tyskland. Gjennom årene har tyske immigranter giftet seg med chilenerne og tyskchilenere. Noen av mine informanter la mer vekt på etnisk tilhørighet enn andre, noe jeg skal utdype i kapittel 6.

Mine hovedinformanter er et tverrssnitt av den tradisjonelle befolkningen i Puerto Varas. Jeg var bevisst på å få informanter fra ulike sosiale lag og etniske kategorier for å få et så helhetlig bilde som mulig av lokalsamfunnet. Jeg prøvde bevisst å unngå en systematisk overobservasjon en bestemt gruppe, noe som, ifølge Denzin, er vanlig å gjøre i stratifiserte samfunn (Denzin 1989).

---

¹³ Sju informanter er under 15 år (barn), fire er mellom 15 og 30 år (ungdom), 20 er mellom 30 og 45 år (ung voksen), 10 er i alderen 45-60 år (middelaldrende), og 16 er over 60 år (eldre).

¹⁴ 27 av mine tyskchilenske informanter tilhører overklassen, og de har enten store inntekter eller mye eiendom. 14 av mine informanter tilhører middelklassen med god utdanning og jobber i private eller offentlige institusjoner. Tre av mine informanter tilhører lavere middelklasse som inkluderer lavere funksjonærer. 13 av mine informanter tilhører arbeiderklassen.

Selv om jeg ikke kunne studere *inquilinos* så grundig, studerte jeg chilenske arbeidere i byen som tilhører samme samfunnsklasse som *inquilinos*. Jeg var også opptatt av relasjoner mellom gruppene og syntes det var viktig å få høre ulike synspunkter på hendelser og se samhandling mellom gruppene. Mine hovedinformanter bestod av fire familier, hvorav den ene er en familie fra overklassen, der faren er lege. Den andre familien er fra middelklassen, og består av to pensjonister. Den tredje familien tilhører lavere middelklasse, der foreldrene er lavere funksjonærer. Den fjerde familien kommer fra arbeiderklassen, der faren er snekker og moren er hushjelp. At akkurat disse ble mine hovedinformanter er mer tilfeldig, og skyldes at vi fikk god kontakt. En familie var mine naboer under hovedfeltarbeidet, og jeg bodde hos to av de andre familiene i kortere perioder. Den fjerde familien besøkte jeg jevnlig i løpet av de 15 månedene jeg var i Chile, og de besøkte også meg. To av familiene hadde god kontakt med mine andre informanter, mens de andre to var relativt isolerte fra resten av informantene.

Forskningsteknikker

Alle tyskchilenere og andre chilenerer snakker spansk. Jeg snakker selv flytende spansk, da jeg har tatt mellomfag i spansk og har bodd i Chile i 2 og et halvt år. Jeg er i tillegg gift med en chilener. Jeg har derfor arbeidet uten tolk og brukt spansk i alle situasjoner med chilenerer. De aller fleste tyskchilenere har også spansk som morsmål, men noen bruker tysk i familiesammenhenger, i kirken, i foreninger, på skolen og på tyske fester. Selv om jeg ikke snakker tysk, forstår jeg tysk godt nok til å forstå hvilke temaer det snakkes om og i hvilke kontekster språket ble brukt. En del lokalhistorisk litteratur er skrevet på tysk, som jeg leser ganske godt.

Metodetriangulering kombinerer ulike metoder for å belyse samme type fenomen (Denzin 1989). Ved siden av deltakende observasjon, har jeg brukt intervjuer og spørreundersøkelser. Jeg brukte deltakende observasjon der det var mulig, og særlig i forhold til familiene jeg bodde sammen med på hytteanlegget og de familiene jeg bodde hos. Jeg hadde anledning til å følge mine hovedinformanter i ulike kontekster og situasjoner og kunne observere samhandling, noe som er vesentlig for å sammenligne utsagn og samhandlingsdata. Det er som kjent forskjell på hva folk sier de gjør og hva de gjør. Siden jeg besøkte folks hjem, kunne jeg observere ulike arbeidsplasser på gårder, i hushold og på hytteanlegget, og slik se samhandling mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Deltakende observasjon var også nyttig for å studere markering av grenser, noe som bidrar til å opprettholde klasseskiller.

Jeg hadde imidlertid en del metodiske problemer knyttet til å studere arbeidstaker og arbeidsgiver på samme arbeidsplass. I begynnelsen var noen av arbeidstakerne usikre på min lojalitet i arbeidsrelasjonen. Tyskchilenske arbeidsgivere ville heller ikke at jeg skulle snakke med deres ansatte, fordi de mente at alle konflikter mellom tyskchilenere og chilensk arbeiderklasse kom utenfra og var redde for at jeg skulle påvirke arbeiderne til å gjøre motstand. Gjennom kontakt med arbeidsgiveren fikk jeg likevel bli med hushjelpen på jobb. Ved å studere både hushjelp og arbeidsgiver i samme hushold, kunne jeg kryssjekke data. Jeg observerte samhandlingen mellom hushjelp og arbeidsgiver, og fikk et innblikk i begge sider av relasjonen. Det er imidlertid sannsynlig at arbeidsgiveren var mer åpen enn arbeidstakeren, siden arbeidsgiveren ikke møtte noen sanksjoner på å være ærlig, mens arbeidstakeren i verste fall kunne risikere en oppsigelse. Det tok derfor lengre tid før arbeidstakerne stolte på meg og snakket åpent om arbeidsrelasjonen, enn tilfellet var med arbeidsgiverne.

Tyskchilenere bor spredt og har ingen gatekultur, og det var heller ingen gruppe jeg kunne bli med i. For å bli kjent med dem måtte jeg besøke dem hjemme, på jobb eller i foreninger. En vanlig dag på feltarbeidet bestod av at jeg leste lokalaviser og lokalhistoriske bøker om formiddagen og besøkte informanter om ettermiddagen. Jeg deltok både i den lutherske og den katolske kirken, hvor jeg traff mange av mine informanter. Spesielt var gudstjenestene i den lutherske kirken interessante, ettersom tyskchilenerne legger vekt på sin lutherske tro som etnisk markør. Jeg deltok også noe i den tyske dameklubben, besøkte den tyske klubbens bibliotek og den tyske klinikken, samt deltok på flere tyske fester, hvor jeg fikk innblikk i tyskchilenernes nettverk og samhold. Jeg besøkte flere tysk-klasser på den tyske skolen og fikk kjennskap til tyskundervisningen. Skolen er sentral i etnisk organisering og viktig for hvordan tyskchilensk identitet konstitueres, på grunn av tysk språkopplæring.

Jeg lagret de formelle intervjuene på båndopptaker, for å kunne ha en mer flytende samtale, noe informantene godtok. Under vanlige samtaler var det imidlertid umulig å bruke båndopptaker, fordi informantene mine kviet seg for å snakke fritt. Noen ble mistenksomme, mens andre følte at de måtte ha noe viktig å si. Etter vanlige samtaler brukte jeg derfor å skrive notater så fort som mulig samme dag. De fleste var villige til å la seg intervju av meg, men det viste seg vanskelig å snakke med dem flere ganger ettersom de ikke så nytten av flere samtaler. De ble også mistenksomme overfor mitt forskningsprosjekt dersom jeg beveget meg utenfor temaet om de tyske nybyggerne. Jeg benyttet meg derfor hovedsakelig av nøkkelinformanter.

Eduardo Archetti argumenterer for at sosiale diskurser kan uttrykkes skriftlig. Analysen av skriftlige tekster kan dermed gi oss en bedre forståelse av ulike måter å forestille seg verden på. Archetti argumenterer videre for at identitet formes ved hjelp av litterære produkter. Skriftlige tekster er derfor viktige data for antropologer som studerer komplekse samfunn (Archetti 1994). Inspirert av Archetti brukte jeg litteratur for å se hvilke diskurser som fantes i lokalsamfunnet, og jeg leste jevnlig lokalavisen for Llanquihue-provinsen "El Llanquihue". Gjennom avisen kunne jeg også følge med på mine informanternes liv, der tyskchilenere fra overklassen dukket opp på sosietetssidene, mens arbeiderklassebydelene dukket opp på kriminalsidene i avisen. Jeg fulgte også med på nasjonal presse og sendinger fra nasjonale TV-stasjoner, for å følge aktuelle debatter. Det er imidlertid lite etnografisk materiale om tyskchilenere, bortsett fra Agnes Brachmans studie om tyskchilenere i den chilenske byen Los Angeles, "La colectividad chileno-alemana en la zona de Los Angeles" (1999). Det er heller ikke mye antropologisk litteratur om tyske nybyggere andre steder i Latin-Amerika. Jeg tok derfor utgangspunkt i at skriftlig historie kan konstruere etnisk identitet, gjennom å gi den etniske kategorien en felles historie. Det er en del studier som behandler tyske nybyggere i Chile fra et historisk perspektiv, og den mest innflytelsesrike er Jean Pierre Blancpains "Les allemands au Chile" (1974), som omhandler tyske nybyggere og deres (manglende) integrering i det chilenske samfunnet. George Youngs "The Germans in Chile" (1974) behandler på sin side hovedsakelig den tyske immigrasjonen til Chile. Tyskchilenerne har selv skrevet en del genealogiske og historiske bøker, og jeg leste en mengde bøker om Llanquihue-provinsen, skrevet av lokale krønikere.¹⁵ Disse bøkene har jeg for det meste brukt som empiri, men også som kontekst der jeg har kryssjekket opplysningene. De fleste av informantene mine hadde lest denne litteraturen, og vi diskuterte bøkene noe som ble en kilde til ny data. Jeg tok her utgangspunkt i at historiske fortellinger blir fortolket ut ifra nåtidens forståelseshorisont. Både historisk litteratur og informantutsagn formidler derfor et spesielt syn på historien (Grape 1994: 12-3).

I løpet av feltarbeidet gjorde jeg en spørreundersøkelse som viste meg mye om hvilke grenser tyskchilenerne setter mot fremmede (se appendiks 1). Målsettingen med spørreundersøkelsen var å undersøke klasseforskjeller og hvordan folk opplevde forskjellene. Tre av de tyskchilenerne jeg spurte ble mistenksomme og ville ikke ha noe med meg å gjøre etter at jeg hadde utført denne spørreundersøkelsen. En ble mistenksom fordi jeg spurte ham hvilken yrkesgruppe han identifiserte seg med. Han spurte hvem som betalte meg og hva jeg skulle bruke

---

¹⁵ Blant andre Emilio Held: "Familia Held" (1993), og Marta Werner: "Mi nueva patria" (2002).

spørreundersøkelsen til. Han forsvarte mistenksomheten sin med å vise til terrorangrepet 11. september og tomteokkupasjonene under Allendetiden. Ved å provosere mine informanter uten å ville det, fikk jeg innsikt i grensebevaring og viktige verdier blant tyskchilenerne. På denne måten fikk jeg også rede på hvem de avgrenset seg mot. De fleste var imidlertid åpne, og jeg fikk et godt innblikk både i materiell levestandard og i hvordan intervjuobjektene opplevde sin livssituasjon. Jeg ble bedre kjent med dem som svarte positivt og som utgjorde flertallet, og i fortsettelsen brukte jeg disse som mine nye informanter.

Samfunnsvitere er i en maktposisjon hvor studiematerialet er mennesker og menneskelig atferd. Forskningsetikk berører forskerens handlinger i situasjoner der forskningens søken etter sannheten kommer i konflikt med andre, utenforliggende verdier eller hensyn. Informantene skal i størst mulig grad vite hva forskningen går ut på og bestemme hvor mye de skal delta i forskningsprosessen (Engelstad 1998). På feltarbeidet mitt forklarte jeg at jeg var antropologistudent og skulle skrive en hovedoppgave om tyske etterkommere. Mange tyskchilenerne misforstod og trodde jeg ville studere de tyske nybyggerne og gav meg mye informasjon om disse, og noen var uvillige til å snakke om nåtiden. Da problemstillingen hadde utviklet seg, forklarte jeg at jeg ville studere tyske etterkommeres forhold til chilenerne. På den tiden kjente informantene meg bedre og de aksepterte min problemstilling.

Hortense Powdermakers betingelser for deltakende observasjon er at forskeren involverer seg psykologisk i sine informanter. Powdermaker hevder imidlertid at psykologisk involvering kan være vanskelig der forskeren studerer ulike nivåer i den sosiale strukturen og han/ hun identifiserer seg så mye med den avmektige at en ikke klarer å få god kontakt med de mektige (i Nader 1974: 305). Jeg har lenge vært politisk interessert i samfunnsforholdene i Chile, og har bodd lenge i Chile blant lavere middelklasse, noe som nok gjorde at det var vanskeligere å gli rett inn hos eliten. På den annen side fikk jeg en umiddelbar kontakt med tyskchilenerne siden jeg er blond og kunne bli tatt for å være en av dem. Dessuten hjalp mannen min meg med å få innpass i mennenes verden, noe som ellers kunne ha blitt vanskelig på grunn av chilenske kjønnssegregerte aktiviteter. Til tross for dette er det vanskelig å bedrive deltakende observasjon hos eliten, fordi de ikke vil bli studert, de er opptatte og de er ikke samlet på et sted (cf. Nader 1974). Jeg har derfor vært eklektisk i mine metodevalg og prøvd å nærme meg eliten fra ulike synsvinkler: gjennom skriftlige kilder og media, samt deltakende observasjon av deres foreningsliv, hushold og deres samhandling med ansatte.

Jeg planlegger å oversette oppgaven min til spansk, slik at alle mine informanter kan lese den. Alle navn er pseudonymer i denne oppgaven, men stedene er ikke anonymisert, med den begrunnelse at mine analyser skal kunne etterprøves.

DEL II:

KLASSERELASJONER MELLOM TYSKCHILENERE OG CHILENERE

KAPITTEL 3:

LØNN SOM FORTJENT – Om arbeidsrelasjoner

“Men jeg har aldri vært interessert i klasser. Vi eier det vi eier fordi vi har arbeidet for det.”

(Hans, eldre tyskchilener).

Tyskchilenerne er den tradisjonelle eliten i Llanquihue, og de fleste tyskchilenerne hevder at de har fortjent sin elitestatus. I dette kapittelet vil jeg undersøke prosesser hvor tyskchilenerne og chilenerne skaper og gjensker hierarkiske arbeidsrelasjoner; både hvordan tyskchilenerne legitimerer sin posisjon som elite, og i hvilken grad chilenerne gjør motstand.

Et fokus på klasse med marxistisk tilnærming har vært fremtredende i latinamerikansk antropologi (Archetti og Stølen 1994). Marx hevder at samfunnet er delt mellom de som eier produksjonsmidlene og de som ikke har kontroll over sin arbeidssituasjon, og at det er arbeidsforholdene som skaper klassemotsetninger (Østerberg 1995). Med dette utgangspunkt skriver jeg om forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Jeg bruker Bourdieus ulike kapitalformer; økonomisk, sosial, kulturell og symbolsk kapital (1995), for å vise hvordan klaseskillene opprettholdes. Jeg vil i tillegg analysere klassemotsetninger ved hjelp av Kathleen Adams og Sara Dickey's bok om hushjelpere i Sør-Asia, som viser en motsetningsfull relasjon mellom arbeidstakere og arbeidsgivere (Adams og Dickey 2000). Dickey som skriver fra India, hevder at klasse konstrueres i arbeidssituasjoner, fordi underklassen utfører degraderende arbeid som fører til at eliten får mer fordommer mot underklassen (Dickey 2000). Denne konstruksjonen av ”de andre” vil jeg analysere diskursivt. Dessuten vil jeg analysere motstand og mangel på motstand fra ”de andre”. Marx mener ifølge Bourdieu at frigjøring kommer som en automatisk følge av bevisstgjøring (Bourdieu 2000: 49). Av dette følger at hvis arbeiderne blir bevisstgjort, vil de automatisk gjøre motstand mot arbeidsforholdene. Bourdieu mener på sin side at frigjøring først kan komme når undertrykkningen av de dominerte har opphørt, fordi undertrykkningen virker gjennom habitusskjemaer, og dermed føles naturlig (ibid). Jeg vil argumentere for at bevisstgjøring gjennom

utdannelse kan føre til motstand mot arbeidsforholdene som fører til individuelle, men ikke kollektive, forbedringer.

I dette kapittelet vil jeg presentere tre ulike arbeidsrelasjoner, med fokus på forholdet mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Disse tre relasjonene er henholdsvis mellom farmer og *inquilinos*,¹⁶ mellom *patron*¹⁷ og hushjelp, samt moderne arbeidsrelasjoner. Relasjonene mellom overordnet versus underordnet i arbeidslivet gjenspeiler de ulike klassene, og er preget av at de konstruerer et endimensjonalt syn på den andre.

Det klassiske arbeidsforholdet i Llanquihue-provinsen er mellom tyskchilenske farmere og chilenske *inquilinos*. Dette forholdet var inntil 1960-tallet føydalt, det vil si at arbeiderne ble betalt i varer mot at farmeren var ansvarlig for å dekke *inquilinos*' grunnleggende behov. *Inquilinos* ble imidlertid mer og mer misfornøyde med systemet, og mange okkuperte farmernes jord med ekstern støtte på 1960- og 1970-tallet. Selv om Pinochets militærregime leverte den okkuperte jorda tilbake til farmerne, er *inquilinos* sikret vanlig lønn i tillegg til boplass på gården. Til tross for dette er de stadig i et avhengighetsforhold til arbeidsgiveren, siden de bor på dennes gård.

Hushjelpinstitusjonen er knyttet til *inquilinos*, ved at de første hushjelpene var *inquilinos*' koner som hjalp husfruene, og lønnen deres ble også utbetalt i varer den første tiden (Werner 2002). Etter hvert flyttet noen av nybyggernes etterkommere til byene, og mange ugifte kvinner fra landsbygda ble tilbudt jobb hos dem som bofast hushjelp. De bofaste hushjelpene har en svært uregelmessig arbeidstid og har som regel bare fri en dag i uka. Det bofaste hushjelpsystemet kan ses på som semiføydalt, siden en del av lønna deres er kost og losji, og de har begrensede arbeidsrettigheter. Den tredje arbeidsrelasjonen handler om lavtlønnsyrker i et kapitalistisk system. Gratis bolig på arbeidsstedet betyr ofte uregelmessig arbeidstid og lite rett på fritid, som i de tradisjonelle relasjonene. Formaliseringen av arbeidslivet betyr likevel at arbeidstakerne i større grad kan kreve sine rettigheter som individer.

FARMERE OG *INQUILINOS*

I dette delkapittelet vil jeg analysere hvordan tyskchilenske farmere diskursivt konstruerer grenser mellom seg og *inquilinos*. Farmernes diskurs legitimerer de hierarkiske arbeidsforholdene mellom farmere og *inquilinos*, og er dominerende på gården. Jeg vil også drøfte i hvilken grad *inquilinos*

---

¹⁶ *Inquilinos* er landarbeidere som bor på arbeidsgivernes gård.

¹⁷ *Patron* betyr her en autoritær, hierarkisk og paternalistisk arbeidsgiver.

kan gjøre motstand mot denne hegemoniske diskursen og de hierarkiske arbeidsrelasjonene. Jeg vil først beskrive situasjonen på farmen i dag, og den historiske utviklingen av forholdet mellom jordeier og *inquilinos*.

I dag bor mange tyskschilenere på gårder som enten opprinnelig ble fordelt til nybyggerne, eller ble kjøpt opp siden. På de fleste gårdene arbeider det omtrent fire *inquilinos*, avhengig av størrelsen på farmen. Våningshuset ligger som regel ved hovedveien i en stor hage, mens mange *inquilinos* bor i et lite hus nær fjøset, og boligen samt kjøkkenhage og småfe er en del av lønnen. *Inquilinos* selger grønnsaker fra urtehagen på markedet i byen hvis de har egen bil, og de blir ofte sendt på etterutdanningskurs av farmerne. Farmernes hushjelp blir som regel rekruttert fra familien til en av *inquilinos*. I motsetning til de andre *inquilinos*, har hushjelpens familie en personlig kontakt med farmerne, og de feirer ofte jul sammen. Barna til *inquilinos* og farmere leker sammen til de blir seks år og de begynner på forskjellige skoler, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 4.

Ordet *inquilino* ble først vanlig i siste halvdel av 1700-tallet og betegnet den som leide et jordstykke av haciendaeieren. *El inquilino* ble betalt for arbeid som overskjøt arbeidsplikten; i penger, brød, tørket kjøtt eller sigarettpapir (Gongora 1960). Haciendaeieren hadde full kontroll over jorda, arbeidskraften, handelen og myndighetsapparatet. *El inquilino* tilbød sine tjenester og personlig troskap til haciendaeieren, som til gjengjeld beskyttet *el inquilino* (Pascal 1971). Som nevnt i kapittel 2 begynte en stor intern migrasjon til Llanquihue-provinsen i 1852, og de chilenske migrantene arbeidet som lønnede sesongarbeidere. På begynnelsen av 1900-tallet ble imidlertid *inquilino*-systemet etablert med bofaste arbeidere og lønnsutbetaling i varer (Turra 1994). Denne relasjonen kan studeres i lys av patron – klient-teorien, som hadde sitt utgangspunkt i Minz og Wolfs studier av vertikal compadrazgo¹⁸ (Greenfield og Strickon 1972). Dwight Heath beskriver patron – klient-relasjonen på haciendaene i Bolivia før 1952, der haciendaeierne har full administrativ kontroll. Småbøndene er klienter som leier jord mot arbeidstjeneste på haciendaene. Haciendaeierne ser på klientene som barn, og patronen sørger for klientenes skolegang og førstehjelp, i tillegg til å være klientenes talsmann utad (Heath 1972). Til gjengjeld pleier klientene å stemme på patronen ved valg. Ofte kunne klienten velge patronen som gudfar for deres barn, og klienten og patronen ble *compadres* (relasjon mellom gudfar og far til barnet), slik at patronen fikk et personlig ansvar for sine klienter.

---

¹⁸ Foreldrene velger en gudfar til barnet sitt blant dem som har en høyere sosial status enn dem selv, og blir gitt materielle goder mot underdanighet.

Selv om *inquilinos* fremdeles tiltaler farmeren som *patron*, og arbeidsrelasjonene har paternalistiske og hierarkiske trekk, vil jeg likevel ikke analysere farmen som en patron – klient-relasjon. For det første førte jordreformen på 1960-1970-tallet til at jordeieren mistet sin fulle kontroll over sine arbeidere. For det andre har jeg verken funnet *compadrazgo* eller politiske relasjoner mellom farmerne og *inquilinos*. Farmerne har heller ikke noe personlig ansvar for *inquilinos*. Jeg vil derfor i stedet analysere farmernes hegemoniske diskurs, og deres konstruksjon av ”de andre”, der *inquilinos* blir underlegne. Dikotomien mellom ”vi” og ”de andre” kan analyseres som uttrykk for etnisitet. I tråd med dette skapes etniske stereotypier gjennom konsistent bruk av standardiserte begreper om gruppers kulturelle distinksjoner. Stereotypiene kan skape orden i et polyetnisk samfunn, ved å markere gruppers grenser. Samtidig er etniske stereotypier stort sett positive mot egen gruppe, og kan dermed rettferdiggjøre privilegier (Eriksen 1993). Konstruksjonen av ”de andre” kan også komme til uttrykk som definisjonsmakt, som er retten til å definere hvordan verden ser ut på egne og andres vegne (Eriksen 2003). I min analyse vil jeg vise hvordan farmerne konstruerer bilder av *inquilinos*, som gjør dem underlegne, og som legitimerer klasseskillene. I den sammenhengen vil jeg drøfte hvordan tyskchilenerne fremstiller seg selv og ”de andre”, og hvordan ”de andre” gjør motstand mot dette.

Farmernes konstruksjon av ”de andre” vises på ulike måter og passer inn i farmernes diskurs, som legitimerer den hierarkiske relasjonen mellom farmer og *inquilinos*. Diskurs blir her brukt som muntlige uttrykk med fokus på makt. Nedenfor beskriver jeg to besøk hos tyske farmere for å illustrere dette.

I Frauenverein ble jeg kjent med Hanna, som driver en melkefarm sammen med sin tyskchilenske mann. Jeg fortalte om min interesse for de tyskchilenske farmerne, og hun inviterte meg straks til gården sin. Hun hentet meg neste dag i sin flotte bil, og vi kjørte ut til farmen som ligger like utenfor byen. Da vi kom frem, møtte Hannas mann oss og jeg ble bedt inn på hjemmelaget saft. Hannas mann, Cristian, arvet eiendommen fra faren, men har utviklet all infrastruktur selv. Han har tre *inquilinos* som bor og jobber på gården, men han undersøker selv gårdens tilstand to ganger i uka.

Jeg ble med ham på dagens tur, og Cristian viste meg fjøset, engene og beitemarkene. Under omvisningen gikk vi inn i fjøset, der to landarbeidere holdt på å melke kyrne med en melkemaske, og de bad *el patron* om et nytt forkle. Da vi gikk ut av fjøset fant Cristian imidlertid et skittent forkle på bakken. Etterpå sa han megetsigende til meg, at jeg så vel det skitne forkleet som lå utenfor fjøset. Videre mente han at *inquilinos* ikke tok vare på noe, og at de var ”udugelige” og

måtte hele tiden passes på slik at de ikke gjorde noe galt. Cristian fortalte at han selv jobber med de mest verdifulle tingene på farmen. Han sår kornet, overvåker melkingen og administrerer arbeiderne. Han fører alt regnskap på gården, og hjelper til med kyrnes fødsler, inseminerer og gjør annet veterinærarbeid. Cristian forklarte meg også betydningen av å bruke gode okser, slik at man kan avle opp gode melkekyr som gir mye melk. God inseminasjon, enten naturlig eller kunstig, er svært dyrt, noe som gjør det viktig å vite det beste tidspunktet for kuas befruktning. Jeg ble fortalt at den ene *inquilino*, Hugo, mangler evnen til å se når kyrne er klare til å bli befruktet, og er derfor dårlig egnet i denne jobben. Cristian fortalte videre at han jobbet så mye nettopp fordi arbeiderne ikke har utdanning. De vokste opp på landet, men er vant til gammeldags teknologi, slik at det er vanskelig for dem å omstille seg til moderne teknologi. Hvis de gjør en feil, er det han som må betale konsekvensene og gå konkurs. Ifølge farmerne klarer *inquilinos* heller ikke å fordele inntekten sin over hele måneden. De drikker og røyker for 20 000 pesos i måneden,¹⁹ og de bruker opp lønningen tidlig i måneden, for så å be om forskudd. Hanna mener at her klarer ikke menn å spare, og at de kan la kvinnen og barna sulte, mens de selv drikker. Ekteparet hevder at *el roto*²⁰ *chileno* er lykkelig når han har en flaske vin og noe kjøtt, og det spiller ingen rolle om han ikke har noe å spise resten av måneden. Farmerne tok seg imidlertid ikke råd til å betale for (ut)dannet arbeidskraft.

Farmerne omtaler *inquilinos* som om de ikke tar vare på noe, ikke kan arbeide under eget ansvar, er udyktige i jobben, mangler utdanning, er gammeldagse, ikke klarer å planlegge, kan ikke spare, er egoistiske mot familien, er matglade og drikker opp lønna. Hva sier denne beskrivelsen om hva farmerne mener om arbeiderne sine? De synes tydeligvis at arbeiderne er uforsiktige, uansvarlige, udugelige, kunnskapsløse, sløsende og dårlige personer. Farmerne mener også at *inquilinos* er mest opptatt av tilfredsstillelse av kroppslige behov. Kroppen er naturlig, og det kan se ut som om farmerne synes at arbeiderne står nær naturen, noe jeg vil komme tilbake til.

Farmernes konstruksjon av ”de andre” er basert på *inquilinos* manglende kulturelle kapital og etniske tilhørighet. Ifølge Bourdieu består kulturell kapital av kunnskap, dannelse og en bestemt habitus, som ikke er likt fordelt blant samfunnsborgerne. Det vil alltid være den dominerende klassen som har kulturell kapital, fordi deres relasjon til kulturen opphøyes til en høyverdig kultur, og blir den legitime kultur (Bugge 2002). Farmerne mener at arbeiderne ikke kan ta vare på seg selv fordi de ikke har dannelse, og bruker opp pengene med en gang uten tanke på fremtiden.

---

¹⁹ Minstelønnen var 105 500 pesos per måned i 2001.

²⁰ *Roto* er en nedlatende omtale om vulgære mennesker.

Eksempelet ovenfor viser også at arbeidsgivernes konstruerte bilde av arbeiderne, lett gjøres gjeldende for fattige chilenerne generelt.

Farmerne ser dessuten på *inquilinos* som en gruppe basert på etnisk tilhørighet, og de har bestemte forventninger til denne gruppen. Farmerne markerer en klar grense mellom seg selv, og de som bare er opptatt av å tilfredsstille sine sanser, noe som ifølge Bourdieu er en vanlig måte å skille mellom klasser på (Bourdieu 1995), og her distingverer farmerne seg fra *el roto chileno*. Jeg tolker *el roto chileno* som en chilensk etnisk kategori, og viser til den chilenske intellektuelle Nicolas Palacios, som på begynnelsen av 1900-tallet påstår at den chilenske *raza* er typifisert i *el roto chileno*. *El roto chileno* er ifølge Palacios, mestiser som ble skapt i møtet mellom de spanske erobrerne og *araucanos*²¹ (i Larrain 2001: 148-51). Som nevnt i innledningskapittelet baseres denne *mestizaje* på forhvitningsprinsippet, der urbefolkningen er underlegen europeerne (Wade 1997). *Inquilinos* klassifiseres altså som den chilenske *raza*, og betraktes som underlegne av de tyskchilenske farmerne som tilhører den lyshudete delen av den chilenske befolkningen. Hva betyr *raza* for tyskchilenerne? Det handler både om opprinnelse og om dannelse, og farmerne skiller mellom den tyske og den chilenske *raza*, der blant annet tyskerne sparer og chilenerne sløser, noe som harmonerer med den tidligere nevnte kulturelle kapital. Farmerne mener at den chilenske *raza* er vulgær, noe som passer inn i deres diskurs om at arbeidernes underordning er naturlig. Jeg vil komme tilbake til *raza* i kapittel 5.

Denne diskursen legitimerer de hierarkiske arbeidsrelasjonene. På den ene siden legitimerer Cristian de hierarkiske forskjellene mellom seg og arbeiderne gjennom å vise til deres ulike grad av kulturell kapital, til tross for at han ikke vil betale høyere lønn til arbeidere med høyere utdanning. Farmeren vil ikke ha kompetente arbeidere, fordi det kan forstyrre underordningsforholdet. På den annen side finner farmerne etniske årsaker til deres underordnede dårlige egenskaper, noe som legitimerer farmernes økonomiske makt, siden de tilhører en såkalt overlegen etnisk kategori, slik tyskchilenske Julio sier det: ”Jeg tror at hvis det er noe som kjennetegner tyskeren, er det disiplinen og selvdisiplinen.” Han mener dermed at tyskchilenernes elitestatus skyldes deres arbeidssomhet. Guillermo, en tyskchilensk skoleinspektør, mener i samsvar med dette at klasseforskjellene i Puerto Varas skyldes nybyggertiden, fordi nybyggernes harde arbeid la grunnlaget for nåtidens sosiale forskjeller: “Siden nybyggerne kom hit og laget en ny kultur, de organiserte og de utviklet landet, denne delen av landet, er det selvsagt barna til nybyggerne som har vært bedriftseierne og fortsatt i

---

²¹ Urbefolkning i Sør-Chile, som kjempet mot spanjolene og chilenerne til 1880-årene.

dag er bedriftseierne. Og chilenerne er arbeiderne.” Guillermo mener altså at siden det var tyskerne som utviklet landet, har etterkommerne deres rett til å ha kontroll over området.

Videre vil jeg se på hvordan tyskchilenerne omtaler seg selv. De presenterer seg selv som disiplinerte, selvdisiplinerte, arbeidssomme, kulturskapende, organiserte, utviklede og utviklende. De har kontroll over seg selv, de er ansvarlige og er utholdende. I motsetning til chilenerne som fremstilles som ”natur”, synes tyskchilenerne å oppfatte seg selv som kultiverte. I kjønnsforskningen har blant andre Sherry Ortner argumentert for at det er en universell kulturell distinksjon mellom ”natur” og ”kultur”, noe som kan forklare kvinners underordning. Siden ”kultur”, forstått som menneskelig bevissthet, kan kontrollere ”natur”, blir ”kultur” både forskjellig fra og overlegen ”natur” (Ortner 1974). Ved å presentere seg som nærmere ”kultur” enn chilenerne, ser det igjen ut som at tyskchilenerne mener seg overlegne chilenerne.

Denne diskursen er også tydelig i historisk litteratur, der mange har beskrevet nybyggertida i Llanquihue som to samfunn. Det ene samfunnet utviklet seg og vokste økonomisk, mens det andre samfunnet var uten økonomisk vekst. Det ene samfunnet eksporterte sine produkter og hadde høy økonomisk aktivitet, mens det andre samfunnet hadde et lavt utdannelsesnivå som tilfredsstilte de tyske nybyggernes behov for arbeidskraft. Abufón forklarer de sosiale forskjellene mellom det ”tyskchilenske samfunnet” og det ”chilenske samfunnet” med Webers rasjonalitetsteori. Abufón hevder at chilenerne ikke ville bosette seg langs innsjøen, fordi de trodde at den var forhekset. Tyskerne derimot trodde at mennesket kunne kontrollere naturen gjennom rasjonell tenkning. Dessuten hevder Abufón at tyskernes arbeidslyst forklarer de sosiale forskjellene, siden tyskerne visste at den eneste mulige vei til fremskritt var å spare og arbeide mye (1987).

Julio Held kom til Chile som tenåring i 1852. På 1880-1890-tallet skrev han brev til en barndomsvenn i Tyskland, om familiens og provinsens raske fremgang på grunn av sparing og konstant arbeid. Julio hevder at tyskerne har en viktig økonomisk rolle i forretningene, industrien og politikken i Sør-Chile, og at chilenerne setter pris på tyskerne på grunn av deres arbeidslyst og utholdenhet. Til tross for dette innrømmer Julio at mange tyskere lever som godseiere og lar de chilenske arbeiderne gjøre alt arbeidet, og som i Tyskland er den som arbeider mindre respektabel enn arbeidsgiveren (Held 1993). Dette tyder på en rangordning som går imot den tyske arbeidsetikken, siden det ikke er den som arbeider hardest som har høyest rang.

Tyskchilenernes konstruksjon av ”de andre” produseres tidlig, og de tyske nybyggerne så på chilenerne som late og lite effektive i arbeidet, deriblant Junginger som var lærer på skolen i Frutillar fra 1880-årene. Han skrev et brev til sin familie i Tyskland i 1888, der det fremkommer at

han ikke hadde store tanker om chilenerne (Minte 2002: 126-7). Julio mente i samsvar med dette at arbeiderne ikke har egen jord fordi de ikke kan håndtere penger: ”*Inquilinos* kjøper alle varene fra arbeidsgiveren. De jobber som kontraktarbeidere og når det regner, kommer de ofte i gjeld. Det skyldes også at de spiser godt og ikke kan klare seg uten kjøtt” (Held: 192). Frem til 1970 ble ikke regndager lønnet (Molina 1986), men farmerne legger likevel skylden på *inquilinos* for deres manglende økonomiske overskudd. Historisk sett konstruerte tyskchilenerne et bilde av chilenerne som kroppsarbeidere, utdannede, late, ineffektive, som ikke kan håndtere penger, og som spiser mye kjøtt. Dette bildet av chilenerne kan settes opp mot tyskchilenernes bilde av seg selv, som domineres av: høy økonomisk aktivitet, sparing, konstant arbeid, politisk og økonomisk aktivitet, arbeidslyst og utholdenhet. Skillet mellom tyskchilenerne og chilenerne støttes av chilenske intellektuelle som Abufón, som hevder at tyskchilenerne var rasjonelle og chilenerne i Sør-Chile var irrasjonelle. Vi kan her se ulike forventninger til ulike grupper, avhengig av hvilken status de har, noe jeg vil komme tilbake til i del III. Denne virkelighetsoppfatningen ble overført til senere slektsledd gjennom historiefortellinger og lokalhistorisk litteratur, uten at de sosiale forskjellene ble forklart utover de ovennevnte etniske og kulturelle forhold. Farmernes konstruksjon av ”de andre” passer således inn i diskursen som legitimerer de sosiale forskjellene.

Denne diskursen med klare paternalistiske trekk er vanlig blant tyskchilenerne i dag, som hevder at *inquilino*-systemet er det beste for alle. Fader Domingo jobber med sosialt arbeid og kjenner mange fattigfolk. Han mener at de fattige bør ta seg jobb som *inquilino*, fordi de ikke klarer å dyrke jorda selv på en effektiv måte. På gården får de et hus og beskyttelse, men dersom de eier jorda selv selger de den bare og bruker opp alle pengene, hevder han. Hans, en eldre tyskchilener, påpeker også at huilliche som arbeidet på gårdene og tyskchilenerne hadde et veldig godt forhold, ”fordi mapuchen visste at han levde på nåden til en produktiv mann”. Hans mener at systemet er godt, fordi tyskchilenerne tok seg av *inquilinos*’ grunnleggende behov. Jeg vil senere i delkapittelet vise hvordan denne diskursen utfordres av chilenske arbeidere.

Farmernes konstruksjon av ”de andre” er den hegemoniske diskursen på gårdene, fordi farmernes økonomiske og kulturelle kapital konverteres til symbolsk kapital. Med denne symbolske kapitalen har farmerne makt til å definere virkeligheten, noe som gir et grunnleggende bidrag til reproduksjonen av den sosiale verden. Slik både legitimerer symbolsk makt samfunnsforholdene og reproducerer dem (Bourdieu 1996a).

Carolina er koordinator for et osteoprosjekt med ti farmere, og hun inviterte meg til å bli kjent med en av disse farmerne. Emma bor alene på en melkefarm som sønnen hennes administrerer.

Emma legger vekt på at hun har et godt forhold til sine fire landarbeidere, bortsett fra når de vil ha høyere lønn. Hun mener at politikerne setter griller i hodet på dem når de i radiodebatter snakker om hvordan *el patron* utnytter arbeiderne. Når arbeiderne ber om mer lønn, sier hun at de bare kan dra til en annen farm. Hun vet imidlertid godt at lønnen er veldig konkurransedyktig, fordi arbeiderne får grunnlønn og i tillegg prosenter av produksjonen. To *inquilinos* bor på farmen i hvert sitt lille hus, og de har hver sin bil. Disse har i tillegg et hus i Frutillar som de får leieinntekter av.

Emma forsøkte å gi inntrykk av at arbeiderne hennes har det bra, noe som samsvarer med James Scott som skriver at den offisielle diskursen forsøker å påvise at de underlegne er fornøyde med sin underlegenhet (Scott 1990). Forholdet til landarbeiderne er tilsynelatende bra så lenge de ikke stiller spørsmål til hvordan den økonomiske kapitalen blir fordelt. Men når politikerne snakker om farmernes utnyttelse av *inquilinos*, er farmerens symbolmakt i fare. Selv om farmernes diskurs er hegemonisk på gården, blir denne diskursen utfordret av venstreorienterte politikere. Politikernes kritikk mot farmerne kommer ikke frem i lokalavisen, "El Llanquihue", men derimot på lokale radiostasjoner. Farmerne vet at politikere på venstresiden mener at de ikke behandler arbeiderne sine ordentlig, og de argumenterer derfor mot politikerne for å overbevise antropologen om at arbeidsforholdene er bra. Det blir en symbolsk kamp mellom farmerne og politikerne, der politikerne truer den sosiale orden fordi de kan oppfordre til motstand. Erwin Goffmans analyse i "Vårt rollespill til daglig" (1992), som sammenligner menneskers samhandling med et teater, kan være nyttig i denne sammenheng. Han skriver at de opptredendes mål er å bevare situasjonsdefinisjonen, som er deres syn på virkeligheten. Det er derfor viktig å kontrollere inntrykkene de opptredende gir, slik at ikke publikum får adgang til undergravende informasjon om situasjonsdefinisjonen (Goffman 1992). Det er spesielt viktig for farmerne at ikke politikerne på venstresiden får tilgang til noe destruktiv informasjon som kan brukes mot dem. Goffman hevder videre at medlemmene på laget kan avsløre skuespillet eller ødelegge det med upassende atferd når lagopptreden pågår. Vertens ansatte, som både er en del av vertens lag og betraktet som en ikke-person, har tilgang på undergravende opplysninger, og kan gjøre motstand mot arbeidsgiverne ved å sladre om dem (ibid). Emma forsøker derfor å bevare situasjonsdefinisjonen ved å nekte tilskuerne tilgang til "ikke-personer". Da jeg spurte om jeg kunne foreta en spørreundersøkelse med landarbeiderne, var Emma veldig tvilende til det. Hun sa at landarbeiderne var veldig opptatt. Etter å ha mast en stund forandret Emma plutselig mening, og gikk med meg til fjøset igjen der vi så at den ene av *inquilinos*, Mario, holdt på å melke kyrne. Det var ikke snakk om å intervju Mario på tomannshånd, så vi stod der alle tre i det halvmørke fjøset med rautende kyr rundt oss.

Hvorfor ville ikke Emma at jeg skulle intervju Mario? Ville hun ikke at jeg skulle forstyrre ham i arbeidet, eller hadde hun dårlig samvittighet for hierarkiet? Var hun redd for at han skulle si noe ufordelaktig om henne eller arbeidsforholdene? Farmerne har den symbolske makten på farmen, og deres virkelighetsforståelse er den rådende, som ingen utenforstående må få ødeleggende informasjon om. Emma forsøkte derfor å redde situasjonsdefinisjonen ved å prøve å hindre antropologen i å intervju *inquilinos*. Hun trodde kanskje at jeg kunne få destruktiv informasjon ved å intervju *el inquilino*, som kunne være et illojalt medlem av laget, fordi han er en ”ikke-person.” Da vi endelig fikk snakket sammen, var det under farmerens oppsyn, som påtvang den rådende situasjonsdefinisjonen og hindret *inquilino* i å gi eventuell destruktiv informasjon (Goffman 1992).

Hendelsene etter besøket viste at jeg hadde krysset en kulturell grense. Jeg prøvde å bli invitert hjem til flere farmere gjennom min kontakt, men Carolina sa at farmerne ikke hadde likt det jeg spurte om, slik at det var umulig å få flere invitasjoner. Farmerne hadde forventet at jeg skulle spørre dem om nybyggertiden, mens jeg hadde spurt dem om nåtiden. Emma hadde imidlertid vært uinteressert i å snakke om forfedrene da jeg besøkte henne, og hadde selv snakket om forholdet til arbeiderne. Det eneste hun hadde motsatt seg, var spørreundersøkelsen med Mario. Det virket som om Emma ikke ville at jeg skulle høre en annen versjon av virkeligheten, noe som viser at det er farmerens diskurs som er den hegemoniske på gården. Hun trodde kanskje også at *inquilinos* versjon skulle komme ut til media og politikere gjennom antropologen. I tillegg er det mulig at hun fryktet at også jeg, som politikerne, kunne ”revolusjonere” landarbeiderne. Denne frykten er historisk betinget på grunn av landarbeidernes okkupasjon av en del gårder på 1960-70 tallet, da farmerne trodde at hele deres livsstil var truet. I kapittel 5 vil jeg utdype hvordan farmerne mente seg forfulgt av kommunistenes spørreundersøkelser, som ofte førte til ekspropriering av jord. På 1960-1970-tallet gjorde *inquilinos* motstand mot arbeidsforholdene, noe som resulterte i at lønnen ble utbetalt i penger, og det ble satt spørsmål ved de paternalistiske arbeidsforholdene. Denne motstanden samsvarer med Bourdieus syn på frigjøring, som er en radikal forvandling av de sosiale produksjonsbetingelsene for de dominertes doksiske verdensanskuelse (Bourdieu 2000: 50-1). Forutsetningen for motstanden var jordreformen, noe som førte til at betingelsene for farmernes dominans forsvant. *Inquilinos* okkuperte gårder og spiste opp farmernes dyr, og i stedet for å adlyde *el patrons* ordre, kunne de nå kontrollere gården. De opplevde at en annen verden var mulig, og i stedet for at arbeidsforholdene ble sett på som selvfølgelige, ble de satt spørsmål ved. Motstanden ble imidlertid kvalt og nå får kun halvparten av de som bor på landet dekket alle sine grunnleggende

behov (Mideplan 1995). *Inquilinos* har nå bare mulighet til å gjøre motstand mot den hegemoniske diskursen ved å flytte fra gården.

Caspar er sønn av landarbeidere, som flyttet til byen fordi farmeren de arbeidet for ikke ville la barna gå på skolen. Han gjør motstand mot farmernes diskurs og mener at de sosiale forskjellene mellom chilenerne og tyskchilenerne skyldes historiske forhold, ikke etniske forskjeller:

De sosiale forskjellene i Puerto Varas markeres ved grunnleggelsen i 1853, da nybyggerne kom fra de tyske byer til Chile og regjeringen skaffet til veie mye jord og mye penger. (...) Det skjedde ikke det samme med personene som bodde i dette området. Spesielt når det gjelder den innfødte og den etablerte chileneren. Nei, de fikk ikke samme vilkår.

Caspar mener derfor at den sosiale ulikheten i Puerto Varas skyldes at de tyske nybyggerne ble forfordelt fremfor chilenerne, og at farmernes konstruksjon av "de andre" er mystifiserende.

Tilsvarende gjør Roberta motstand mot den paternalistiske diskursen på farmen. Roberta er datter av landarbeidere som arbeidet på en tyskchilensk gård, der farmeren tok vare på *inquilinos*, slik at de fikk dekket sine grunnleggende behov. Til gjengjeld arbeidet hele familien til *inquilinos* på gården. Å arbeide på en tyskchilensk gård betød likevel ikke sosial sikkerhet. Selv om barna hadde hjulpet til på farmen, fikk de verken lønn eller syke-/ pensjonsforsikring, og de måtte flytte da foreldrene døde. Farmerens sønn hadde tatt over farmen, og han ville ikke gi arbeid til en farløs familie, og som Roberta sier: "De var veldig, veldig utnyttende, om man kan si det sånn." Roberta er nostalgisk når hun tenker tilbake på tiden på farmen, men ser ikke på farmen som et trygt sted der *inquilinos* jobbet og farmeren beskyttet.

Chilenske arbeidere korrigerer det bildet som tyskchilenerne skaper når de presenterer seg selv. Arbeiderne sier på den ene siden at farmerne tar vare på sine arbeidere, men på den annen side sier de at farmerne ikke er opptatt av arbeidernes utdanning, er utnyttende og lite ansvarsbevisste. Dessuten mener arbeiderne at farmernes suksess skyldes den chilenske statens generøsitet. Arbeiderne har forventninger om at *el patron* skal gi arbeiderne beskyttelse mot arbeidsløshet, men forventningene blir ikke innfridd. Disse relasjonene er derfor ikke preget av patron – klient-avhengighet, men er en kapitalistisk arbeidsrelasjon. Situasjonsdefinisjonen på farmen er imidlertid dominert av arbeidsgiverne, fordi *inquilinos* ikke har noen arena der de kan uttrykke sin virkelighetsforståelse. Farmerne har derfor makt til å definere virkeligheten, og har dermed symbolsk makt (Bourdieu 1996a).

Relasjonen mellom farmere og *inquilinos* er den eldste av de tre arbeidsrelasjonene. Det er en innskrevet tradisjon for hvordan landarbeiderne skal forholde seg til sin *patron* og omvendt. Det

er et gjensidig og langvarig avhengighetsforhold mellom partene siden *inquilinos* bor på gården, men relasjonen preges av hierarki. Den hegemoniske diskursen på gården går derfor ut på at *inquilinos* underordning er naturlig og legitim selv om *inquilinos* ikke har rett til å få dekket sine grunnleggende behov av farmeren.

PATRON OG HUSHJELP

Å ha hushjelp er svært utbredt i de mer velstående lag i Chile. Mens middelklassen som regel har en hushjelp som kommer noen dager i uka til husholdet, har overklassen ofte en eller flere hushjelpere som bor i husholdet. Hushjelpinstitusjonen balanserer mellom nærhet og avstand mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, og i dette delkapittelet skriver jeg om på hvilke måter underordningsdiskursen omsettes i praksis, hvordan arbeidsgiverne legitimerer de hierarkiske arbeidsforholdene, og på hvilke måter hushjelpene gjør motstand mot hierarkiet.

Som Marta Werner beskriver i sin bok *Mi nueva patria*, ble hushjelpene i begynnelsen rekruttert fra familien til *inquilino* (2002). Hushjelpene var isolert fra andre hushjelpere som arbeidet på gårder milevis unna, noe som ikke bedret seg med urbaniseringen. Nå jobber de fremdeles isolert i hvert sitt hus på arbeidsgiverens betingelser, fordi det ikke finnes fagforeninger for hushjelpere. Isolasjon preger således hushjelpinstitusjonen, og dette er også tydelig andre steder, som Shah skriver om i sin artikkel fra Sør-Asia. Hushjelpene er i tillegg under direkte overvåking av deres arbeidsgivere, noe som gjør det vanskelig å organisere seg (Shah 2000). Til tross for at chilenske arbeidsgivere har plikt til å skrive kontrakt og betale arbeidsgiveravgift som går til de ansattes pensjons- og sykekasse (Morales 2002), har hushjelpene ofte problemer med å få arbeidsgiverne til å betale inn til pensjon- og sykekasse samt overtidsbetaling. Uten mulighet til å bli medlem av en fagforening, står hushjelpene alene ovenfor arbeidsgiveren. Nedenfor vil jeg analysere en arbeidsrelasjon mellom en bofast hushjelp og arbeidsgiverfamilien, heretter kalt *los patrones*. For å få et mer nyansert bilde, vil jeg i tillegg bruke eksempler fra hushold der hushjelpen bor for seg selv. Alle hushjelpene er chilenske kvinner, mens arbeidsgiverne er tyskchilenere.

Tyskchilenerne Julio og Maria bor i et stort hus utenfor Puerto Montt. De har fire barn, hvorav den eldste går på universitetet i en annen by og bor borte. To av barna går på den tyske skolen, mens den tredje går på en chilensk privatskole. Julio er lege og Maria er student, og de har begge lange arbeidsdager. De kommer sjelden hjem før ti-elleve om kvelden. De har derfor en

hushjelp, Erica, som bor hos dem. Hun har fri lørdag ettermiddag til søndag kveld, og da bruker hun å dra hjem til familien sin.

Jeg vil først gå inn på hvordan underordningsdiskursen omsettes i praksis på ulike måter, gjennom arbeidstid, gaveutveksling, familieliv og språk. Hushjelpene har lange arbeidsdager, og jeg skal nedenfor beskrive hvordan arbeidstiden utvides utover arbeidsloven, noe som kan være en potensiell arbeidskonflikt. Erica står opp klokken halv syv hver morgen og legger seg klokken tolv om kvelden, og dagene er fulle av arbeidsoppgaver. Om morgenen lager hun frokost og sender to av barna på skolen. På formiddagen vasker hun huset, rer sengene og forbereder middagen. Samtidig passer hun på at den eldste hjemmeboende sønnen gjør lekser. Barna kommer hjem fra skolen før middag, og om ettermiddagen passer hun på dem, mater hundene, vasker opp og stryker. På kvelden diskler hun opp for foreldrene og rydder etter dem på kjøkkenet. Hun legger seg ikke før Julio spiser kveldsmat, noe som ofte er ganske sent.

En kveld kom Julio og Maria hjem klokken ti, i bilen sin. De tutet ved porten, og Erica og barna løp ut for å åpne den, og etterpå kom de tilbake bærende på mange poser hver. Etter en liten stund kom Julio og Maria inn uten noe i hendene, og Maria begynte å hjelpe til med middagen. Vi spiste og pratet til langt på kveld, men Erica satt ikke sammen med oss ved kjøkkenbordet. Hun ryddet derimot på kjøkkenet, og laget brød. Klokka ble nærmere tolv før Maria sa til Erica at hun kunne legge seg. Jeg sa at de holdt den stakkars hushjelpen lenge oppe. Maria forsvarte seg med at det ikke alltid ble så sent, fordi de ofte kom tidligere hjem. En lørdags formiddag da jeg besøkte familien kan imidlertid tjene som et annet eksempel på hvordan *los patrones* utvider hushjelpens arbeidstid. På lørdagene jobber Erica hardt for å bli ferdig til klokka tre, for å kunne dra hjem for helgen. En time før Erica skulle dra hjem viste den eldste sønnen henne en ødelagt T-skjorte, som han ville at hun skulle reparere for ham. Erica krevde imidlertid sine arbeidsrettigheter, og sa at hun ikke fikk tid fordi hun snart skulle dra hjem. Hun varmet opp middagen klokken halv tre, men Julio kom ikke til bordet før nærmere tre. Erica ventet likevel til han kom, for å servere ham maten. Erica kunne derfor ikke begynne å ordne seg før klokken tre og var taus og irritert.

Erica fortalte meg at don Julio alltid prøvde å presse henne til å jobbe mer. I fjor sommer hadde hun tatt ut sine to ukers ferie, men don Julio hadde besøkt henne ti dager senere for å få henne med tilbake. Erica hadde imidlertid nektet fordi hun hadde rett på mer fridager. Dette eksempelet viser at arbeidsgiveren forsøker å utvide hushjelpens arbeidstid utover normalarbeidsdag. Hvorfor kan arbeidsgivere utvide hushjelpers arbeidstid på denne måten? Ifølge Bourdieu stiger tidens markedsverdi jo høyere en kommer opp i det sosiale hierarkiet. Det å råde

over egen tid har derfor en symbolsk verdi (Bourdieu 1995), og vi kan si at Ericas tid ikke har så høy markedsverdi. Hun har ikke engang råderett over sin egen tid, noe som viser hennes lave rang. *Los patrones* har på sin side både råd til å betale for hushjelpens tid, og bestemme over hushjelpens tid. Dette viser rangforskjellene mellom dem, samtidig som *los patrones'* råderett over hushjelpens tid kan ha stor symbolsk verdi. Også hushjelper som ikke bor hos sine *patrones* har ofte en uregelmessig arbeidstid. De har kanskje fri på søndagene, men jobber likevel når *los patrones* har gjester. Erica nekter likevel å jobbe overtid for barna, men våger ikke gjøre aktiv motstand mot *los patrones* i deres hushold. Når det gjelder ferie, setter Erica imidlertid spørsmål ved maktforholdene og krever sine arbeidsrettigheter, og slik utfordrer hun hierarkiets legitimitet.

Hushjelpens underordning vises dessuten gjennom gaveutveksling i husholdet. Den chilenske hushjelpen Ingrid hadde først arbeidet i huset til Emmas mor, men begynte å jobbe hos Emma da hun giftet seg med en *inquilinos* på Emmas farm. Hun oppdro Emmas barn, og de feiret jula sammen da barna var små. Ingrid er veldig takknemlig fordi Emma hjalp sønnen hennes da han ble utsatt for en ulykke. Emma fikk ham inn på et rehabiliteringssted, og nå jobber han på et supermarked og klarer seg fint. Hushjelpen ser på arbeidsgiveren som sin familie fordi hun hjalp til med medisinske utgifter. Arbeidsgiver og arbeidstaker får en fiktiv familierelasjon, siden hushjelpen har passet arbeidsgiverens barn, og arbeidsgiveren har gjort gjentjenester for hushjelpens barn. Mauss argumenterer for at ved å motta en gave, er mottakeren forpliktet til å gi en gjenytelse etter en tid, noe som skaper et varig bånd mellom mottaker og giver, der begge opprettholder sin rang. Dersom ikke mottakeren kan gi en tilsvarende gjenytelse, blir han underlegen giveren. Det å gi gaver kan derfor føre til etablering av hierarkier der giveren manifesterer sin overlegenhet, og gaveutvekslingen kan føre til sosiale avhengighetsbånd av føydal karakter (Mauss 1995). Manglende resiprositet fører dermed til en hierarkisering av relasjonen mellom giver og mottaker. Hushjelpene passer arbeidsgivernes barn for lønn, slik at arbeidsgiverens tjenester utover lønn ikke blir resiprositert, noe som fører til at hushjelpene blir underlegne *los patrones*. Mottakeren blir bundet av giverens gave, og hvis ikke gaven resiprositeres, blir båndet ensidig mellom mottaker og giver. G. G. Weix har studert relasjoner mellom arbeidsgiver og tjenere i et hushold i Indonesia. Hun viser på lignende måte at manglende resiprositet fører til at den som gir gaver får høyere status enn den som får gaver. Siden det som oftest er husfruene som gir gaver til hushjelpene sine, forsterker gaven klasseskiller og etniske grenser mellom kvinnene. I samsvar med dette får den som arbeider lavere status enn den som betaler lønn (Weix 2000). I Chile får bofaste hushjelper bo og

spise gratis. Denne gaven, som ikke resiprositeres, fører til en asymmetrisk relasjon, der mottakeren kommer i takknemlighetsgjeld.

Å arbeide som fastboende hushjelp har også konsekvenser for familielivet. Ericas sønn kan ikke bo sammen med moren til tross for at han lever i et ustabilt familieforhold, ifølge Maria, hos besteforeldrene. Jeg spurte Maria hvorfor ikke Ericas sønn kunne bo her hos dem. Maria sa at han kunne ikke det, fordi de hadde vanskelige barn, og det ville bare bli krangel. Erica fortalte at hun på sin side jobbet som bofast hushjelp for å spare penger til å kjøpe et hus til henne og sønnen på seks år. Jeg spurte henne om hvorfor hun ikke hadde sønnen hos seg, og hun svarte at da ville barna kjekle. Da jeg spurte henne igjen, innrømmet hun at det var arbeidsgiverne som ville ha det slik. Erica kan derfor ikke ha et normalt familieliv som bofast hushjelp.

I motsetning til forholdet mellom farmer og *inquilinos* som er preget av avstand og hierarki, er forholdet mellom hushjelp og patron en dialektisk relasjon mellom nærhet basert på arbeiderens nærhet til familien, og avstand basert på asymmetri mellom arbeidsgiver og arbeidstaker (cf. Adams og Dickey 2000). Arbeidsgiverne har et ambivalent forhold til arbeidstakerne, og de ser sjelden på hushjelpen som en del av familien, selv om de ofte uttrykker det til hushjelpen. Tyskchilenske Hans forteller at han og hushjelpen er venner, men denne relasjonen går ikke utover hierarkiet.

Jeg behandler hushjelpen med stor respekt. (...) Vi liker henne godt. Hun ser at vi har vondt i magen og hun lager urtete til oss. Hun lager kaffe til oss. Men hver ting på sin plass. (...) I dag er det vennskapets dag og jeg håndhilste på henne. Men jeg går ikke for langt.

Hans har et godt forhold til hushjelpen, fordi hun gjør sine plikter. Dette betyr imidlertid ikke at hushjelpen og arbeidsgiveren er likeverdige.

Noen ganger blir hushjelpene behandlet som familiemedlemmer, men det er en hierarkisk familie, noe som markeres på ulikt vis av de forskjellige familiemedlemmene. *El patron* er familieoverhodet, som i for eksempel Winter-familien, der Julio har minst familiær kontakt med hushjelpen og markerer sterkest hierarkiet. Selv om Maria fortalte at Erica spiser sammen med familien når det er nok plass, spiser Erica aldri sammen med familien når Julio er hjemme. *La patrona* har på sin side overlatt ansvaret for barna og familien til hushjelpen, og har et vennskapelig forhold til henne. Barna blir oppdratt av hushjelpen, samtidig som de føler seg overlegne henne sosialt sett. Dette fører til mange konfliktsituasjoner mellom hushjelp og barn. Carlos kalte for eksempel Erica en sladrekjerring da han fant ut at hun hadde snakket om ham til meg, mens han snakker mer respektfullt til sine foreldre, fordi de ellers ville ha straffet ham. Erica forsøker på sin

side å disiplinere dem ved å true med at hun skal si i fra til faren. Når hjemmet er arbeidsplass, formes barnas klassefordommer av foreldrenes behandling av fattige jenter som gjør husarbeid i huset deres. Barna ser at hushjelpene blir beordret av foreldrene, noe som fører til at barna forventer at hushjelpen tjener dem, og dette viser hvordan den asymmetriske relasjonen mellom arbeidsgiverens familie og hushjelpen reproduseres.

Dette hierarkiske forholdet legitimeres gjennom arbeidsgivernes konstruksjon av grenser og stereotyper mot arbeidstakerne. Hushjelpyrket har lav status til tross for at manuelt arbeid historisk sett har vært høyt verdsatt av tyskerne. Tyskchilenernes overlegne økonomiske posisjon har imidlertid gjort det mulig for dem å sette bort skittent, manuelt arbeid til lavt utdannede hushjelpere, som dermed får lav status. Dette kan vi også se i relasjonen mellom huseier og hushjelp i Sør-Asia, hvor det anses å være lavstatusarbeid å rydde bort andres skitt og forurensning (Dickey 2000). I Nepal blir tjenerne sett på som underlegne fordi de også må utføre de verste jobbene i en kjønnsdelt husarbeidsfordeling (Shah 2000). Tjenernes underlegenhet både rettferdiggjør lave lønninger og fører til at tjenernes gruppe blir sett på som underlegent (Adams og Dickey 2000). Hushjelpinstitusjonen reproduserer derfor eksisterende ulikheter siden betalt husarbeid er stigmatisert. Slik blir forståelsen av klasse konstruert gjennom forholdet til hushjelpen.

Vi har sett at de hierarkiske arbeidsrelasjonene markeres gjennom arbeidstid, gaveutveksling og familieliv. Nå vil jeg rette fokus mot språket, som har iboende hierarkiske trekk. *Los patrones* ville først kalle Erica *nana*, som er et personlig og dagligdags ord for barnepike. Hvordan arbeidsgiveren omtaler hushjelpen viser hvilken sosial rolle hun har i familien (Weix 2000), og denne ordbruken verken inkluderte Erica i familien eller gav henne en likeverdig status. Erica ville imidlertid ikke at de skulle kalle henne *nana*, og de ble enige om at de skulle si navnet hennes i stedet for "barnepike". Hun på sin side tiltaler arbeidsgiverne: *señora Maria* og *don Julio*. På lignende måte må tjenerne vise språklig respekt når de tiltaler arbeidsgiverne, mens arbeidsgiverne tiltaler tjenerne ved fornavn i Weix' materiale fra Sør-Asia (Weix 2000). Erica sier *Usted* (De) til arbeidsgiveren, mens de sier *tú* (du) til henne. Scott sier i samsvar med dette at den høflige og den familiære formen av "du" blir brukt asymmetrisk i maktsemantikken. Underordnede grupper blir tiltalt ved fornavnet eller *boy*, mens overordnede grupper blir tiltalt ved *mister* (Scott 1990). Ved å inkorporere vennskaps- eller slektskapsbegreper kan imidlertid arbeidsgiverne sikre hushjelpens lojalitet og gratis overtidarbeid. Erica fortalte at hun aldri før hadde jobbet som bofast hushjelp, og at det hadde vært vanskelig å venne seg til det. Maria hadde imidlertid bedt henne kjærlig om å bli: "Kan du ikke venne deg til oss, datteren min," og inkluderte hushjelpen språklig i familien.

Arbeidsgiverne kan ta på seg foreldrerollen slik at tjenerne blir sosialisert som barn som må være lojale og takknemlige mot arbeidsgiverne. Erica vil imidlertid bli tiltalt med fornavn, noe som viser at ordet ”hushjelp” er stigmatisert, og at Erica gjør motstand mot underordningen som ordet ”hushjelp” innebærer. Hun kaller heller ikke arbeidsgiverne sine *patron*,²² siden det betegner et asymmetrisk forhold i husholdet. Hun prøver dermed å begrense avstanden i hierarkiet. Til tross for dette opprettholdes hierarkiet ved at hushjelpen tiltaler arbeidsgiverne med høflig form, mens arbeidsgiverne tiltaler hushjelpen med familiær form.

Som farmerne legitimerer hushjelpenes arbeidsgivere de hierarkiske arbeidsrelasjonene gjennom å vise til manglende kulturell kapital. Julio hevder at det er rettferdig at de som har utdanning tjener mer enn de som ikke har utdanning. Julio betaler markedspris til sine arbeidstakere, fordi han mener at de bare vil kreve mer, men ikke gjøre et bedre arbeid, hvis han betalte dem mer. Han mener derfor at det er nødvendig med hierarkisk avstand mellom arbeidsgivere og arbeidstakere i Chile, siden folk uten utdanning vil forsøke å utnytte arbeidsgiverne sine. Chilenske hushjelpere er per definisjon uten utdanning, fordi hushjelpyrket er et stigmatisert yrke som ingen utdannede kvinner vil utøve. Julio mener derfor at det er viktig å holde avstand til hushjelpen. Maria mener i samsvar med dette at tjenerne utnytter arbeidsgiverens generøsitet ved å forvente og kreve mer og mer. Erica skal for eksempel egentlig åpne og lukke porten når en av *los patrones* skal kjøre ut, men ifølge Maria prøver hun å lure seg unna så mye som mulig. Erica hjelper heller ikke til når de har gjester, selv om Maria hjelper Erica på kjøkkenet når hun kommer hjem om kvelden. På lignende måte føler arbeidsgiverne i Dickey's materiale fra Sør-Asia seg utnyttet fordi arbeiderne ikke setter pris på frynsegodene, og de krever mer enn gratis bolig (Dickey 2000). Arbeidsgiverne legitimerer den asymmetriske relasjonen ved å klage over at hushjelpene har for lav utdanning til å utføre arbeidsoppgavene, noe som også rettferdiggjør lav lønn. Slik kan arbeidsgiverne markere avstand mot hushjelpen, for ikke å bli ”utnyttet”. Dette synes å være et klart eksempel på hvordan konstruksjonen av ”de andre” er stereotyp og tegner et skjevt virkelighetsbilde av relasjonen mellom grupper.²³

I motsetning til *inquilinos* er hushjelpene friere til å gjøre motstand innenfor arbeidsforholdet, både ved å sladre og ved å kreve sine feriedager. I november fikk Erica en ny stor arbeidsbyrde, uten å få noen lønnsforøkelse. Selv om Marias far fikk slag og bor hjemme hos datteren for rehabilitering, fortsetter Maria og Julio sine aktiviteter som normalt, og den største

---

²² Til tross for dette, forsvarer jeg å omtale arbeidsgiverne som *patrones*, fordi den chilenske fellesbetegnelsen for arbeidsgivere i et hushold er *patrones*.

²³ Jeg vil gå inn på årsakene til utdanningsforskjeller i neste kapittel.

arbeidsbyrden faller på Erica. Hun fortalte meg at hun var ganske misfornøyd fordi hun fikk veldig vondt i ryggen av å løfte Marias far. Hun hadde lyst til å be Julio om å ansette en pleier til svigerfaren, men hun tvilte på at han ville gjøre det, siden han var så ”gjerrig”, noe som gav seg utslag i at han ikke gav penger til barna, eller la igjen penger til mat når de reiste bort. Erica gjør motstand mot den større arbeidsbyrden ved å sladre om *los patrones*, noe som viser at hushjelpene ikke er passive tilskuere til den hierarkiske arbeidsrelasjonen. De uttalte tyske verdiene som for eksempel Cristian refererer til som sparsommelighet og arbeidssomhet, blir ikke beundret av den chilenske arbeiderklassen. De gjør motstand mot tyskchilenernes situasjonsdefinisjon og ser på de tyske verdiene som laster. Denne omtalen av arbeidsgiverne viser Ericas og hushjelpenes skjulte diskurs, som ifølge Scott er et produkt av de dominantes utnyttelse av de dominerte (1990), det vil si at hushjelpene sladrer på arbeidsgiverne når de synes at arbeidsforholdene er urettferdige. Å latterliggjøre sine overordnede med å sladre, er imidlertid ifølge Shah en måte å mestre situasjonen, ikke endre den totalt (2000). Bourdieu hevder i tråd med dette at de svakes strategier er utilstrekkelige til å undergrave dominansforholdet og forsterker kun den herskende forestilling om de dominerte (2000). Det at hushjelpene sladrer, bekrefter arbeidsgivernes oppfatning om at hushjelpene er illojale og dermed ikke er verdt en god lønn. Sladring, som er et av hushjelpenes viktigste våpen, forandrer dermed ikke arbeidssituasjonen.

De bofaste hushjelpene kan sies å ha en semiføydal arbeidsrelasjon med sine arbeidsgivere. Hushjelpene bor alene hos arbeidsgiverfamilien, og kan ikke kombinere jobb og familie. De kan ikke gå ut etter arbeidstid og bare på fridagen kan de besøke sin familie. *Inquilinos* bor derimot sammen med sin familie på farmen og har et vanlig familieliv. Jobben som *inquilino* går imidlertid ofte i arv fra far til sønn, mens hushjelp er en individuell jobb. Hushjelpen er en del av arbeidsgiverens hushold, noe som fører til at det ikke er et så tydelig skille mellom “oss” og “dem”, som på gården. I tillegg kan hennes kjennskap til familien brukes som et våpen ved å sladre, og den skjulte diskursen åpenbares. Arbeidsgiverne distingverer seg imidlertid både fra hushjelpen og *inquilinos* med henvisning til kulturell kapital. De mener at arbeidstakerne mangler både utdanning og danning og dermed er kravstore, noe som både legitimerer den hierarkiske avstanden og de økonomiske forskjellene mellom arbeidsgiver og arbeidstaker.

MODERNE ARBEIDSRELASJONER

I motsetning til de foregående delkapitlene, vil jeg her fokusere på det moderne arbeidslivet, hvor arbeidsrettigheter og arbeidspplikter i større grad er formalisert. Med moderne arbeidsrelasjoner mener jeg her arbeidsrelasjoner på en arbeidsplass der arbeidstakerne ikke arbeider i arbeidsgiverens hushold. Arbeidsgivernes diskurs om arbeidernes underordning er ikke på samme måte hegemonisk, og det er en symbolsk kamp mellom ulike diskurser. Selv om det fremdeles er stor sosial avstand mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, kan formaliseringen av arbeidslivet føre til en mindre asymmetrisk relasjon mellom arbeidspartnerne. Jeg vil også drøfte ulike måter arbeidstakerne reagerer på arbeidskonflikter og vil i den sammenheng diskutere hvordan klasseskiller utfordres individuelt.

Uregelmessigheter i det moderne arbeidslivet i Chile er vanlig. De fleste av mine informanter har opplevd brudd på kontrakt ved at de ikke har fått utbetalt lønn eller oppsigelsepenger; de har opplevd uregelmessig arbeidstid og ugyldige oppsigelser. Til tross for de dårlige arbeidsforholdene finnes det imidlertid ingen fagforening for lavtlønnsyrkesgrupper i Puerto Varas by. Arbeidsloven anno 2001 er et forsøk fra regjeringen Lagos' side på å ordne opp i arbeidsforholdene. Denne reformen satte i gang en voldsom debatt, der blant andre fagforeningslederne mente at det er viktig med regulering av arbeidsforholdene. Arbeidsgiverne hevdet på sin side at lovforslaget vil føre til større arbeidsløshet fordi det vil bli økte kostnader ved ansettelser.

Til tross for at den nye arbeidsloven gir legitimitet til en arbeidsrettighetsdiskurs, bekjemper eliten fremdeles arbeidstakernes rettigheter diskursivt og legitimerer klasseforskjellene ved å vise til arbeiderklassens dårlige egenskaper. Konstruksjonen av "de andre" i det mer moderne arbeidslivet har dermed på mange måter samme karakter som på gårdene. De sosiale forskjellene forklares ut ifra kroppsliggjorte individuelle egenskaper, kulturell kapital, ikke ut ifra objektive egenskaper, økonomisk kapital. Slik formulerer tyskchilenske Julio fra overklassen seg:

Her kan ingen sulte. Det holder med å eie en tomt, du kan plante, du kan ha noen høner. Hvis du bor ved siden av havet kan du fiske. Du kan samle inn skalldyr. Du vil alltid ha noe. Hvor du kan leve kan du finne på noe. Du er lat hvis du dør av sult.

Mange som tilhører den øvre middelklassen mener således at fattigdom skyldes latskap. Ifølge puritansk arbeidsetikk kan individene kontrollere livets omstendigheter, og hvis ikke livet går etter planen, er det individets feil (Newman 1988). Mange tyskchilenere mener i samsvar med dette at chilenerne trenger mer disiplin for å overkomme fattigdommen. For å lykkes må en jobbe hardt, noe alle kan klare. Eliten fastholder derfor fremdeles en virkelighetsforståelse som innebærer at arbeiderklassen er underlegen. Jeg vil imidlertid argumentere for at elitens underordningsdiskurs, som legitimeres av arbeidernes manglende kulturelle kapital, blir forsøkt underminert av utdannede arbeidstakere.

Arbeidsgivernes diskurs møter dermed motstand fra diskurser som fremhever arbeidstakernes rettigheter. Nedenfor vil jeg først redegjøre for hvordan arbeidskonflikter løses på det hytteanlegget der jeg bodde. Jeg vil argumentere for at yngre arbeidstakere kjemper for sine arbeidsrettigheter gjennom formelle kanaler, mens eldre arbeidstakere appellerer til personlige bånd, fordi de er mer vant til en paternalistisk arbeidsrelasjon. På hytteanlegget som eies av en chilener bosatt i Santiago, jobber det en vaktmester, en resepsjonist, en administrator og flere stuepiker. Juan, en kombinert vaktmester og gartner på hytteanlegget, har tysk etternavn og sympatiserer med de tyskchilenske farmerne. Han skaffet datteren sin Carla, som ikke tilskriver seg en tyskchilensk etnisk identitet, jobben som resepsjonsdame. Carla har høyere teknisk utdanning.

Retten til sykepermisjon avspeiler konflikten mellom diskursen om arbeidstakernes rettigheter, og diskursen om arbeidernes underordning. Til tross for at sykepermisjon er en lovfestet rett i Chile, tar ikke alle arbeidsgivere hensyn til dette. I desember 2000 forstuet Carla ankelen og fikk sykepermisjon. Andre nyttårsdag kom hun på jobb, men da hadde eierne ansatt en ny resepsjonsdame og Carla ble sagt opp. Carla ble bekymret fordi hun hadde lånt mye penger før jul, og trengte en jobb for å betale tilbake lånet. Hun begynte å søke på jobber, samtidig som hun gikk til arbeidsombudet for å be om råd. Han sa til henne at hun hadde rett på erstatningssum på så og så mye for urettmessig oppsigelse, siden en ikke kan bli lovlig oppsagt på grunn av sykdom. Ved oppsigelse uten varsel skal arbeidsgiveren betale en månedslønn, i tillegg til én månedslønn for hvert år man har arbeidet (Morales 2002). Da Carla sa dette til sjefen, ble han nervøs og tilbød henne jobben tilbake, og sa at de hadde savnet henne. Carla tok imot jobben, samtidig som hun krevde litt penger i erstatning. De neste dagene fikk hun imidlertid mange andre jobbtillbud med mye bedre lønnsbetingelser, mens i den gamle jobben får hun betalt mindre enn minstelønn. Da jeg spurte henne hvorfor hun hadde tatt den gamle jobben likevel, sa hun at hun hadde vært usikker på

om hun kunne få noen annen jobb. Dessuten passet denne jobben henne bra, fordi foreldrene hennes bodde i et hus på hytteanlegget der barna hennes kunne være mens hun jobbet.

Like før jul ble Carla operert i ryggen, sykepermittert, og måtte flytte hjem til foreldrene. Selv om Carla bodde på arbeidsplassen sin, kunne hun ikke jobbe siden hun ikke kunne gå. Til tross for sykepermisjonen forsøkte hytteadministratoren, Ana, likevel å få henne tilbake på jobb. Carla stod imidlertid fast på sine rettigheter som sykepermittert. Ana hadde på sin side en annen jobb i tillegg og kunne ikke jobbe mer på hytteanlegget. Da Carla ble bra igjen, forsøkte sjefen hennes på nytt å avskjedige henne. Hun klarte imidlertid å beholde jobben sin, noe som viser at Carla lykkes i sin motstand dersom hun krever sine rettigheter. Med hjelp fra arbeidsombudet gjør hun aktiv motstand mot sjefens dominanspolitikk, og utfordrer hans virkelighetsoppfatning.

Den eldre generasjon gjør imidlertid ikke i like utstrakt grad aktiv motstand mot brudd på arbeidskontrakten. Som Carla jobber Juan fra mandag til søndag, og han er tilgjengelig for hyttebeboerne hele døgnet. Familien har ansvar for hyttedriften, noe som gjør at på den ene siden kan familiemedlemmene veksle på å ta seg fri, men på den annen side er familien ansvarlig hvis et familiemedlem blir sykt. Da Carla ble syk, ble arbeidsbyrdene lagt på Carlas foreldre, som bor og arbeider på hytteanlegget uten regulert arbeidstid. I stedet for Carla, viste moren gjestene hyttene, og fyrte i dem om kvelden uten å bli betalt for det. Carla var ganske irritert over dette og mente at resepsjonen ikke var foreldrenes ansvar, og at eieren fikk hyre inn en annen resepsjonsdame. Arbeidsgiveren har imidlertid gitt ansvaret for at driften går rundt til Juans familie, uansett sykemeldinger. Dette førte blant annet til at da Juan ble sykmeldt måtte han likevel stille i parken. Juan har en svulst i korsryggen som han ikke kunne operere bort, og han får ofte vondt i ryggen av den fysisk slitsomme jobben sin. Han står imidlertid ikke på sine rettigheter som sykmeldt fordi han er redd for å miste jobben, siden han må kjempe for å få ny kontrakt hvert år.

Jeg vil nå drøfte på hvilke måter de ansatte gjør motstand mot de hierarkiske arbeidsforholdene. Far og datter valgte helt motsatt taktikk ovenfor arbeidsgiveren, som ikke gir sine arbeidstakere deres lovpålagte rettigheter. En årsak til forskjellig strategi kan være at de eldre aksepterer de hierarkiske arbeidsrelasjonene lettere enn de unge, fordi underdanigheten er kroppsliggjort gjennom mange år med asymmetrisk arbeidsdeling (cf. Bourdieu 2000). Dessuten er faren mer bundet til arbeidsplassen sin siden han låner huset av arbeidsgiveren, og dersom han blir oppsagt, må han flytte. Det ser ut som om det er lettere for arbeidsgiveren å bevare et paternalistisk arbeidsforhold hvis arbeideren bor på arbeidsplassen. Ikke bare har arbeidsgiveren tilgang på arbeiderens arbeidskraft 24 timer i døgnet. Han har samtidig lånt ut boligen som en midlertidig

gave, som arbeideren ikke har resiprositert. Gjennom gaven får giveren autoritet og makt over mottakeren, og den som gir har dermed et overlegent forhold til den som mottar (Mauss 1995). Slik blir relasjonen asymmetrisk der giveren får høyere rang enn mottakeren, som nevnt tidligere i kapittelet. Carla er i en mye friere situasjon der hun faktisk kan velge mellom arbeidsgivere uten å tape noe materielt, i tillegg til at yngre mennesker har flere muligheter på arbeidsmarkedet enn eldre. Carla har dessuten kulturell kapital, i form av formell utdanning, noe som gjør at hun vet hvilke rettigheter hun har og hva hun kan forvente i arbeidslivet. Ved å kreve sine arbeidsrettigheter omformer hun det asymmetriske forholdet til en relasjon mellom noe mer likeverdige parter, og det paternalistiske forholdet går over til formelle arbeidsrelasjoner. I moderne arbeidsrelasjoner er produksjonsrelasjonene forandret til en kontrakt mellom arbeider og arbeidsgiver, som gir rettigheter og plikter. Arbeidstakerne krever sine rettigheter og forhandler i et mindre asymmetrisk arbeidsforhold, og de kan derfor kjempe mot hierarkiske arbeidsrelasjoner med et godt resultat. Kampen føres imidlertid individuelt og er avhengig av personlig mot og initiativ, noe jeg vil komme tilbake til senere i kapittelet.

Eldre arbeidstakere er som nevnt ikke vant til å kreve sine rettigheter. Chilenske Roberta får ikke alderspensjon på grunn av manglende pensjonsinnbetaling. Hun fikk heller ikke oppsigelsepenger hun hadde krav på da hun ble oppsagt. Roberta har hele sitt liv jobbet som rengjør, men kundene hennes betalte aldri pensjonspoeng til henne. På slutten av sitt yrkesliv arbeidet hun for et tyskchilensk buss-selskap, der hun vasket. Der jobbet hun i 11 år til hun ble overført til en annen bedrift. I den nye bedriften jobbet hun bare ett år, før hun ble oppsagt. Da hadde hun mistet all ansiennitet, og fikk kun 200 000 pesos i oppsigelsepenger for det siste året. Til tross for dette sier Roberta: "Vi klaget ikke på det, vi samlet bare sammen tingene våre og så dro vi." Utsagnet tyder på at det er store generasjonsforskjeller på hvordan arbeidstakerne takler brudd på kontrakt eller arbeidsloven. Mens de yngre kan kreve sine rettigheter støttet av arbeidsombudet, resignerer de eldre som har internalisert arbeidsgivernes diskurs. Bourdieus begrep om doxa er i samsvar med dette. Den samfunnsmessige orden får den faktiske verden og den tenkte verden til å gli over i hverandre, og bli uatskillelige, slik at begge aksepteres som selvfølgelige (Bourdieu 1995). Bourdieu argumenterer for at gjennom arbeidsdelingen blir dominansrelasjonene oppfattet som naturlige av de dominerte, noe som er symbolsk vold (Bourdieu 2000). Symbolsk vold kan dermed forklare mangelen på motstand. Gjennom den hierarkiserte arbeidsdelingen, blir hierarkiets selvfølgelighet inkorporert i arbeidernes tankeskjemaer. Siden underordningen fremstilles som naturlig, gjør ikke arbeiderne motstand.

Scott skiller mellom offentlig og skjult diskurs, der den offentlige diskursen viser at de underlegne er fornøyde med sin underlegenhet, mens den skjulte diskursen er de underlegnes indignasjon mot dominansen (Scott 1990). Til tross for at arbeidere uten kulturell kapital på mange måter er fanget i en underordningsdiskurs, der manglende utdanning gjør underordningen selvfølgelig, tyder mine funn på at arbeiderne har en skjult diskurs. En chilensk snekker som jobber for mange tyskchilenere, har et ambivalent forhold til den tyskchilenske eliten. På den ene siden mener Pedro at tyskchilenerne behandler ham bra, fordi de spiller biljard sammen, og fordi tyskchilenerne gir de lokale chilenerne arbeid i motsetning til *santiaguinos*²⁴ som tar med seg arbeiderne sine fra Santiago. På den annen side kaller han tyskchilenerne "nazister", som bare er opptatt av å beholde makten for seg selv, kontrollere arbeidsforholdene og betale lav lønn. Et eksempel han forteller om er tyskchilenske Ana, som administrerer noen hytter som Pedro pleier å pusse opp. Han fortalte meg at hun snyter både hytteeieren og Pedro selv, fordi hun betaler Pedro bare en del av summen hun får fra hytteeieren for å pusse opp hyttene, og beholder resten selv. Til tross for dette arbeidet Pedro fremdeles for Ana i august 2002, da han utvidet ei hytte for henne sammen med broren sin. I lunsjpausene pleide Ana å servere dem mat. Pedro klaget imidlertid da han så at hun gav ham den samme gamle oppvarmede maten dag ut og dag inn, som han sier. Scott hevder at når den skjulte diskursen åpenbares ved at de underlegne sier sin mening mot makten, er det en symbolsk krigserklæring (Scott 1990). Ana ble i samsvar med dette sint da Pedro klaget på maten. Pedro fortalte meg at han følte seg ydmyket, fordi selv om han var fattig, behøvde hun ikke å behandle ham slik. Han satte seg imot maktforholdene og Anas symbolske makt, da han fikk gammel mat. Han nektet å godta å bli behandlet som en annen type menneske selv om han er ubemidlet, noe som åpenbarte den skjulte diskursen.

Dette eksempelet viser blant annet at Pedro er avhengig av den tyskchilenske eliten, fordi de gir ham jobb. På den annen side hevder han at de er uærlige og smålige, som gir dårlig lønn til sine underordnede og snyter sine overordnede. Til tross for bevisstheten om tyskchilenernes uredelighet i det økonomiske liv, arbeider Pedro fremdeles for tyskchilenerne. Bourdieu hevder at virkningen av den symbolske dominans utøves gjennom habitusenes skjemaer, noe som gjør at den symbolske volden ikke lar seg overvinne kun med bevissthetsendring. Bourdieu kritiserer derfor Marx som, ifølge Bourdieu, mener at frigjøring kommer som en automatisk følge av bevisstgjøring (Bourdieu 2000). Det faktum at Pedros individuelle motstand ikke får noen kollektiv konsekvens kan belyses

---

²⁴ Chilenere som er født og oppvokst i Santiago, og gjerne kommer fra rike og aristokratiske familier.

nettopp ut ifra Bourdieus poeng om at bevissthetsendring alene ikke fører til frigjøring fra symbolsk vold.

Hvorfor gjør ikke arbeiderne kollektiv motstand? I Puerto Varas er det vanskelig for arbeiderne å klatre oppover det sosiale hierarkiet. De mangler kulturell kapital i form av utdanning og sosial kapital i form av likeverdige høystatuskontakter, noe som fører til at de ikke klarer å skaffe seg gode jobber og dermed økonomisk kapital. Til tross for at det er vanskelig å oppnå individuell forbedring av sin levestandard, har ikke mine lavtlønte informanter tro på kollektive løsninger. De chilenske arbeiderne er derfor ikke med i fagforeninger, selv om arbeidsgiveren ikke formelt sett kan hindre en ansatt å organisere seg (Morales 2002). Caspar er leder for naboorganisasjonen lokalt og kommunalt. Jeg ble invitert hjem til ham, og vi snakket om de sosiale forskjellene i Puerto Varas. Han er en erfaren fagforeningsmann og har forsøkt å organisere arbeidere, men det er ikke så lett.

Det er selvsagt beklagelig at det ikke finnes noen fagforeninger. (...) Vel, jeg snakket med noen personer som arbeidet i byggebransjen samt arbeidsløse i Puerto Varas for at de skulle forene seg. (...) Sannheten er at de er redde for å organisere seg. (...) Ordet organisering høres ut som revolusjon. Slik at folk sier (...) hvis jeg leter etter arbeid og de vet at jeg er fagforeningsleder, får jeg aldri arbeid. De gir meg ikke jobb.

Arbeiderne er redde for å organisere seg, fordi de tror arbeidsgiverne ikke vil ansette fagorganiserte. Dette har historiske årsaker i arbeidernes organisering på 1960-tallet som førte til den sosialistiske regjeringens kontroll over økonomien, etterfulgt av kontrarevolusjonens angrep på arbeidernes rettigheter. I Puerto Varas er det nesten ugjennomtrengelige gruppegrenser mellom eliten og arbeiderklassen. I neste kapittel vil jeg drøfte på hvilke måter disse gruppene reproduseres slik at barna hovedsakelig får samme klassetilhørighet som sine foreldre. Selv om ønsket om sosial endring kan være sterkt, ses de individuelle kostnadene på som for store og mulighetene til sosial endring på som for små til å danne en fagforening.

De moderne arbeidsrelasjonene har røtter i kapitalismen, og skal være et formelt forhold mellom parter som er bundet av en kontrakt. Til tross for dette følger ikke arbeidsgiverne alltid opp arbeidslovene, ved at mange arbeidere ikke får kontrakt, eller kontraktene brytes. Gjennom å stå på sine arbeidsrettigheter kan imidlertid de ansatte omforme den asymmetriske arbeidsrelasjonen til en relasjon mellom noe mer likeverdige parter. Ved å ha et eget uavhengig hushold kan den ansatte frigjøre seg fra sin underlegne posisjon, noe verken *inquilinos* eller bofaste hushjelpere kan. På den annen side er det ikke en etnisk arbeidsdeling innenfor moderne arbeidsrelasjoner som i de mer

tradisjonelle arbeidsrelasjonene, noe som kan være en grunn til at asymmetrien i arbeidsrelasjonene er svakere. Motstanden mot arbeidsgiverne er imidlertid individuell, og fører ikke til kollektive forbedringer for arbeiderne.

Dette kapittelet handler om arbeidsrelasjoner mellom tyskchilenere og chilenerne, mellom produksjon og reproduksjon av ulikhet, og motstand og mangel på sådan. Jeg har vist at et viktig klassekille i lokalsamfunnet går mellom dem som kan gi arbeid og dem som må ta arbeid hos noen andre, noe som uttrykkes diskursivt. På 1970-tallet gjorde *inquilinos* motstand, som var frigjørende i Bourdieus forstand, men som ble slått hardt ned på. *Inquilinos* har nå få kanaler for å uttrykke motstand, fordi de bor isolert på gården til farmeren som de har et asymmetrisk forhold til. Hushjelpene gjør motstand ved å sladre på arbeidsgiverne, men denne motstanden forandrer ikke på den hierarkiske arbeidsrelasjonen. De er bevisste på at underordningen er urettferdig, men de har ikke noen muligheter til å forandre relasjonen. Det kan synes som om en del yngre ansatte i moderne arbeidsliv er bevisstgjort i Marx' forstand, og gjør individuell motstand mot arbeidsgiverne. Denne motstanden forbedrer imidlertid ikke arbeiderklassens kollektive arbeidsforhold. I neste kapittel vil jeg diskutere på hvilke måter klasseskillene reproduseres gjennom romlige dimensjoner.

KAPITTEL 4:

HER FINS DET IKKE FATTIGE – Om romlige dimensjoner i en klassekontekst

I Puerto Varas bor folk i atskilte boligstrøk og går på forskjellige skoler avhengig av betalingsevne. Samtidig hevder mange av mine informanter at det bare er middelklasse i Puerto Varas. I dette kapittelet vil jeg vise på hvilken måte folk i Puerto Varas avgrenser seg fra andre klasser. Til tross for at klassene markeres i arbeidslivet, skjules klasseskillene i uformell samhandling ved at det nesten bare samhandles med mennesker innen eget samfunnslag. Hilde Lidén, Marianne Lien og Halvard Vike hevder at klassetilhørighet i Norge etableres gjennom å avgrense seg både fra fornemme og fra mindre respektable mennesker enn en selv. De fleste vil omgå folk en anser som "like". Man vil derfor i mindre grad konfronteres med annerledeshet, jo mer sosial omgang som segmenteres innenfor lukkede og homogene grupper (Lidén et al. 2001: 18). Både ved å unngå samhandling med folk en anser som ulike og overkommunisere likhet, skjuler man klasseforskjeller (Gullestad 2001). I Norge er det en forestilling om generalisert likhet som skjuler klasseskiller, mens det i Chile er en forestilling om systematisk ulikhet, og denne ulikheten håndteres gjennom hierarkiske arbeidsrelasjoner. Utenfor arbeidslivet samhandler imidlertid også chilenerne mest med folk de anser som like, og de konstruerer dermed grenser mot folk de betrakter som ulike. I dette kapittelet vil jeg vise hvordan disse grensene synliggjøres, i motsetning til for eksempel den norske håndteringen av ulikhet.

Jeg vil ta utgangspunkt i romlige dimensjoner i en klassekontekst. I et hierarkisk samfunn er alle rom hierarkiserte, ifølge Bourdieu. En aktørs posisjon i samfunnet uttrykkes blant annet gjennom hvor aktøren er plassert i det fysiske rommet. Ved å ha mye kapital kan man holde avstand til uønskede personer og steder. Personer som er fattige på kapital holdes slik på avstand fra ønskede sosiale goder. De er dømt til å leve blant kapitalfattige mennesker og på kapitalfattige steder. Av dette avledes at de sjeldneste godene og deres eiere konsentreres på visse steder i det fysiske rommet. Disse stedene står i motsetning til de stedene hvor de ressursvake er konsentrert (Bourdieu 1996b). Jeg skal i tråd med dette gjøre rede for segregering i det fysiske rom. Ifølge samfunnsgeografen Terje Wessel er segregering frivillig eller ufrivillig oppdeling av aktiviteter

eller befolkningsgrupper i ulike områder innenfor en by (Wessel 2002). Jeg vil her forholde meg til sosioøkonomisk og etnisk segregering mellom boligstrøk og skoler.

Jeg vil sammenligne mine funn med Teresa Caldeiras, som viser at Brasils utvikling går mot mer segregering på ulike arenaer. Før bodde man segregert, men møttes i det offentlige rom, mens nå er også de offentlige rom atskilt. Folk fra ulike sosiale lag har egne skoler, helsesentre, butikker og uteplasser. Folk bor ikke så langt unna hverandre, men de møtes aldri (Caldeira 2000). Dette er sammenlignbart med mine funn i Llanquihue-provinsen. Jeg vil i dette kapittelet vise på hvilke måter segregering er tilknyttet økonomiske skillelinjer i samfunnet, og hvordan bolig og skole blir et tegn på sosioøkonomisk status. Siden ekteskap gjerne inngås mellom mennesker av samme sosiale status, som bor i lignende boligstrøk og går på de samme skolene, betyr dette at innbyggerne får atskilte liv. Som jeg viste i kapittel 3, møtes de ulike klassene i arbeidslivet som overordnet versus underordnet, der de konstruerer et endimensjonalt syn på den andre. Dette endimensjonale synet blir ikke utfordret på andre arenaer blant annet fordi de ulike samfunnsklassene ikke møtes utenfor arbeidslivet. De snakker ulike sosiolekter, går på ulike skoler og bor i hus og boligstrøk med svært ulik standard.

Jeg bruker Mary Douglas' begrepspar "rent/urent", for å vise hvordan mennesker segregerer seg fra andre klasser for å opprettholde renhet og orden. Douglas hevder at skitt er *a matter out of place*, det som ikke kan inkluderes hvis mønsteret skal bevares. Skitt er med andre ord overtredelse av grenser. Samfunnsordenen forsvares imidlertid av forurensningsregler, som begrenser kontakt over grensene mellom ulike grupper (Douglas 1984). Dette kan vi se i utdanningssystemet, der ulike grupper har sine egne skoler blant annet for ikke å *contaminarse* (bli forurenset). Pellow, med utgangspunkt i Douglas' teori, hevder at fysiske grenser indikerer sosial organisering. Ulike boligområder kan dermed manifestere klasseskiller, og de dominerende skaper grenser mellom boligområdene for å hindre klassebasert uorden (Pellow 1996a). Kryssing av klassegrensene skaper *a matter out of place*, noe som har ulike sanksjoner avhengig av hvilken grense man krysser. Det er likevel ikke kun fysiske grenser, men også konseptuelle grenser som skaper avstand mellom klassene (Pellow 1996). I mitt materiale fant jeg i samsvar med dette fysiske og konseptuelle grenser mellom ulike boligstrøk. Ved å krysse boliggrensen blir man satt til side som en utenforstående. En kunne også bli møtt med sanksjoner, som til en viss grad hindret utenforstående i å krysse grensen.

I forrige kapittel så vi at ulike klasser produseres gjennom relasjonen til hverandre. I dette kapittelet skal jeg undersøke hvordan klasseskiller opprettholdes gjennom atskillelse. Jeg vil

undersøke etnisk og sosioøkonomisk segregering på to ulike områder; nemlig bolig og skole. Når det gjelder bolig, vil jeg se på hvordan sosial avstand transformeres til fysisk segregering. Deretter vil jeg undersøke på hvilke måter klasseskillene reproduseres strukturelt i utdanningssystemene. Som nevnt i kapittel 3 er de fleste tyskchilenerne arbeidsgivere. De bor i de rikeste områdene, barna deres går på privatskoler, og de er vant til å opprettholde avstand ovenfor de lavere lag. Innflyttingen av *santiaguinos* har imidlertid ført til at tyskchilenerne føler seg diskriminert på grunn av *clasismo*.²⁵ Jeg vil i tillegg undersøke hva som er viktigst for foreldrenes valg av skole – klasse eller etnisitet.

BOLIGSEGREGERING

Puerto Varas' boligstrøk er segregert etter sosioøkonomiske grenser, som i stor grad følger etniske grenser. I dette delkapittelet vil jeg beskrive hvordan mine informanter forsøker å avgrense seg fra andre. Jeg vil vise på hvilke måter overklassen beskytter seg mot underklassen gjennom å utestenge dem fra boligområdet sitt, og hvordan arbeiderklassen atskiller seg fra filleproletariatet. Jeg vil i tillegg argumentere for at klasseskillene opprettholdes ved at de fysiske grensene markerer sosial differensiering.

Puerto Varas har et image som turistby som må bevares. Derfor legges det stor vekt på å bevare sentrum, mens de fattige bydelene som mangler elektrisitet, kloakk og asfalt er skjult bak flotte turisthotell. I Puerto Varas er sentrum elitens offentlige rom, og sentrum ses på som trygt fordi det ikke finnes fattige her. De velstående beboerne får slik en illusjon om likhet, der alle er middelklasse (cf. Gullestad 1984: kapittel 4). Byens myndigheter forsvaret aktivt denne forestillingen om at Puerto Varas er uten sosiale problemer, ved at politiet jager bort ungdommer som kommer fra de subsidierte bydelene, hvis de ikke har et bestemt ærend i sentrum. Som den unge chilenske Roberto sier: "For eksempel her i "el Barometro".²⁶ Hit kommer ikke hvem som helst. Det vil si hit kommer ikke en *cuma*²⁷ på atten år for drikke øl, skjønner du?" Disse ungdommene kommer ikke inn på kafeer og blir fotfulgt i butikkene. Pellow hevder at de dominerende skaper grenser mellom fysiske steder for å hindre klassebasert uorden. Grensene kan imidlertid føre til uorden dersom mennesker krysser klassegrensene (Pellow 1996a). De fattige

---

²⁵ *Clasismo* er et adjektiv, laget av substantivet klasse. *Clasismo* er diskriminering på bakgrunn av sosioøkonomisk status.

²⁶ En kafé i sentrum av Puerto Varas.

²⁷ Slang som betegner en fattig byungdom, kledd som hip hop-er, som mistenkes for kriminalitet.

krysser en konseptuell grense ved å gå inn i sentrum og blir jaget ut for ikke å skape klassebasert uorden. Nedenfor vil jeg beskrive utviklingen av boligstrøk med ulik klassefordeling i Puerto Varas, for å vise på hvilken måte de avgrenser seg fra folk med et annet levesett.

Puerto Varas ble grunnlagt i 1858 av Antonio Varas, som et senter for de tyske nybyggerne som hadde slått seg ned i området (Horn og Kinzel 1983). De første nybyggerne var lutheranere som etablerte seg i nedre Puerto Chico med sine butikker og hoteller. Der bygde de etter hvert den lutherske kirke og etablerte den tyske skolen. I nedre Puerto Chico som er preget av middelklassehus, bor det fremdeles en del tyskchilenere, blant andre de eldre damene Ingrid og Jessica Schwarz. På den tiden da foreldrene deres kjøpte huset i nedre Puerto Chico, var det omringet av tyskchilenernes gårder. Nå grenser imidlertid tomte mot de fattige bydelene som er subsidiert av staten, kalt *poblaciones*, noe som har gitt Ingrid og Jessica nye naboer og bekjentskap med fattige chilenere. Dette har ført til at de på den ene side har to hunder og et høyt gjerde for å beskytte seg mot innbrudd, mens de på den annen side har et veldedighetsforhold til mange av naboene, spesielt kvinnene, som har det vanskelig på grunn av deres alkoholiserende menn. Ester har en spesiell omsorg for en nabofamilie som hun har hjulpet flere ganger med penger, boliglån og forbruksvarer. Hun forakter imidlertid deres late menn og mener de er årsaken til fattigdommen. Jeg vil komme tilbake til tyskchilenernes sosiale engasjement i kapittel 6. I samme boligstrøk bodde jeg og mannen min som nevnt tidligere, i et hytteanlegg som består av 12 hytter og gartnerens hus, og ligger i en park like ved innsjøen Llanquihue. På sommerstid blir disse hyttene utleid til turister på døgnbasis, og på vinterstid blir halvparten leid ut til fastboende og halvparten leid ut til turister. Jeg fant ut at også vi bodde i et lukket og ekskluderende boligområde til tross for at det verken fantes vakthunder eller høye murer. I løpet av feltarbeidet hadde vi flere ganger invitert en velstående tyskchilensk familie på besøk til oss, og barna deres hadde lekt i parken. En dag inviterte vi to gutter fra *poblaciones* til å leke i lekeapparatet på hytteanlegget. Etter en stund kom gartnerens kone bort til dem og spurte hvem de besøkte. De pekte på vårt hus. og hun kom bort og spurte om det var sant at de var våre gjester, og mannen min svarte ja. Hun forklarte at de måtte være forsiktige med fremmede barn, fordi en gang hadde noen utenfra ødelagt lekestativet og stjålet noe opphengt tøy. Hun hadde imidlertid ikke sagt fra da barna til mine rike informanter hadde lekt i lekestativet. På lignende måte viser Caldeiras materiale fra Brasil at eliten frykter kriminalitet, som de assosierer med fattigdom. Eliten bosetter seg langt unna de fattige, der bare tjenerne får komme inn i de eksklusive boligstrøkene. Målet er å ekskludere folk som anses å tilhøre en lavere rangert

klasse eller etnisk gruppe, fra boligstrøket (Caldeira 2000). Jeg vil komme tilbake til hvordan eliten i Puerto Varas avgrenser seg fra fattigfolk senere i kapittelet.

De katolske tyske nybyggerne som kom på 1860-70-tallet, etablerte seg vest for Puerto Chico, i Puerto Grande. Her bygde de den katolske kirken Sagrado Corazon, katolske skoler og sykehuset San Jose. Den katolske tilstedeværelsen merkes på gatenavnene: San Ignacio, Salvador, San Javier, San Francisco, Purisima, Santa Rosa og San Jose. Sentrum ble flyttet til Puerto Grande da jernbanestasjonen ble bygget her i 1911. Dette er et typisk øvre middelklassestrøk hvor 1800-tallsbygninger står sammen med 1960-tallsbygninger, og her bor mange tyskchilenere. Som nevnt innledningsvis er sentrum av Puerto Varas et offentlig sted som er lukket for de fattige. Chilenske Caspar vokste opp i fattige kår i Puerto Varas. Han fortalte meg at han pleide å bli jaget bort fra sentrum av politiet da han var liten. En gang hadde han og noen kamerater forsøkt å gå inn på den tyske klubben for å spise på restauranten, men her ble de også kastet ut. Heller ikke nå drar hvem som helst ned til sentrum, noe som har ført til at gjengproblemene i Puerto Varas ikke er synlige i bybildet. Hvordan kan man se hvem som er fra *poblaciones* for slik å kunne ekskludere dem? Klær synes å være et tydelig tegn på klassetilhørighet, og kan indikere hvor folk bor. Chilenske Teresa skifter for eksempel fra joggedress til miniskjørt og bluse når hun drar fra *poblaciones* til sentrum. Hun sier også til barna sine at de må skifte klær når de drar inn til byen. Det kan være flere årsaker til dette. På den ene siden liker Teresa å pynte seg for å se tiltrekkende ut, og måten hun pynter seg på er å ta på seg middelklasseklær. På den andre siden er sentrum dominert av middelklassen, og for ikke å defineres som *matter out of place*, må folk fra *poblaciones* akseptere elitens karakteristika som gjeldende. Gjennom valg av klær viser Teresa at hun er anstendig og aksepterer kodene. I *poblaciones* vil man også gjerne passe inn, for ikke å bli tatt for *outsider* som kan bli ranet. Derfor går man med helt andre klær i *poblaciones* enn i sentrum.

Som vi har sett ble byens struktur bestemt av de tyske nybyggerne, til tross for at disse var i mindretall i regionen. Som jeg skrev i kapittel 2 var Llanquihue-provinsen lite befolket før tyske innvandrere begynte å kolonisere området. Nasjonale migranter, spesielt fra Chiloe, strømmet da til Llanquihue-provinsen for å arbeide for de tyske nybyggerne på gårdene deres. Chilenerne bodde dermed konsentrert i de rurale strøkene av provinsen. På 1960-tallet dro imidlertid mange landarbeidere fra gårdene og bosatte seg i byene på grunn av ny infrastruktur og industrialisering. Byene var imidlertid små, og omringet av tyskchilenske gårder. Selv om mange fattige bydeler ble bygget av staten og av trossamfunn på 1960-1970 tallet, ble en del landeiendommer okkupert illegalt av innflyttere. Etter hvert legaliserte staten en del tomteokkupasjoner, slik at de som bor der

fikk eiendomsrettigheter. De legaliserte boligstrøkene har imidlertid ofte kjempet i flere år for å få innlagt vann, kloakk og elektrisitet. Et annet problem i disse boligstrøkene er mangel på asfalterte veier og gatelys, noe som kan føre til mer kriminalitet. Teresa fortalte at det er vanlig at gjenger samler seg ved gatehjørnene om kvelden og krever penger for å la folk passere, og manglende gatelys gjør at gjengene kan skjule seg for politiet.

Den chilenske staten har i lengre tid vært opptatt av å bygge subsidierte boliger på statlig eller privat tomt. Staten kjøper som regel de billigste tomtene i byen, som oftest lokalisert ved siden av *poblaciones*. Dette fører til at de subsidierte boligene blir konsentrert til en bestemt del av byen, i dette tilfelle øvre Puerto Chico. Disse planlagte boligstrøkene har som regel bedre standard enn de legaliserte tomteokkupasjonene, og har fra begynnelsen av kloakkanlegg, innlagt vann og elektrisitet. Carmen som er sosionom ved kommunens sosialkontor, informerte meg om boligproblemene i øvre Puerto Chico;

La meg se, det er boligmangel. Vi har mange familier som bor som *allegados*. De bor på to rom i bakgården til svigerfaren eller broren eller en familiær, til en fetter, eller til en venn. (...) De har ikke plass. Og dette fører til en rekke andre vanskeligheter som vold, alkoholisme. Når jeg snakker om *allegados*, kan det være *allegados* som bor på to rom uten wc et sted, eller de bor i huset. Det fins for eksempel hus med to rom hvor det bor 10 personer eller 11 personer. De sover i et rom og med madrasser over alt. Jeg tror det er et av de største problemene vi har i dag.

I *poblaciones* er det mange hus på hver tomt, fordi barna til boligeieren har bygget hus til seg og familien, på foreldrenes tomt. Tomtene er ikke store, slik at folk må bygge små hus og de statlig subsidierte boligstrøkene er derfor preget av trangboddhet. Bystatistikk viser også at flest kriminelle handlinger begås i *poblaciones* i øvre Puerto Chico (SECPLAC 1999).

Ved hovedveien, Avenida Colon, som går gjennom øvre Puerto Chico bor det folk fra lavere middelklasse. I denne bydelen finnes den beste og hyppigste kollektivtransporten i byen. Disse boligene er større og i bedre stand enn boligene som fins i de mer perifere *poblaciones*. Beboerne legger stor vekt på at de ikke bor i en *poblacion*, men i en *villa*, som består av selvfinansierte hus. I Avenida Colon finnes det imidlertid en rekke illegale alkoholutsalg, og det er et stort alkoholproblem blant ungdom (SECPLAC 1999).

I det følgende skal jeg sette to eksempler opp mot hverandre. Det ene eksempelet er fra et arbeiderstrøk og det andre er fra et overklassestrøk. Første eksempel handler om familien Fuentes som bor i en *población* i øvre Puerto Chico. Dette eksempelet viser at bydelene er segregerte, der de

forskjellige bydelene har forskjellig boligstandard, og folk snakker forskjellige sosiolekter i de ulike boligstrøkene.

Jeg traff Jorge Fuentes en dag jeg og mannen min gikk søndagstur i *poblaciones* som befinner seg ovenfor innsjøavenyen der vi selv bodde. Jeg merket med en gang at folk var fattigere her enn i sentrum og nedre Puerto Chico. Husene var mindre og fattigsligere, og det var flere hunder og mennesker i gatene. Folk var dårlig kledd og snakket med slanguttrykk. Her ble vi kjent med Jorge og Claudio, som stilte seg opp for å bli fotografert, og vi avtalte at neste søndag skulle vi snakke med foreldrene deres. Søndagen etter dro vi til huset til Jorge, som ligger tre gater over innsjøen bak en imponerende middelklasseblokk. Veien deres er asfaltert, men den har ikke noe fortau, og mange barn bruker ugresset foran huset deres som en lekeplass. Det er ofte ingen synlig barnevakt, selv om barna kan være så små som to-tre år. Det er få biler som kjører på denne veien, og de færreste av beboerne har egen bil. Vi fant lett frem til huset, siden det befinner seg i ytterkanten av den subsidierte bydelen. Det er ellers svært vanskelig for utenforstående å finne frem i *poblaciones* fordi mange gater mangler gatenavn og fordi det ikke finnes noe skikkelig kart over bydelsgatene. Siden byen er så segregert, vet alle at i *poblaciones* bor det bare mørkhårede fattige. Fordi mange forbinder fattigdom med kriminalitet, blir *poblaciones* et stigmatisert boligstrøk.

Gatenummeret som Jorge hadde oppgitt oss stod på et toetasjes hus, der førsteetasjen var av mur og andre etasjen var av tre. Her bor Jorges mormor og to onkler. Jorge bor sammen med foreldre og to søsken i huset bak, som er bygget på mormorens tomt. Moren, Teresa, er hushjelp og faren, Pedro, er snekker, og barna deres går alle på offentlige skoler. Mormoren, Roberta, ble født på landet av *inquilinos* foreldre, men da foreldrene døde flyttet hun sammen med ei kusine som bodde i Puerto Chico. Hun begynte å jobbe som vaskekone og fikk etter hvert seks barn uten å gifte seg. Tidlig på 1980-tallet fikk hun tilbud om et subsidiert hus i øvre Puerto Chico, og hun betalte bare et år på huset før hun fikk ettergitt gjelden. Der vokste barna opp før de giftet seg og forlot hjemmet, bortsett fra to sønner som fremdeles bor hjemme. Teresa selv fikk et barn og barnefaren, Pedro, bygget en toroms bolig i bakgården til Roberta. Da familien vokste til fem, bygde Pedro på huset, som nå består av tre soverom og et kombinert kjøkken og stue. De har ikke eget bad og bruker derfor Robertas bad. Pedro vil ikke installere eget bad, fordi han mener at svogerne vil benytte seg av rørleggerarbeidet. Pedro fortalte at bak huset finnes en tomteokkupasjon, fordi ordføreren hadde tillatt husløse å flytte inn på fotballbanen for å bli gjenvalgt. På

tomteokkupasjonen finnes ikke kloakkanlegg, bare utedoer, noe som forklarte alle fluene i familiens hus.

Pedro fortalte oss at han kjente de fleste rike oppdragsgivere i byen. De var venner og gikk ofte ut sammen for å spille biljard. Bare en av oppdragsgiverne, Gerardo, hadde imidlertid vært hjemme hos Pedro. Når han ville hente Pedro, banket han på døra og ventet på ham i stua. Pedros andre rike venner bare tutet på ham fra bilen når de skulle hente ham. Vi ble heller ikke invitert inn i huset første gang vi besøkte familien, til tross for at det var kaldt og Jorge frøs i sin tynne T-skjorte. Først etter flere besøk ble jeg vist inn i stua, og på siste besøk fikk jeg også et gløtt inn til foreldrenes soverom.

Teresa fortalte meg at det var farlig å gå rundt i *poblaciones*, fordi gjengene pleide å be om penger. En gutt hadde til og med blitt stukket i hjel fordi han ikke hadde gitt penger til dem. Han hadde fulgt kjæresten hjem, som bodde i en farlig *poblacion*, og da han var på vei hjem til sin egen bydel ble han drept av en 18-åring. Teresa mener likevel ikke at det er farlig når hun går ut om kveldene alene, fordi gjengene kjenner henne og de trakasserer helst ukjente og biler som stopper. Teresa treffer venninnene sine på kiosken hver kveld, der de røyker et par sigaretter og forteller morsomme historier til hverandre. Det er hennes pusterom fra barn, samboer, husarbeid, mor og jobb. Hun har imidlertid selv vært innblandet i konfrontasjoner mellom gjenger og politiet. En gang hun var i kiosken sammen med venninnene sine, så hun en gjeng kaste stein på en politibil, og hun måtte hjelpe butikkeieren med å dekke vinduene slik at de ikke skulle bli knust. Hun mener at de kriminelle gjengene ikke blir arrestert av politiet fordi naboene beskytter dem. Teresa og Pedro hevder at det er veldig vanskelig å oppdra barn i dette miljøet med så mange kriminelle ungdomsgjenger. Pedro liker heller ikke barnas venner som kommer fra vanskelige familieforhold. Mange er barn av enslige mødre som bor sammen med besteforeldrene. De lar dem leke på gata alene, slik at de får fritt spillerom til å gjøre rampestreker. For å komme bort fra *poblaciones* har Pedro søkt plass i et nytt boligprosjekt Alerce, som ligger mellom Puerto Montt og Puerto Varas.

Eksempelet indikerer et tydelig skille mellom den offentlige utesfæren og den private innesfæren. Hvorfor ble jeg ikke invitert inn i Teresas hus før etter flere besøk? Kunne det være fordi hun var flau over sitt fattige hjem? Bourdieu hevder at på grunn av mangel på nødvendige goder, blir arbeiderklassen tvunget til "en smak for det nødvendige" (Bourdieu 1995: 186). Caldeira kritiserer

dette synet og mener at fattigfolk har estetisk sans, men at de ofte ikke viser den fordi de ikke har råd (Caldeira 2000: 68). Teresas klesskifter når hun drar til byen indikerer at hun nettopp har kunnskap om elitens definisjon av estetikk. Hun kan imidlertid ikke oppfylle denne standarden i hjemmet sitt, enten på grunn av mangel på penger eller mangel på elitedefinert smak. Jeg tolker Teresas handlinger som at hun kan uttrykke middelklassestandard når det gjelder klær, men ikke har råd til det samme når det gjelder bolig, og derfor vil hun ikke vise den frem. Teresas uvilje mot å vise fremmede hjemmet sitt kan analyseres ved hjelp av Goffmans analyse av menneskelig samhandling. Goffman skiller mellom "fasaden" og "bak kulissene", der "fasaden" er den del av en persons opptreden som definerer situasjonen for dem som iakttar opptreden, og "bak kulissene" er der hvor den opptredende kan slappe av uten tilskuere. Det er forskjell mellom arbeiderklassehjem og overklassehjem når det gjelder fordelingen av "fasaden" og "bak kulissene". Arbeiderklassen har ikke spesialiserte rom for "fasaden" og må være forberedt på å omgjøre hele huset til en fasade. Vertskapet kan ikke trekke seg tilbake "bak kulissene", og arbeiderklassekvinner må derfor servere i kjøkkenet. De har verken gjesterom eller gjestebad, noe som gjør at de ikke kan ha besøk over lengre tid (Goffman 1992). Gerardo blir sett på som tilskuer og får tilgang til "fasaden", som er stua og kjøkkenet (cf. Goffman 1992). Familiens samhandling med Gerardo tyder på at de overkommuniserte vennskap og likhet og underkommuniserte ulikhet (cf. Gullestad 2001). Selv om det ikke er vanlig med vennskap over klasseskillene, finnes det vennskap mellom arbeidere og arbeidsgivere som tilhører ulike samfunnsklasser, til tross for at de er ulike. De samhandler uformelt, fordi de blant annet har felles interesse for biljard. De andre vennene til Pedro er *outsiders* og må stå utenfor huset, og får ikke engang tilgang til "fasaden". Jeg ble også sett på som en *outsider*, som Teresa først måtte bli kjent med før hun kunne introdusere meg til den private sfæren. Jeg tolker min gradvise adgang til "fasaden" og "bak kulissene", som en form for gradvis aksept av meg hvor våre klasseforskjeller ble underkommunisert (cf. Goffman 1992). Eksempelet viser hvordan familien avgrenser oppover mot folk som tilhører middelklassen, og avgrenser nedover mot kriminelle og enslige mødre. Slik kan de få klassetilhørighet som skikkelige folk, med arbeidende foreldre og barn som går på skolen (cf. Lidén et al. 2001). Eksempelet indikerer i tillegg at i de subsidierte bydelene er det små hus, det brukes en bestemt type klær, en bestemt sosiolekt og barna går på offentlige skoler, noe jeg vil drøfte nærmere i neste delkapittel. Disse kjennetegnene er utbredt i fattige bydeler verden over.

Puerto Varas er et attraktivt boligområde for folk som jobber i storbyen Puerto Montt. *Santiaguinos* inntog på boligmarkedet har imidlertid ført til høye tomtepriser, som verken de fattige

eller staten har råd til å betale. Dette er bakgrunnen for boligprosjektet i Alerce. Alerce ligger på landet og er dermed lite attraktivt for pengesterke turister. Tomteprisene er lave, og staten har kjøpt opp en god del jord. Staten planlegger boligstrøk i ulike prisklasser for å tiltrekke seg mennesker fra ulike sosioøkonomiske grupper. Den prøver også å selge billige tomter til private, for å favorisere ny industri (Fontalba 2001). Det gjenstår å se om denne planlagte byen vil bli en suksess, eller om det vil bli en ny getto for fattige mennesker som har blitt presset ut fra Puerto Varas på grunn av høye tomtepriser.

I nyere tid har jordeiere fått lov til å oppstykke jorden og selge den ut. Tyskchilenske farmere har utnyttet dette og deler opp farmene sine i *parcelas* (tomter), som blir solgt til pengemektige. *Parcelas* ligger som et belte rundt *poblaciones* som igjen ligger rundt sentrum. I byens ytre strøk finnes det derfor både farmer og flotte villaer som kombinerer det urbane med det landlige. Det finnes ikke kollektivtransport, så beboerne må enten bruke drosje eller egen bil. Her bor øvre middelklasse og overklassen. De fleste fastboende farmere er tyskchilenere, mens både tyskchilenere og chilenske innflyttere bor i villaene. Boligområdene avgrenses på grunn av ufremkommelighet som krever tilgang til bil, og er preget av store hus. Nedenfor skal jeg presentere et eksempel fra overklassen, og kontrasten mellom familien Winters boligforhold og familien Fuentes' boligforhold er slående. Eksempelet viser også hvor viktig det er for overklassen å ikke slippe fattige mennesker inn på sine boligområder, fordi de er *matter out of place*.

Den tyskchilenske Winter-familien bor i en stor villa utenfor byen. Som nevnt i kapittel 3 har de en hushjelp boende hos seg. Mellom byen og villaen ligger det en yachtklubb og en fattig fiskerlandsby, men Winter-familien har ingen kontakt med denne landsbyen og gjør alle sine innkjøp, ærender, skolegang og arbeidsliv i selve byen, med hjelp av to biler. To av barna går på den tyske skolen, mens den tredje går på den amerikanske skolen. Faren er lege og moren er student, og de har privat helseforsikring.

Villaen består av fem bad, åtte soverom, kjøkken, spisestue, stue, kontor, telefonrom, vaskerom og garasje. Hushjelpen sover i et lite rom innenfor vaskerommet. Huset ser ut som en borg med to tårn og høye gjerder rundt eiendommen, og blir vaktet av fire vakthunder hvorav tre er rottweilere og en er schæfer. En rekke tragiske dødsfall der rottweilere var innblandet, førte ikke til at familieoverhodet Julio overveide å kvitte seg med hundene. Han eide dem ene og alene for å skremme tyver bort. Dette bekreftes av skiltet på porten, der det står "*perros bravos*" (farlige hunder). I tillegg har de innbruddsalarm og pistol. De har ikke

hittil fått bruk for noen av delene, siden det er forholdsvis trygt å bo i villastrøkene i Sør-Chile.

Besøk hos Winter-familien om kveldene var som et lite ritual. Jeg måtte ringe på ringeklokken ved porten, og familien eller hushjelpen spurte hvem jeg var. Jeg sa navnet mitt og de åpnet opp porten elektronisk, mens jeg så lysende øyne i mørket og hørte bjeffing. Som oftest måtte jeg be dem om å komme ut selv for å åpne porten, fordi jeg følte meg utrygg alene i hundenes nærvær. For å dra på besøk til denne familien ble jeg enten hentet i bil eller tok kollektiv transport. En gang jeg tok drosje alene, sa jeg fra til sjåføren hvor jeg skulle, og han spurte om jeg ble plaget av hundene. Jeg svarte at jeg var på besøk i huset med hundene. Da han skjønnte at han hadde sagt noe galt, sa han at det var et veldig fint hus og lignet på et slott. Jeg fortalte dette til familien, og de sa at de hadde hatt litt problemer med naboen som eide noen turisthytter bak Winter-familiens hus. Naboen mente at hundene hadde gravd hull i gjerdet og streifet ubundet omkring, noe som kunne virke truende på hennes gjester. Familien mente at hun var *loca* (gal) siden hun alltid kjeftet på familien når hun så snurten av dem. Julio sa at han nok skulle sette henne på plass hvis hun kjeftet på ham. Det var imidlertid usannsynlig at de skulle treffe på hverandre siden han alltid kjørte bil, og aldri gikk på deres felles vei.

Huset er altså utilgjengelig for uvedkommende, men husets gjester blir alltid invitert inn i huset. Første gang jeg kom på besøk ble jeg invitert til kontoret, ettersom vi skulle snakke om tyskchilenske genealogier, fellesskap og historie. Etterpå ble jeg vist stua og hallen, hvor Julio fortalte stolt om ulike tømmerarter som var blitt brukt. Til slutt ble jeg invitert på kveldsmat på kjøkkenet. Kjøkkenet er det vanlige samlingssted for familien og deres gjester. Festmiddager blir imidlertid holdt i spisestua, og festene forflytter seg senere til stua. Barna viste meg etter hvert sine soverom. Når jeg og mannen min var på overnattingsbesøk, sov vi på gjesterommet. Til slutt var jeg blitt så godt kjent med familien at jeg så på TV sammen med barna på foreldrenes soverom.

Dette eksempelet viser elitens bruk av bevoktede hus, og hvordan hunder kan symbolisere boligens eksklusivitet og avgrensethet. På den ene siden fører utilgjengeligheten og bevoktningen av huset til vanskeligheter med besøk. Det skal være vanskelig for uvedkommende å komme inn og skape rot i systemet (cf. Douglas 1984). På den annen side indikerer eksempelet at eliten har lite kontakt med sine naboer. Caldeiras materiale fra Brasil viser tilsvarende at eliten ikke er interessert i sosial

omgang med naboene, og at deres private sfære beskyttes med alle midler (2000). Eliten velger hvem de vil ha kontakt med ved å bo i adskilte, store hus, og gjennom bilbruk der for eksempel barna kjøres til privatskoler. Eksempelet viser imidlertid at eliten, i motsetning til fattigfolk, ikke er redd for å vise frem huset sitt til fremmede antakelig fordi de har flere kulisser tilgjengelige, slik at de kan opprettholde fasaden lenger. De har dessuten en hushjelp som gjør grovarbeidet, slik at vertskapet kan vie seg til gjestene. De kan derfor ha weekendgjester siden de har egne gjesterom, i tillegg til at vertskapet kan trekke seg tilbake bak kulissene for å slappe av. Denne ulike bruken av rom viser grensen mellom den offentlige og private sfæren i hjemmet (Goffman 1992).

Hvilke konsekvenser kan boligsegregering ha? Som nevnt innledningsvis hevder Bourdieu at evnen til å dominere det sosiale og fysiske rommet avhenger av ulike former for kapital. Prangende romforbruk viser på den ene siden makt, siden den sosiale strukturen er skrevet inn i det fysiske rommet. De rike bor i selektive boligstrøk for å unngå dårlig innflytelse på deres barn, som i tillegg har stor plass til å boltre seg i. Disse utvalgte boligstrøkene blir fine, fordi de rike bor der og definerer den gode smak. En kan dermed vinne posisjon ved å ha en prestisjetung adresse. Ved å bo i et fint boligstrøk akkumulerer man også sosial kapital fordi en er sikret kontinuerlige møter med kapitalsterke mennesker. På den annen side forsterkes kapitalfattigdommen når en bor i et ressursfattig boligstrøk (Bourdieu 1996b). Boligstrøkene blir stigmatisert på grunn av konsentrasjon av fattige og kriminelle. Å bo i et stigmatisert boligområde kan i sin tur påvirke negativt jobbsøkning og boliglån. En annen konsekvens av boligsegregeringen er at språk, atferd og forventninger blir ulike i de forskjellige klassene (Wessel 1996). I neste delkapittel vil jeg skrive mer om hvordan det å lykkes på skolen i stor grad avhenger av sosialiseringen i nærmiljøet.

I dette delkapittelet har vi sett at byen Puerto Varas er sosioøkonomisk segregert. I forrige kapittel så vi at det var store klaseskiller mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Dette klaseskillet forsterkes i boligmønsteret, der arbeidsgiverne bor i store, fine hus i selektive boligstrøk, og arbeiderne bor i små hus uten å få dekket sine grunnleggende behov, i kriminelt belastede områder. Vi har også sett at klaseskillene opprettholdes ved at de fine boligstrøkene ekskluderer folk fra en annen klassebakgrunn. Segregeringen forsterkes av mangelen på samhandling i utdanningssystemet, noe jeg vil gjøre rede for i neste delkapittel.

SKOLE- OG UTDANNINGSSEGREGERING

I dette delkapittelet vil jeg gjøre rede for hvordan utdanningssystemet skiller mellom mennesker på grunn av økonomisk og kulturell kapital. Først vil jeg drøfte hvorvidt klasse er viktigere enn etnisitet når foreldrene skal velge skole for sine barn. Deretter vil jeg vise at utdanning ikke nødvendigvis fører til sosial mobilitet, ettersom ulikhet reproduseres gjennom utdanningssystemet. Jeg vil i tråd med dette drøfte ulike årsaker til at overklassebarn har en mye større sjanse til å fullføre studiene enn arbeiderklassebarn.

I det følgende vil jeg beskrive skolesystemet i Chile og forskjellen på private og offentlige utdanningsinstitusjoner. Utdanningssystemet har et førskolenivå, et obligatorisk grunnskolenivå med åtte klassetrinn og et videregående nivå med fire klassetrinn som har to moduler: humanistisk-vitenskapelig og teknisk. Høyere utdanning blir ivaretatt på universiteter, profesjonshøyskoler og tekniske høyskoler. På alle nivåer finnes det både private og offentlige institusjoner. De private institusjonene er enten foreldrefinansiert eller statssubsidiert (Ministerio de educación de Chile 1998-2002). I 1973 fantes det 300 private skoler, og i 1980 hadde antallet økt til 2000 private skoler i Chile. Samme år ble helse og utdanning overført fra staten til kommunene, noe som førte til massive oppsigelser. Lærertilsettingene ble presset ned i hele utdanningssystemet, slik at lærerne måtte jobbe doble og triple skift. De kommunale skolene fikk lengre skoledager og et høyere antall elever per klasse (Lomnitz 1998). På de offentlige skolene er skoleutstyret dårlig, og det er stor forskjell på læremiljøet i offentlige og private skoler. I likhet med dette viser Anders Breidlids materiale fra Sør-Afrika at skolebarna ikke får like god undervisning siden myndighetene tillater differensierte skolepenger, noe som fører til enorme forskjeller i skolebudsjett og hindrer fattige barn å gå på rike skoler (Breidlid 2002). Dette er et utbredt problem også i Chile, siden private skoler er basert på skolepenger. I Chile går åtte prosent av elevene nå på en privat foreldrebetalt skole. 35 prosent av elevene går på en statssubsidiert privat skole og 57 prosent av elevene går på en offentlig skole (Ministerio de educación de Chile 1998-2002). I Puerto Varas gikk over halvparten av elevene på private eller subsidierte skoler i 1995 (SECPLAC 1999).

Hva er viktigst – klasse eller etnisitet?

De fleste tyskchilenere sender barna sine til tyske privatskoler. Nedenfor vil jeg drøfte hvorvidt foreldre velger tyske skoler fordi de er tyske, eller fordi de er privatskoler. Først vil jeg gjøre rede for de tyske skolene.

Da nybyggerne kom til Chile på midten av 1800-tallet var det ikke obligatorisk skolegang i Chile (Held 1993: 201), og i 1860 gikk bare ni prosent av de chilenske barna på skolen (Blancpain 1985: 191). Nybyggerne underviste barna sine i hjemmene før det ble opprettet en omgangsskole, der undervisningsspråket var tysk. I 1888 fungerte tre offentlige skoler med tyske lærere, noe som førte til at elevene lærte lite spansk. Samtidig var det et stort gjennomtrekk av chilenske lærere i kolonien siden de ikke klarte å kommunisere med elevene sine (Held 1993: 144). De tyske etterkommerne fant etter hvert ut at de hadde felles interesser, og de organiserte seg for å danne sine egne privatskoler. Den tyske immigranten Andwandter forsvarte etableringen av egne skoler som følge av den dårlige undervisningen i de offentlige skolene (*Geschichtliche Monatsblaette*). De fleste skolene i Chile var dessuten katolske skoler, hvor de protestantiske elevene ikke kunne delta.

Tyskchilenerne etablerte skoler for sine barn, der undervisningsspråket var tysk. Disse var fra begynnelsen av private skoler hvor man måtte betale skolepenger, og målgruppen var barna til den tyskchilenske overklassen. På grunn av religionskonfliktene i Europa på 1800-tallet var det et skarpt skille mellom protestantiske og katolske nybyggere i Puerto Varas, noe som førte til at lutheranerne etablerte "den tyske skolen", mens katolske ordener etablerte "den germanske skolen" og "Inmaculada Concepción". Dette religiøse skillet gjenspeiler seg i at de katolske elevene fremdeles går på "den germanske skolen" og "Inmaculada Concepción", mens de protestantiske elevene går på "den tyske skolen" i Puerto Varas.

På begynnelsen av 1900-tallet etablerte de lutherske tyske nybyggerne "den tyske skolen" i Puerto Chico for 30 elever, for å bevare morsmålet, tradisjonen og religionen (Colegio Alemán 1981). Nå blir tysk språk, tradisjon og kultur- og samfunnsliv undervist i fem timer i uka. Elevene deles i to grupper fra fjerde klasse etter hvor flinke de er i tysk. De begynner med tysk allerede i førskolen, og fra femte klasse lærer de dessuten engelsk. Det undervises både i luthersk og katolsk kristendom, og skolens hovedmålsetning er å kvalifisere elevene til universitetsutdanning.

I begynnelsen ble de fleste lærerne og rektorene sendt fra Tyskland, men etter hvert overtok chilenskfødte lærere. I 1981 hadde nesten alle elevene på "den tyske skolen" tyske forfedre (Colegio Alemán 1981). Rektoren på "den tyske skolen" sier imidlertid at nå er tyskchilenerne i mindretall: "Nei, det er veldig få, fordi de er også en blanding av chilenerne. De har tyske navn, men de snakker ikke tysk. (...) Men denne institusjonen var alltid mer for tyskerne, men andre elever kunne også immatrikulere seg på skolen uten tysk etternavn. "Den tyske skolen", som er en foreldrebetalt privatskole, er også åpen for elever uten tysk tilknytning. Mine tyskchilenske informanter sender barna sine til "den tyske skolen" fordi den er prestisjefull, tradisjonsrik og tysk.

Spesielt besteforeldrene, men også foreldrene, er opptatt av at skolen er tysk, fordi de mener at den tyske skolen gir det beste grunnlaget for å lære seg det tyske språket. Tyske privatskoler har historisk sett vært av stor betydning når det gjelder bevaringen av tyskchilensk etnisk særegenhet som tradisjoner, språk og religion. Samtidig er formidlingen av tysk språk til de tyskchilenske barna viktig for å reprodusere den etniske kategorien. Anna Klocker har selv vært tysklærer på ”den tyske skolen”, og nå sender hun sine to barn dit. Hun er imidlertid misfornøyd med tyskundervisningen på ”den tyske skolen” i Puerto Varas, fordi de mangler lærere fra Tyskland og tar imot elever som ikke kan tysk. Hun synes at det er viktig å kunne tysk på grunn av muligheter for jobb i tyske bedrifter som har etablert seg i Chile, samt chilenske bedrifter som driver utbredt handel med Tyskland. Hun snakker derfor selv med barna på tysk som de kan snakke flytende, mens de på ”den tyske skolen” lærer å skrive tysk. Til tross for misnøyen med tyskundervisningen, valgte hun ”den tyske skolen” for sine barn fordi de er tyskchilenere og ”den tyske skolen” er den skolen som best har bevart sitt tyskchilenske særpreg.

De katolske tyske etterkommerne var også opptatt av å bevare fedrelandets språk, religion og skikker. I 1903 åpnet nonnene Inmaculada Concepcion, ”Sagrada Familia-skolen”.²⁸ Gutter hadde imidlertid kun adgang til og med fjerde klasse, og fra femte klasse måtte de bo på internat på ”San Francisco Javier-skolen” i Puerto Montt. Foreldrene mislikte imidlertid de høye kostnadene på internatet, og at skolen hadde mistet sine germanske tradisjoner (Colegio Germania 1976). De etablerte derfor en tyskchilensk katolsk skole i 1916, ”den germanske skolen”. Tyskchilenske Guillermo forklarer:

”Den tyske skolen” kom i hendene på lutheranerne og andre skoler ble dannet for å bevare språket, for å bevare det tyske språket og religionen. (...) Så *Kulturkampf*²⁹ brøt også ut her, og det er en av årsakene til at for eksempel denne skolen [den germanske] eksisterer. Fordi nybyggernes barn ville både ha sin religion, og samtidig fortsette med språket. Det vil si det var ikke snakk om å gå på *liceo*³⁰ eller noe sånt, for de ville også bevare sin kultur og sine tradisjoner.

Skolen differensierte seg fra ”den tyske skolen” på grunn av religionsundervisningen og fra de chilenske skolene på grunn av tysk undervisningsspråk. ”Den germanske skolen” forsøkte å lære elevene tysk språk og egenskaper som omfattet ærlighet, renslighet, enkelhet, arbeidsomhet, økonomisk sans, religiøsitet, kjærlighet til jorda og seksuell avholdenhet (Colegio Germania 1982).

---

²⁸ Heretter kalles denne skolen Inmaculada Concepción.

²⁹ Religionskonflikt mellom protestanter og katolikker i Tyskland.

³⁰ Her statlig chilensk skole.

Don Handelman skriver at enhver etnisk kategori har ”kultur”, som inkluderer både språk og skikker (Handelmann 1977). ”Den germanske skolen” ble i så måte grunnlagt for å bevare etnisk kategorikunnskap. Tysk var fremdeles et viktig språk på ”den germanske skolen” på 1930-tallet, men nå underviser skolen bare to timer tysk i uka, og engelsk har begynt å ta over. Fader Enrique Bohle sier at nå er bare 20 prosent av elevene tyske etterkommere, mens i begynnelsen var det 100 prosent (Zuñiga 2001b). Nå snakker elevene derfor spansk med hverandre.

Det tyske språk og tyskchilenernes andel i elevmassen er synkende i de tyske skolene.³¹ Til tross for dette sender de fleste tyskchilenske foreldre barna sine til tyske skoler. En grunn kan være at det sosiale og etniske nettverket er viktig. Mange av mine tyskchilenske informanter hadde blitt kjent med hverandre gjennom de tyske skolene, og de sender sine barn og barnebarn til den tyske skolen de selv gikk på. Som Anne Waldrop skriver i sitt materiale fra India, får barna som går på en eliteskole en enorm fordel siden de blir venner med barn fra elitebakgrunn (2001: 341). I Chile, som i India, spiller nettverk en viktig økonomisk og sosial rolle, og på de tyske skolene er det mulig å bygge et sosialt nettverk til en fremtidig elite.

En annen forklaring på tysk skolevalg er at barnas sosiale mobilitet påvirkes av hvilke skoler de går på, fordi gode skoler gir større muligheter for at barna skal klare opptaksprøvene til universitetet. Nybyggernes etterkommere er veldig stolte av de tyske skolenes gode kvalitet og argumenterer for at de er viktige for å lykkes i livet. Den tyskchilenske slektsgranskeren Klaus fortalte at hans mors generasjon var veldig stolte av å være tyske, og derfor sendte de barna sine til de tyske skolene. ”Å sende et barn på den tyske skolen var synonymt med at det ville bli ansvarlig, flittig, arbeidsomt, ordentlig og mange slike ting.” Han mener dessuten at de tyske skolene er et godt utgangspunkt for å oppnå suksess senere i livet, fordi de er blant de beste skolene i Chile. Den tyske skolen har for eksempel færre elever per lærer enn de offentlige skolene og bra resultater på opptaksprøven til universitetene.

Mange *santiaguinos* sender også barna sine til ”den tyske skolen” fordi det er en bra skole. Chilenske Sara flyttet nylig fra Santiago sammen med sine to barn. Hun er museumsleder og leier en hytte i nedre Puerto Chico. Sara sender barna sine til ”den tyske skolen” selv om ingen av dem kan tysk. Moren liker likevel skolen fordi den er liten og fordi mange forskjellige mennesker går der, som for eksempel barna til lakseoppdrettere og jordbrukere.

---

³¹ Samlebetegnelse på den germanske og den tyske skolen, samt andre skoler grunnlagt av tyskere som har beholdt tysk undervisningsspråk.

Samtidig som chilenerne har blitt en majoritet på de tyske skolene, har *santiaguinos* etablert en helt ny foreldrebetalt privatskole på 1990-tallet. De rike innflytterne som drev med lakseoppdrett, forsøkte å reformere de gamle tyske skolene, men da det ikke gikk, etablerte de sin egen skole. Denne skolen ligger i utkanten av byen og er vanskelig tilgjengelig uten egen bil. Mange av mine middelklasseinformanter snakket nedsettende om denne skolen og mente at *santiaguinos* ikke ville ha kontakt med lokalbefolkningen. Tyskchilenske Guillermo sa det slik:

Frem til 1980 hadde det ikke kommet folk utenfra til Puerto Varas. (...) Men det kom folk fra Santiago, de fra fiskeriene, de store bedriftseierne, de som fikk utdannelsen sin fra skoler i Santiago som ligner vår egen [den germanske skole]. (...) De kom og ville ta makten over "den tyske skolen" og "den germanske skolen". Vi sa til dem: "nei det går ikke". (...) Slik at de etablerte en skole der oppe, "Puerto Varas-skolen". På den "Puerto Varas-skolen" går alle de som ser ned på denne skolen, på "den tyske skolen". (...) Og det er noen oppkomlinger som har dratt dit opp også. Fordi de vil være sammen med hverandre. De vil ikke *contaminarse* [forurenses] av folk herfra. Fordi vi er bønder, fordi vi er barn av jordbrukere, fordi vi er uvitende, fordi vi er dette eller hint. Så de tror de er mye bedre. (...) Mitt argument er at de oppdrar barna sine i en *burbuja* [såpeboble]. Fordi når barna avslutter denne eliteskolen blir de oppmerksomme på at verden ikke er slik, slik som de har levd der oppe. (...) Og de kommer til å ringeakte det de andre gjør.

Guillermo mener at *santiaguinos* ikke vil *contaminarse* av tyskchilenerne. Etableringen av denne skolen indikerer en skillelinje i Puerto Varas mellom rike nykommere og de gamle nybyggerfamiliene. Bourdieu hevder at de ulike undergruppene i den herskende klassen skiller seg ut gjennom formen for kapital som ligger bak privilegiene deres. Tyskchilenerne har sosial kapital gjennom relasjoner i sin etniske gruppe, og de har økonomisk kapital gjennom eierskap av jord. Lakseoppdretterne har kulturell kapital med sin høye utdanning og økonomisk kapital gjennom høye lønninger (cf. Bourdieu 1995). Lakseoppdretterne har høyere utdanning enn farmerne, som først etter andre verdenskrig begynte å sende barna på universitetet, og de utfordrer tyskchilenernes elitestatus.

Sara, som er fra Santiago, ville imidlertid aldri sende barna til "Puerto-Varas skolen", fordi hun mener den utdanner barna i en *burbuja* med bare de samme menneskene. Jeg tolker uttrykket *burbuja*, som at de som er innenfor er like og har ikke noen kontakt med dem utenfor. Dette begrepet henger nøye sammen med det andre uttrykket: *contaminarse*, som jeg velger å oversette med forurensning. Forurensning er et begrep brukt om kastesystemet, men brukes av mine informanter om etniske kategorier og klasser. Før jeg kommer tilbake til begrepet *contaminarse*, vil jeg gi et annet eksempel på dette.

De tyske skolene er foreldrebetalte skoler med relativt høye skolepenger. Skolene gir imidlertid stipend til barn uten økonomiske ressurser med gode karakterer, slik at spesielt begavete barn fra SOS-barnebyen og fra *poblaciones* i Puerto Varas kan gå på skolene. De betalende skoleelevene kommer imidlertid fra øvre middelklasse. Skoleledelsen hevder at skolene er rimelige i forhold til andre private foreldrebetalte skoler. Til tross for at de tyske skolene hevder at de er rimelige skoler, har foreldrene problemer med å betale skolepengene. Sara klaget for eksempel på at hun knapt har råd til å sende barna på den tyske skolen. Mange besteforeldre betaler også skolepenger for barnebarna slik at de kan gå på tyske skoler. Hvorfor er det så viktig å sende barna på tyske privatskoler? Med utgangspunkt i familien Winters eksempel vil jeg argumentere for at det er viktigere at skolen er privat enn at den er tysk.

Den velstående tyskchilenske Winter-familien bor som nevnt tidligere i en stor villa utenfor byen og har en bofast hushjelp. De sender to av barna sine på "den tyske skolen", mens det tredje barnet går på "den amerikanske skolen", fordi han ikke kom inn på "den tyske skolen". Familien foretrekker "den tyske skolen" for sine barn fordi de vil at barna skal lære seg tysk. Det største utdanningsproblemet for Winter-familien er likevel om et av deres barn skulle mislykkes på privatskolene slik at de må gå på en offentlig skole. Karakterer var derfor veldig viktig for denne familien, og de snakket om det hele tiden. Da den yngste sønnen begynte å få dårligere karakterer, hadde faren slått ham og truet med å ta bort basketballringen fra gårdsplassen. Sent i feltarbeidet betrodde moren meg at den nesteldste sønnen, Carlos, hadde blitt utvist fra to privatskoler, og holdt på å bli utvist av den tredje på grunn av slåssing. Hvis dette skjedde måtte han begynne på en offentlig skole, noe han ikke ville fordi der gikk bare *punga* (slåsskjemper), som han sa. Moren hadde ikke fortalt faren om den forestående utvisningen fordi da ville han antakelig ha straffet sønnen. Foreldrene mener at barna lever i en *burbuja* på privatskolene, og de tror ikke at barna kunne tilpasse seg til barna på offentlige skoler. Faren hadde gått på "såpebobleskole" hele livet, mens moren hadde gått både på fattige og rike skoler og tilpasset seg dem alle. De mente at evnen til å tilpasse seg til en offentlig skole kom an på om en hadde en åpen mentalitet eller ikke.

Winter-familien hadde altså ikke oppdratt barna med en åpen og tilpasningsdyktig mentalitet. Var familien redd for at barna skulle få kontakt med barn fra andre klasser, fordi de kunne bli "smittet"? Dette eksempelet kan analyseres ved hjelp av Douglas' begrep om forurensningsregler. Forurensningsregler er til for å bevare det eksisterende samfunnet, og visse moralske verdier og sosiale regler defineres og forsvares gjennom tro på farlig smitte. I India kan

forurensningsregler hindre kontakt mellom ulike kaster, slik at høyere kaster må unngå kontakt med lavere kaster for ikke å bli smittet. Grensene mellom grupper av mennesker forsvares således av forurensningsreglene (Douglas 1984). Begrepet forurensning har blitt brukt i forhold til kastesystemet, men ikke i forhold til klasse. D'Souza hevder at forskjellen mellom kaste og klasse er at kaste er en rigid form, mens klasse er en mobil form for stratifisering. Kaste er en nedarvet gruppe som er rangert i samfunnet avhengig av gruppens egenskaper, mens i klassesamfunn blir individets egenskaper evaluert av medlemmer i lokalsamfunnet (D'Souza 1999). Til tross for at det ikke er kaster, men klasser i Chile, snakker mine informanter om *contaminación*, noe som er etnografisk interessant. Overklassebarn kan således *contaminarse* ved å gå på skole med arbeiderklassebarn. Det er imidlertid ikke snakk om rituell urenhet, men sosiokulturell forurensning. For å hindre dårlig innflytelse fra barn som anses som ulike og som ikke passer sammen med overklassebarna, unngås kontakt med medlemmer fra lavere klasser. Caldeira skriver i samsvar med dette at brasilianske foreldre i alle klasser kontrollerer barna sine og holder dem unna fremmede. Barna skal leke med dem foreldrene har valgt ut, slik at ikke dårlig innflytelse spres. Derfor går de heller ikke på offentlig integrerte skoler (Caldeira 2000 97-9).

Hva er viktigst av klasse eller etnisitet? De tyske skolene er heterogene i forhold til etnisitet, men homogene i forhold til klasse. Gullestad hevder at vi samhandler med likeverdige, og underkommuniserer overkommelige ulikheter (2001). Det ser ut som om klasse er den viktigste likheten, siden medlemmer fra ulike etniske kategorier, men ikke fra ulike klasser, går på samme skole. Tyskchilenske foreldre fra overklassen er opptatt av at barna deres skal gå på en tysk privatskole, selv om det er en blandet etnisk skole. Dersom ikke tysk skole er et mulig valg, sendes barna på en annen privatskole. Det virker derfor som om de tyskchilenske foreldrene er mest opptatt av at barna skal gå på en privatskole. Chilenske foreldre er på sin side mest opptatt av at barna skal gå på en god skole, uansett etnisk tilknytning. Klasse virker derfor viktigst ved skolevalg, selv om spesielt tyskchilenske besteforeldre er opptatt av at barnebarna skal lære tysk på tyske skoler.

Reproduksjon av klasseskiller

Mens den øvre middelklassen velger mellom privatskoler, velger arbeiderklassen om de skal fullføre skolegangen i det hele tatt. Jeg vil først gå inn på hvilke skoler lavere middel- og arbeiderklassen faktisk kan velge mellom. Den tyske nonneordenen Inmaculada Concepción opprettet i 1906 en søndagsskole for tjenere og fattige barn. Denne søndagsskolen ble etter hvert til

en skole for fattige jenter. Skolen fusjonerte med den tyskchilenske skolen ”Inmaculada Concepción” i 1971 (Horn og Kinzel 1983). Nonnene fra Inmaculada Concepción laget altså en egen skole for elever uten ressurser. I dag er denne skolen den som er minst elitepreget av alle de tyske skolene. Den er subsidiert av staten og har relativt lave skolepenger. Det er en typisk middelklasseskole hvor foreldrene har små økonomiske ressurser, men vil gi barna en god utdanning. Tyskchilenske Carla sender barna sine til denne skolen, selv om hun bare tjener minstelønn som resepsjonsdame, og bor i det lavere middelklassestrøket Avenida Colon. Carla vil ikke sende døtrene sine til offentlige skoler, der hun mener jentene ikke får gå i fred for guttene. Hun har likevel tenkt til å sende dem på tekniske offentlige videregående skoler etter hvert. Slik får de sjansen til å lære seg et yrke som kan være nyttig på arbeidsmarkedet.

Med befolkningsøkningen etter andre verdenskrig ble en rekke nye statlige skoler opprettet, og nå finnes det 22 offentlige skoler i Puerto Varas kommune. De rurale skolene underviser imidlertid bare til og med sjette klasse, men tilgangen på utdanning har blitt bedre i rurale strøk på grunn av skolebussen og tre offentlige internater. Det mangler imidlertid offentlige skoleplasser i den videregående skolen, og løsningen for mange elever er å avslutte skolegangen eller bli transportert til andre kommuner (SECPLAC 1999). Riksdagsmannen Carlos Kuschel kritiserer regjeringen for å ha investert tre ganger så mye i utdanning nå, i forhold til i 1990 uten at det kan vises til synlige resultater. De 20 prosentene som er fattigst i Chile har ikke økt antall skoleår, mens de 20 prosent rikeste har økt sine skoleår med et år (Kuschel 2001). 78 prosent av elevene som avslutter grunnskolen, begynner på videregående skole, men åtte prosent av dem slutter årlig. De viktigste årsakene er økonomiske problemer, jobb eller søken etter arbeid. Blant *pobres indigentes*³² finner vi den høyeste prosentandel av elever som slutter på skolen (El Llanquihue 2002).

Ifølge min undersøkelse i 14 hushold, har 13 av 38 voksne informanter fra arbeiderklassen ikke fullført grunnskolen. Sju voksne informanter fra arbeiderklassen og to fra den tyskchilenske øvre middelklassen har ikke fullført videregående skole. Fire voksne informanter fra arbeiderklassen og seks fra øvre middelklasse har høyere, teknisk utdanning, mens seks voksne informanter fra øvre middelklasse har mer enn fire års utdanning. Spørreundersøkelsen viser tydelig en ulik utdanningsfordeling mellom klassene. Den chilenske kommuneantropologen Vivian mener i samsvar med dette at noe av årsaken til at en del elever ikke fullfører skolegangen, er elevenes økonomiske situasjon.

---

³² I denne sammenheng betyr *indigente* at man har råd til mindre enn en matkurv i måneden. Det betyr at man ikke får dekket sine ernæringsbehov.

Vel, la oss si at den kommunale eller den offentlige utdannelsen ikke er så god. Den private er mye bedre enn den offentlige. (...) Det fins folk som mangler grunnskolen. Fordi det er veldig vanskelig siden de må jobbe, fordi deres foreldre kanskje mangler midlene til å forsørge dem. (...) Men hva skjer med en fattig familie? Han kan ikke fortsette å studere etter videregående. Mens velstående personer kanskje kan studere et år for å ta opp opptaksprøven og kan komme inn på et tradisjonelt universitet eller det han vil.

Noen barn har ikke engang råd til å gå på grunnskolen, og hvis de tross alt fullfører videregående skole, er det veldig vanskelig å begynne på universitetet. Chilenske Roberta, som bare fikk tre års skolegang, kunne ikke gi barna sine noen lang utdanning. Bare ett av barna tok artium, mens resten falt fra. Datteren Teresa fortalte meg at hun sluttet på skolen i syvende klasse for å hjelpe mora med husarbeidet, som eneste jente i søskenflokk.

På den tida hadde mora mi bare vaskejobber. Hun vasket andres klær og andres hus. Så det var ikke mye penger som kom hjem. Og etterpå fant hun en jobb i Vermontt, men heller ikke da strakk det til. Fordi hun var alene. Hun måtte gi mat til alle oss fem og kle oss. (...) Og så bestemte vi oss for å droppe ut av skolen, slik at den yngste skulle ta artium. Og vi trodde at han skulle bli til stor hjelp for henne. (...) Nei, jeg avsluttet for å bli hjemme. Jo, fordi min mor jobbet, kom hjem, måtte vaske, rydde og alle de tingene.

Roberta hadde aldri oppmuntret barna sine til å fortsette på skolen. Datteren Teresa, som bor i en *poblacion*, forsøker imidlertid å gi sine barn en bedre utdanning enn den hun selv fikk. Mannen hennes, Pedro, ble ferdig med første klasse på videregående og arbeider nå som snekker. De er opptatt av at barna deres skal ta artium mens universitetet foreløpig er en utopisk drøm. Den eldste sønnen går i andre klasse på videregående og har statlig stipend på grunn av gode karakterer. Datteren går i åttende klasse på grunnskolen, og minstemann går i sjette klasse på grunnskolen. De går alle på offentlige skoler, selv om de subsidierte privatskolene ikke krever så høye skolepenger. Teresa og Pedro er imidlertid ikke villige til å investere så mye penger i barnas utdanning.

Det kan også sies å være en kulturell årsak til at fattige avslutter skolegangen tidlig. Bourdieu hevder at skolen reproducerer den sosiale strukturen fordi skolens habitus ligner på privilegerte barns habitus, mens gapet er stort mellom arbeiderklassens habitus og skolens habitus. Slik reproducerer undervisningen den ulike distribusjonen av kulturell kapital (i Jenkins 1992). Bourdieu hevder videre at det å lære det offisielle språket hjemme er en viktig forutsetning for å lykkes på skolen (1995). Velstående tyskchilenere er opptatt av å lære barna sine å snakke riktig spansk, slik at de skal lykkes i skolen og i yrkeslivet, mens arbeiderklassebarn lærer chilensk slangspråk. Borgerlige barn er bedre i stand til å forstå undervisningen enn arbeiderklassebarn siden

det borgerlige språket ligner mer på skolespråket. Borgerlige barn har derfor større lingvistisk kompetanse, noe som gir dem større muligheter til å oppnå suksess på skolen (Bourdieu 1995).

Paul Willis hevder, i samsvar med dette, at skolen formidler middelklasseverdier som virker fremmede på elever fra arbeiderklassemiljøer. Willis argumenterer videre for at dårlige skoleresultater er en form for aktiv skolemotstand mot hegemoniske middelklasseverdier, som å studere hardt for å få en god jobb (Willis 1977). I motsetning til Willis, fikk jeg ikke inntrykk av at mine informanter gjorde det dårlig eller sluttet på skolen som en form for motstand. Den viktigste årsaken til at de sluttet var ytre økonomisk press og lite oppmuntring fra hjemmet. Mens skolens habitus er påvirket av middelklasseverdier, har foreldrene arbeiderklassehabitus, og mangler den kulturelle kapitalen skolen krever. Teresa hadde for eksempel selv lyst til å avslutte grunnskolen, men ville ikke gå på ordinær kveldsskole. Hun trodde heller ikke at tilværelsen hennes ville forbedres ved å avslutte studiene. Willis hevder at arbeiderklasseforeldre ikke tror på at foreldrenes oppmuntring kan føre til barnas sosiale mobilitet, selv om de selv ikke synes arbeidslivet er tilfredsstillende (ibid). Chilenske Roberto som driver frivillig arbeid blant barn fra *poblaciones*, mener imidlertid at foreldrenes støtte er fundamental for barnas skoleprestasjoner: “Matias studerer ikke fordi han bor sammen med besteforeldrene. Faren og moren er separert og faren dro til et sted og moren dro til et annet sted og de forlot ham. Så det er ingen som sier til ham: Jeg skal betale studiene dine, eller jeg skal sjekke leksene dine.” Roberto mener derfor at uten foreldrenes oppmuntring, mislykkes ressursvake foreldres barn på skolen.

Bourdieu hevder at lite utdanning oppleves som en vesentlig mangel, fordi utdanning blir vurdert som en bekreftelse på “kultur”, som er nødvendig for å bli et vellykket menneske (1995: 204). Både mine velstående tyskchilenske informanter og mindre velstående chilenske informanter var enige om at utdanning er den eneste måten man kan løse fattigdomsproblemene på. I kapittel 3 viste jeg at mine bedrestilte informanter klaget over deres ansattes manglende utdannelse, uten at de er villige til å betale for velutdannede ansatte. Utdanningsforskjellene er derfor et effektivt middel til å markere seg som forskjellig fra arbeiderne. På lignende måte er språk et viktig klassesegn, der det offisielle skriftspråket av kastiljansk opprinnelse har høy status,³³ mens chilensk muntlig språk har lav status og ses på som gal ordbruk. Chilenerne selv hevder at de rett og slett snakker feil, og det blir desto viktigere for overklassen å distingvere seg ved å snakke høyspansk. Sosiolekter er ofte avhengige av folks klassetilhørighet og av hvor de bor, og er en utbredt prosess i hierarkiserte

---

³³ Kastiljansk oppstod i Castilla i Spania. Dette språket ble hegemonisk i Spania før erobringen av Latin Amerika, og spredde seg deretter dit.

samfunn. På lignende måte hevder Bourdieu at de privilegerte klasser ofte benytter valg av språk og måten å bruke det på som en måte å ekskludere ”den vulgære” og bekrefte sin egen distinksjon (1977: kapittel 2).

Ulike utdanningsmuligheter fører ikke bare til segregering i skoletida, men også segregering i arbeidsmarkedet (Bourdieu 1995). Det er en ond sirkel. De som har fattige foreldre har ikke råd til utdanning på de beste skolene, og de har mindre mulighet til å bestå opptaksprøvene til universitetet. Hvis de består, har de likevel ikke råd til å betale høyere utdanning hvis de ikke har gode nok karakterer for å få stipend. Mange begynner derfor å arbeide i lignende jobber som foreldrene. Som Waldrop skriver i sin avhandling fra India vedlikeholder utdanningssystemet, med bedre private skoler som gir mer verdifulle vitnemål enn offentlige skoler, ulikhet og klasseforskjeller. Eliten investerer heller ikke i offentlig utdanning, siden de har råd til å sende barna sine til private skoler (Waldrop 2001: 311). Tyskchilenerne som har vært og fortsatt er eliten i Puerto Varas, kjempet hardt og lyktes med å etablere gode skoler til sine barn. Andre må imidlertid gå på offentlige skoler og tekniske høyskoler. *Inquilinos* har generelt sett ikke satset på utdanning siden jobben som *inquilino* har gått i arv. Denne holdningen har nok forandret seg med den teknologiske utviklingen i jordbruket. Farmerne trenger grunnskoleutdannede arbeidere som kan takle komplisert maskineri, men ikke høyt utdannede som krever høye lønninger.

Barna i SOS-barnebyen er et eksempel på hvordan ressursfattige barn blir presset inn i tekniske yrker. SOS-barneby har som mål at alle barn skal ta teknisk yrkesutdanning, slik at de får en yrkestittel. Bare de barna med et karaktersnitt på over 6 gjennom hele grunnskolen,³⁴ blir oppmuntret til å ta allmennfag på videregående, til tross for at dette ikke er et opptakskrav. De flinke elevene kan deretter ta opptaksprøven, og så velge en akademisk karriere med SOS-barnebys økonomiske støtte. De barna som ikke har et så godt karaktersnitt må ta teknisk videregående, siden ledelsen i SOS-barneby ikke tror at disse barna vil klare en akademisk karriere. Som nevnt tidligere i kapittelet ville Claudia gi barna sine en teknisk utdanning, noe som ville kvalifisere dem for lavere funksjonærjobber, som hun selv har. Dette indikerer at utdanningssystemet stort sett fører til en reproduksjon av klaseskillene og ikke nødvendigvis til sosial mobilitet.

I dette delkapittelet har jeg gjort rede for hvordan folk segregeres når det gjelder utdannings- og yrkesvalg. Skolepenger fører til et differensiert utdanningstilbud, hvor de ressursfattige barna går på de fattigste skolene, noe som fører til mindre mulighet for sosial mobilitet. De blir tvunget inn i teknisk utdanning fordi de ikke har råd til å mislykkes i høyere utdanning. På den annen side er

---

³⁴ Karakterskalaen går fra 1-7, der 7 er den beste og 4 er ståkarakter.

skolens og hjemmets habitus forskjellige, noe som forsterker muligheten for å mislykkes. Dette er et tydelig eksempel på hvordan skolebarna styres mot utdannings- og yrkesvalg som reproducerer den sosiale strukturen. Foreldrenes yrker reproduseres i barnas utdanning og senere arbeidsliv. Vi har også sett at foreldre velger skoler for sine barn, ikke bare for å gi dem en god utdanning, men også for å segregere dem fra barn fra andre klasser på grunn av frykt for *contaminación*. Slik opprettholdes status quo. Etnisitet har en viss innflytelse over foreldrenes skolevalg, men det ser ut som om klasse betyr mest.

Jeg har vist at segregering av boligområder og utdanning produserer ulikhet ved at eliten går på de beste skolene og bor i de beste boligområdene, noe som gir større muligheter for et vellykket økonomisk liv. Arbeiderklassen går på ressursfattige skoler og bor i ressursfattige boområder, noe som fører til mindre sjanse for sosial mobilitet. Klassefordommene opprettholdes ved at de ulike klassene bare møtes i arbeidslivet og ikke i andre offentlige rom. De får et ensidig syn på hverandre, og klasseskillene blir sementert. I neste del vil jeg fokusere på hvordan etnisitet reproducerer tyskchilenernes elitestatus.

DEL III:

ETNISITET SOM FAKTOR I REPRODUKSJON AV ULIKHET

KAPITTEL 5:

KOLLEKTIV HUKOMMELSE–Om grensebevaring i et historisk perspektiv

Del II omhandlet klasse og klasseskiller mellom den tyskchilenske eliten og den chilenske arbeiderklassen. I del III vil jeg fokusere på betydningen av etnisitet for tyskchilenerne, både i forhold til i hvilken grad etnisitet styrker samholdet innen eliten ved å opprettholde grenser mot ”de andre”, samt betydningen av etnisk baserte organisasjoner. I dette kapitlet vil jeg derfor undersøke den etniske kategoriens historie og genealogi, og drøfte hvordan etnisitet og klasse faller sammen.

Antropologen Don Handelsmann hevder at etnisitet er en medlemskapskategori, som plasserer et individ sosialt. Ifølge Handelsmann må medlemmene av en etnisk kategori tilskrive seg selv en etnisk identitet, og/eller bli tilskrevet en etnisk identitet av andre (1977: 263).

Tyskchileneres primære nasjonale identitet er chilensk, og de snakker spansk og gifter seg over etniske grenser. Samtidig snakker mange informanter om seg selv som tyske etterkommere, og de blir tilskrevet etnisk identitet som tyskere av andre. Slik sett kan de klassifiseres som en etnisk kategori. Informantene mine identifiserer etnisitet med ”gamle dager” og genealogier, slik at de har en etnisk identitet i kraft av fortiden, gjennom sine forfedre. I dette kapitlet vil jeg drøfte hvilke konsekvenser denne identifikasjonen med fortiden får for relasjonen med andre etniske kategorier i dag.

Handelman hevder videre at etnisitet er ”the cognitive organization of contrastive, but cognate, social categories” (Handelman 1977: 265). Etniske kategorier som er meningsfylte for tyskchilenerne, er tyskchilenerne, spanske etterkommere,³⁵ mestiser og urbefolkning, som alle har chilensk nasjonalitet. Jeg har hovedsakelig studert motsetningene mellom tyskchilenerne og mestiser, som jeg også kaller (lokale) chilenerne.

Handelsmann skriver at den etniske kategorien eier kunnskap eller ”kultur”, som medlemmene har rettigheter til. Tyskchilenerne har kunnskap om sin slekt og genealogi, noe som betyr mye for deres etniske identitet. De fleste gamle nybyggerfamilier har sin egen krøniker som har sporet opp deres forfedre, skrevet slektsbøker og tegnet slektstrær. Å kunne navnet på den første

---

³⁵ Ingen av mine informanter sa de var spanske etterkommere, men tyskchilenerne refererte til denne etniske kategorien.

som kom til Chile, stamfaren, er imidlertid barnelærdom for enhver tyskchilener. Til tross for at slekten regnes gjennom både mors- og farslinjen, overføres slektsnavnet, og inntil nylig også slektsgården, gjennom mannen. Le Wita skriver i "French Bourgeois Culture" at borgerlige familier har mye større familier både horisontalt og vertikalt enn arbeiderklassen (1994). Dette har overføringsverdi til Chile, siden jeg antar at vertikal kunnskap påvirker den horisontale kunnskapen om slekten. Når man vet navnet på tippoldeforeldrene er det lettere å komme i kontakt med firmenningene, i alle fall hvis man lever i et noenlunde oversiktlig samfunn som tyskchilenerne gjør. Selv om de tyske etterkommerne blant mine informanter ikke kan nevne så mange flere tremenninger og firmenninger enn chilenerne, kan de finne frem til dem. Spesielt interesserte tyskchilenerne drar til Tyskland på studieturer for å finne ut om sine tyske aner. Slik kan de også finne igjen horisontale slektninger i Tyskland. Et eksempel på dette er den katolske presten Jose Neudorfer, som reiste til Wesfalen og sporet opp slektninger til respektable borgere i Puerto Varas (Neudorfer 2000).

Mine tyskchilenske informanter er imidlertid ikke en ensartet kategori. Mens etterkommerne etter nybyggerne er interessert i sin familiehistorie, kan tyskchilenerne som kom på 1900-tallet stort sett bare nevne sine besteforeldre. Andre har liten kontakt med den delen av familien som er etterkommere etter tyske nybyggere, og mangler dype vertikale kunnskaper om slekten. Noen av medlemmene i den etniske kategorien vil på denne måten vise flere etniske trekk enn andre (Barth 1969a). Dette vil jeg komme tilbake til i slutten av kapittelet. Mine mestisinformanter har på sin side ingen interesse av å fortelle om sine forfedre. De kjenner til sine besteforeldre, men ikke mer enn det. Le Wita skriver at den varierende genealogiske kunnskapen avhenger av hvordan man bruker dataene sosialt (1994: 125). Med andre ord; man husker det som er sosialt relevant. For mestisene er det ikke noe mål å være medlem av en etnisk kategori, siden de er en majoritet i Chile. Dessuten er det vanskelig å spore opp deres spanske stamfar i Chile, fordi de kom for fire-fem hundre år siden og registrene er mangelfulle. Deres indianske stamfar er enda vanskeligere å finne, siden de ikke deltok i en registrert innvandring. Det er heller ikke noen prestisje å være etterkommer etter indianer i Chile i dag, og det er derfor ikke noe mål å finne frem til den indianske stamfaren.

Paul Connerton skriver at den genealogiske kunnskapen går i arv fra generasjon til generasjon, slik at eldre medlemmer må kommunisere med yngre medlemmer for å overføre kollektiv hukommelse (1989: 38). Siden genealogi ikke er sosialt relevant for mestisene, har de heller ikke noen tradisjon for å fortelle slektshistorien til sine barn. For tyskchilenerne er det

imidlertid sosialt relevant å overføre den genealogiske kunnskapen til sine barn, fordi som Handelman uttrykker det:

ethnic category membership provides persons with the elements of a corporate history in time and space: a history which offers some explanations for their common membership, why they are members, where they originated, and why the existence of the category is substantial and legitimate. (Handelman 1977: 264)

De tyske etterkommerne overfører kollektiv hukommelse til sine barn ved å fortelle om sine forfedre, tegne slektstre, vise bilder og delta i slektstreff. Å vise at deres forfedre var betydningsfulle og blant de første tyskerne som kom til Chile, er et tegn på at de tilhører borgerskapet. Dette samsvarer med det Connerton skriver om, at franske adelsprivilegier ble opprettholdt ved å vise til forfedrene hvis dyktighet og suksess ble bevart i "blodet". Etterkommernes "blod" beviser medlemskap av en gammel og mektig gruppe (Connerton 1989: 85-6). For tyskchilenerne betyr felles "blod" at de tilhører samme *raza*. Genealogier har derfor en viktig funksjon i å vise tilhørighet til en etnisk kategori.

Connerton argumenterer videre for at medlemmer av dominerende grupper integrerer sin livshistorie i den objektive lineære historien, der opprinnelsen legitimerer penger og innflytelse (ibid). På tilsvarende måte har tre historiske hendelser påvirket det tyskchilenske samfunnet og er fortsatt betydningsfulle. Den første hendelsen er koloniseringen av Sør-Chile. Denne hendelsen viser hvordan de tyske etterkommerne konstruerer sin kategori som en primær etnisk gruppe (cf. Hagendoorn 1993). Den andre hendelsen er andre verdenskrig, som viser hvilken betydning tyskchilenerne tillegger det de kaller *raza* i konstruksjonen av sin etniske identitet. Den tredje hendelsen er 1970-årenes reform og reaksjon, og denne hendelsen viser hvordan tyskchilenerne konstruerer grenser mot utgrupper (Barth 1969a). De historiske hendelsene er en del av en lidelseshistorie som styrker kategoriens innbyrdes solidaritet. Etniske kategorier er imidlertid også avhengige av en kontinuerlig dikotomisering mellom inngruppe og utgruppe (ibid). Disse tre hendelsene i tyskchilenernes historie mener jeg er spesielt viktige for å forstå hvorfor man fremdeles kan snakke om en etnisk kategori i motsetning til andre kategorier. Tyskchilenerne stod i motsetning til urbefolkningen under nybyggertida, i motsetning chilenske nasjonalister under andre verdenskrig og de stod imot den chilenske arbeiderklassen og sosialistiske politikere på 1970-tallet. I dette kapittelet drøfter jeg derfor flere dimensjoner av etnisitet; den historiske opprinnelsesmyten til den etniske kategorien, forestillinger om blodsband innen den etniske kategorien (cf. Eyzaguirre

og Herborn 1999: 33), og den etniske kategoriens dikotomisering mot utgrupper. På slutten av kapittelet vil jeg komme tilbake til genealogiers betydning for medlemskap i den etniske kategorien.

OPPRINNELSESMYTEN

I dette delkapittelet vil jeg vise hvordan medlemmer av en etnisk kategori kan fortolke historien, slik at en opprinnelsesmyte skapes. For det første konstruerer tyskchilenerne en opprinnelsesmyte som forklarer og rettferdiggjør hvorfor de er en etnisk kategori. For det andre legitimerer opprinnelsesmyten tyskchilenernes overlegne økonomiske posisjon. Jeg vil i den sammenheng drøfte hvordan farmernes legitimitet blir knyttet til påstanden om at de tyske nybyggerne var en primær etnisk gruppe (cf. Hagendoorn 1993).

Før jeg går inn på dette, vil jeg beskrive Llanquihue-provinsens eiendomsforhold i nybyggertiden. Som nevnt i kapittel 2 tildelte den chilenske regjeringen *Titulos de comisario* til huilliche, som bevis på huilliches kollektive jordeiendom i store deler av La region de los lagos. Nybyggerne ble tildelt jord rundt Llanquihue-innsjøen, som grovt sett respekterte huilliches eiendommer. Nybyggernes sønnesønner måtte imidlertid selv anskaffe seg tomter i innlandet og begynte derfor å okkupere huillicheeiendom (Vergara 1991). Dette er årsaken til de mange tomtetvister rundt forrige århundreskifte, der tyskchilenerne markerte grenser mot huilliche. Siden huilliche ikke hadde registrert sine tomter som sin personlige eiendom, var det lett for tyskchilenerne å skrive inn disse tomtene som sin eiendom. Deretter ble huilliche fordrevet til dårlige jordeiendommer langs kysten. I 1893 tok den chilenske regjeringen initiativ til en stor plan for å selge statlig jord i Osorno og Llanquihue, noe som førte til at huilliches jord ble redusert (Vergara 1991). Til tross for at en parlamentskommisjon i 1911 fastslo at de innfødte var den tapende part i jordkonfliktene (Peri 1989: 145-6), vedtok staten "lover om eiendom i sør" i huilliches disfavør. Huilliche kunne bare legalisere sine eiendommer hvis de fremdeles var i besittelse av dem, noe de i liten grad var. I Llanquihue og sør i Osorno-provinsen var det ikke blitt etablert et eneste indianerreservat, samt at all statlig jord var solgt, noe som førte til at huilliches tilgang til jord ble kraftig redusert (Vergara 1991).

Connerton hevder at den offisielle versjonen av historien bevarer den sosiale hukommelsen til dominerende grupper (1989). I samsvar med dette er de aller fleste bøker om nybyggertiden skrevet av tyskchilener og er preget av tyskchilenernes versjon av historien. Bøkene fremhever derfor de tyske nybyggernes historiske rolle i utviklingen av Sør-Chile.

Mine informanternes fortellinger handler om de heroiske første årene til nybyggerne og forvandler historien til en opprinnelsesmyte. De tyske nybyggerne var pionerer på et sted hvor de bygde opp alt fra grunnen, og den tyskchilenske krønikeren Klaus forteller at nybyggerne måtte bo i hule trær mens de bygget hus. Noen ganger kunne dette få fatale konsekvenser, som da et tre velte med en mor og hennes sønn og begge døde. Informantene mine legger altså stor vekt på at det ikke fantes noe da nybyggerne kom. Tyskchileneren Heinz sa det slik:

Tyskerne som kom til Puerto Montt møtte bare skog. (...) Og det fantes ikke hus, det fantes ikke landsbyer. De måtte hugge trærne for å lage seg en hytte. Og det samme i Puerto Varas og i Llanquihue. Så disse tyskerne og etterpå etterkommerne deres, var opptatt med å jobbe, rydde skogen, forbedre gården, avle opp dyr, så og høste.

Et viktig poeng i disse fortellingene er å fremheve at nybyggerne forvandlet skogen til dyrkbar jord i fremskrittets navn. For tyskchilenerne er det viktig å sammenligne mellom da og nå. Heinz mener at tyskchilenerne hadde utviklet Sør-Chile til hva det er i dag.

Se, hvis man reiser med tog eller reiser med buss og ser ut på begge sider, en åker etter en annen, den ene like skjønn som den andre. Og det er arbeidet til et dusin, til hundre, til... noen tusener tyskere. Har De ikke hørt det tyske ordtaket som sier. (...) Faren fant døden, sønnen fant angsten og nøden og sønnesønnen fant brødet.

Mange informanter hevder at immigrantene ble nokså skuffet over Chile da de kom hit. De hadde forventet å finne et paradys med fruktbare jordbruksområder, men i stedet kom de til en tett skog. Forfedrene hadde det tøft, men også den gamle garde minnes sine barne- og ungdomsår som harde. Isolasjonen varte helt frem til 1960 da motorveien kom. Før det måtte man ri til skolen eller bo på skoleinternat hele året. For mine tyskchilenske informanter er det viktig å fastslå at forfedrene ofret seg for etterkommernes velstand. Tyskchileneren Guillermo fra øvre middelklasse, formulerer det slik:

Folk led mye og mange ble lurt til å komme, fordi de trodde de kom til et paradys. Det er jo et paradys, som De kan bekrefte. Men det var bare en skog, en skog. (...) Men i de dager måtte de reise med seilbåter, det var ikke lett å reise tilbake hvis de ble skuffet. Så mange kom hit svært skuffet. (...) Men de så også mulighetene for at deres barn og barns barn kunne få en bedre fremtid hvis de ofret seg.

Denne opprinnelsesmyten legger vekt på de tyske nybyggernes lidelser da de kom til Chile. Noen døde, men de fleste arbeidet hardt for å kunne dyrke jorda og legge grunnlaget for tyskchilenernes

velstand. Tyskchilenernes opprinnelsesmyte er et uttrykk for et essensialistisk syn på egen kultur. Det tegnes et bilde av sterke, arbeidsomme menn, fruktbare og sparsommelige kvinner og oppfinnsomme barn. Mytene viser hvordan nybyggerne klarte seg i urskogen og hvordan de kultiverte det ville. Slik har de også et legitimt krav på det kultiverte landskapet. Som vi så i kapittel 3 ser tyskchilenerne på seg selv som nær ”kultur”, og dermed overlegne naturen som de kan kontrollere. Opprinnelsesmyten er derfor både med på å danne gruppeidentitet og å legitimere gruppens økonomiske posisjon.

Tyskchilenernes opprinnelsesmyte fremstiller det som om de tyske nybyggerne bodde alene i Llanquihue, noe som legitimerer at tyskchilenerne nærmest har monopol på eierskap av jorda. Litteraturen som behandler lokalhistorien er også fokusert på tyskchilenerne som de eneste beboerne i Llanquihue. De lokale museene og de historiske monumentene viser at den historiske tiden i Llanquihue begynte med tyske nybyggere, og de gir inntrykk av at det ikke fantes noen her før tyskerne kom. Krønikeren Emilio Held hevder at huilliche som bodde i Llanquihue-provinsen, ble skremt bort av et vulkanutbrudd på 1500-tallet, som formet to innsjøer: Llanquihue og Todos los Santos (1986: 8). Ifølge Held trodde huilliche at Llanquihue-innsjøen var forhekset (1970: 5), og de våget ikke å være i nærheten av den. De fleste av mine tyskchilenske informanter hevder som Held, at det ikke fantes noen her før de tyske nybyggerne kom. Den eldre tyskchilenske Hans hevder at det ikke fins spor etter noen huillichebefolkning rundt Llanquihue-innsjøen. “Våre legender forteller at her bodde det ikke folk rundt innsjøen... Da de fordelte jorden var det ingen som kom med eiendomskrav.” Hans bygger sine påstander om tyske nybyggere som en primær etnisk gruppe, både på tyskchilenernes legender, og på historiske fakta. Påstanden om å være de første beboerne i Llanquihue er særdeles viktig å forsvare, slik at man for det første ser forskjellen mellom da og nå. Det fantes ingenting før, noe som førte til at nybyggerne måtte lage sivilisasjonen på egen hånd. De forvandlet urskogen til grønne enger med bondegårder, skoler og kirker (Winckler 2000). Eriksen hevder at bestemte historiske fortellinger kan brukes etnopolitisk for å legitimere gruppens økonomiske posisjon (1993). Tyskchilenernes opprinnelsesmyte kan på lignende vis brukes til å forsvare deres overlegne økonomiske posisjon i lokalsamfunnet. Connerton skriver at forestillinger om fortiden ofte legitimerer det nåværende samfunnssystemet (1989: 3). I dette tilfelle legitimerer historieforståelsen maktstrukturen i Llanquihue, der de tyskchilenske jordeierne tilhører overklassen og de jordløse chilenske landarbeiderne tilhører underklassen. For det andre er påstanden om å være de første beboerne rundt Llanquihue-innsjøen av vital politisk betydning. Tyskchilenernes påståtte legitime rett på jorda kan være truet av påstander om huillichenes tidligere

bosetting på tyskchilenernes tomter, samt flere opptøyer i Araukania-regionen der mapuchene krever å få sine jorderområder tilbake.³⁶ Noen av mapuchene har okkupert storgårder og skogsfelt, samt blokkert veier (El Mercurio 2002). Mange av mine informanter i Puerto Varas hevder at mapuchene har blitt infiltrert av kanadiske og europeiske voldelige aktivister, fordi europeerne feilaktig tror at urbefolkningen er undertrykket og hevder deres historiske rett på jorda.

Som nevnt legaliserte den chilenske staten tyskchilenernes eiendommer, noe som gjør at farmerne i Llanquihue er i stand til å stå imot juridisk press fra huillichebefolkningen. Huilliche er uorganiserte, og det er lite sannsynlig at de vil kreve jorda tilbake, men farmernes legitime rett til jorda må likevel forsvares. Deres overlegne økonomiske posisjon kan bare oversettes i personlig prestisje dersom de har økt sin formue av egne og forfedrenes krefter. De tilhører ikke gamle aristokratiske familier som stammer fra de spanske erobrerne, men de tilhører den lokale elite på grunn av sine forfedres offer. Jordspørsmål er således ikke et legitimt diskusjonstema i Llanquihue-provinsen. Det opplevde den chilenske historielæreren Luis, som er kritisk til den offisielle lokalhistorien.

Jeg fant ut at de tyske nybyggerne hadde begått små forseelser. (...) Mange stjal jord, eller de eksproprierte den eller de tok den fra en annen familie, spesielt fra innfødte familier, eller også fra chilenske familier. Det skjedde ganske ofte her i Piedra Azul og rundt Chamiza. (...) Jeg hadde laget en artikkel om dette temaet for avisa "Llanquihue" i Puerto Montt. Og de sa til meg at dette kunne de aldri publisere i avisa. Mange mennesker kunne bli sinte hvis man offentliggjorde navnene.

Utsagnet viser at tyskchilenerne vil beskytte sin definisjonsmakt i Llanquihue. Det er viktig for de tyske etterkommerne å fastslå at ingen eide jorda før dem. De har ikke tatt fra urbefolkningen noe jord, og de kan derfor heller ikke bli ekspropriert. Forståelsen av samtiden former derfor deres historieforståelse. Legitimiteten henger nøye sammen med deres etniske identitet, og som tyskchilenere har de rett til å eie jorda. Bourdieu hevder at økonomisk og kulturell kapital kan konverteres i symbolsk kapital (1995). Farmerne har beviselig økonomisk kapital i sine landeiendommer, og de har nok kulturell kapital til å drive sine mekaniserte gårder. Disse kapitalene konverterer de til respektabilitet, aktverdighet og legitim rett til å eie jorda. Farmernes legitimitet som jordeiere ble imidlertid alvorlig truet under de politiske omveltningene på 1970-tallet, noe jeg vil komme tilbake til senere i kapittelet.

---

³⁶ Urbefolkningsgruppen, mapuchene, sluttet fred med den chilenske regjeringen i 1882, og ble fratatt jord.

ANDRE VERDENSKRIG OG NAZISMEN

Mens jeg i det forrige delkapittelet drøftet hvordan tyskchilenerne forsvarte sin legitime rett på jord som en etnisk kategori, vil jeg i dette delkapittelet diskutere hvorfor tyske etterkommere føler seg som et overlegent, men forfulgt folk. Jeg vil også drøfte på hvilke måter andre verdenskrig påvirket tyskchilenernes holdninger til det de kaller *raza*, og hvordan *raza* er viktig i konstruksjonen av deres etniske identitet. Holdningene til nazismen er ikke sensurert på samme måte som i Europa, selv om andre verdenskrig ikke anses som noen ærefull historisk epoke for tyskchilenerne.

Holdninger til andre verdenskrig

Mine tyskchilenske informanter har svært ulike holdninger til andre verdenskrig. De fleste tenderer likevel til å minimalisere tyskchilenernes nazibeundring. Selv om mange innrømmer at de tyske etterkommerne hadde støttet Tyskland, forsvare de det med at det er naturlig å forsvare sitt fedreland. De mener at de fleste tyske etterkommerne støttet Tyskland i krigen, men at de var imot Hitlers ideologi. Å støtte Tysklands krig betydde ikke at man var nazist, men at man var patriot. Tyskchilenske Guillermos bestefar hadde vært kritisk til nazistenes diktatur og deres behandling av jødene. ”Han likte ikke diktaturet, han likte ikke det han visste om jødene... Men han likte at den tyske hæren marsjerte.” Til tross for sin kritikk av diktaturet var Guillermos bestefar patriotisk i forhold til Tyskland. Dette harmonerer med hva Victor Farias skriver, at tyskchilenerne samlet seg i støtten til Tyskland ved utbruddet av andre verdenskrig (2000).

Noen informanter hevder imidlertid at lutheranerne var nazister under krigen. De lutherske prestene både i Puerto Montt og Frutillar, var kjente nazister som utbredde ideologien fra prekestolen. Kirkens nazistiske overbevisning gikk så langt at tyske lutheranere, som ble tilskrevet jødisk identitet, ble nektet adgang til sakramentene (ibid). Flere katolske informanter hevder i samsvar med dette at de ikke ble nazister nettopp på grunn av sin katolske tro. Den katolske tyskchileneren Guillermo formulerte seg slik:

Her ville ikke etterkommerne etter tyske katolikker ha noe å gjøre med Hitler. (...) Verdispørsmålene som nazismen innebar var ikke så akseptert av katolikkene som av lutheranerne. Lutheranerne virket som om de hadde færre betenkeligheter med nazismen. (...) De [nazistene] hadde også et rasistisk budskap og rasisme er ikke akseptert i katolisismen.

Guillermo jobber på den katolske germanske skolen. Under andre verdenskrig forsøkte tyske lærere å spre nazistisk ideologi, men de møtte motstand fra munkeordenen som styrte den germanske skolen. Alle tyskchilenske katolikker var imidlertid ikke erklærte nazimotstandere. Tyskchilenske Cristian innrømmet at faren hans var nazist, til tross for at han var katolikk. ”Tyskerne og de som forsvarte Tyskland her i Chile, var nettopp nazister. Nazister som gikk med... *Haken*. Det tyske hakekorset. Jeg husker at jeg var en liten gutt og i politikken var faren min med i nazipartiet.” På den annen side fortalte den lutherske informanten Ingrid, at hennes familie var imot nazismen fordi den var religionsfiendtlig. En kan derfor ikke konkludere med at lutheranerne var nazister og katolikkene antinazister. Den katolske kirke i Chile var imidlertid mer skeptisk til nazismen enn den lutherske kirke, som hadde direkte kontakt med Nazi-Tyskland.

Til tross for tyskchilenernes delvis eller helhjertede støtte til Tyskland under andre verdenskrig, mener de at de ble urettferdig forfulgt under andre verdenskrig. Når jeg stilte spørsmål om andre verdenskrig, ville de fleste informanter snakke om ”svartelisten”. ”Svartelisten” er et felles ord for britenes *British Statuary List* og amerikanernes *Proclaimed list*, som omhandlet bedrifter eller enkeltpersoner som de allierte mente var positive til eller samarbeidet med Tyskland. Disse bedriftene og personene ble ekskludert fra forretningslivet i Chile (Farias 2000). Noen av mine informanter hevder at alle tyskchilenere ble svartelistet, andre mener at rike, suksessfulle bedrifter ble satt på ”svartelisten” av konkurrentene, mens andre igjen hevder at bare nazivennlige ble registrert på ”svartelisten”. Den eldre tyskchilenske Cristian formulerte seg slik:

Etter at ”svartelista” kom, kunne ikke lenger gutta drive sine forretninger... Hvis en eller annen mektig person som ikke var nazist, hadde en stor butikk. Han plasserte de på ”svartelista” for å ruinere ham.

Cristian mener altså at ”svartelisten” forsøkte å ruinere tyskchilenerne. I tråd med dette skriver tyskchilenerne Krebs, Tapia og Schmid, at da andre verdenskrig brøt ut ble mange bedrifter truet av ”svartelisten”, og de allierte presset Chile til å forby tyske institusjoner. Viktige bedrifter ble oppløst, og driftsutstyret ble ekspropriert. Noen tyske borgere ble også bortvist etter Chiles diplomatiske brudd med Tyskland (Krebs et al. 2001: 176). Handelen mellom Tyskland og Chile ble ødelagt, og tyskchilenernes handel og industri ble ruinert (Sopesur 1977).

Heinz ble født i mellomkrigstiden og husker også andre konsekvenser av krigen for tyskchilenerne. “ Under andre verdenskrig ble det startet en kampanje som økte etter hvert. (...) De ropte *gringos de mierda* [drittutlending] i gatene, og det ble kastet flyveblad på meg. (...) På den

tiden hadde jeg blondt hår, ikke hvitt som nå. Og på gata skrek de *gringo de mierda, gringo tanto por cuanto*.”³⁷ Chilenernes plaging ble oppmuntret av ”svartelisten” og anmeldelser av nazistiske grupper i Llanquihue-provinsen. “De intellektuelles allianse i Chile” og andre antifascistiske organisasjoner krevde at myndighetene skulle utvise tyske nazister og stenge de tyske skolene. De tyske etterkommerne mener at de ble stemplet som nazister uten å være det av den nasjonale pressen. Heinz avviste spesielt tidsskriftet ”Ercillas” anklager om nazistenes infiltrering i sør.

Herr Hernandez Parker offentliggjorde uka etter et fotografi som viser et pålehus i Tenglo-kanalen. (...) Og det stod at her møtes nazistene i Puerto Montt hver uke. (...) Det var et vaskehus. Når chilotene kom til Angelmó, fra Chiloe, med mye lus, ble de desinfisert i det huset. Og han skrev at det var. (...) møtestedet for nazistene i Puerto Montt. Her fantes det ikke noe sånt.

Christel Converse skriver imidlertid at mange skolestyrever ble infiltrert av karismatiske lærere eller ble kjøpt opp av Nazi-Tyskland for å tilpasse undervisningsplanen (Converse 1997). Lærebøkene ble endret i henhold til Nazi-Tysklands læreplan, og lærernes viktigste oppgave ble å vekke opp barnas rasebevissthet. De tyske skolene spilte derfor en viktig rolle i å overbevise den tyskchilenske kolonien og integrere den i nazibevegelsen. Mellom 1935 og 1937 var de fleste av tyskchilenske kulturinstitusjoner under kontroll av det tyske nasjonalsosialistiske arbeiderparti (NSDAP). Bare et lite antall tyskchilenere ble imidlertid med i partiet (Farias 2000).

Tyskchilenene hadde etablert den tyskchilenske ligaen i 1916 for å beskytte tyskchilenske kulturelle institusjoner, og i 1930-årene ble den infiltrert av nazistene. Ligaen ble imidlertid reorganisert i 1938 av det tradisjonelle tyskchilenske lederskapet, som trakk den ut fra NSDAPs kontroll. Samme år ble de uniformerte ungdomsbevegelsene forbudt, og Chile fikk en radikal regjering (Converse 1997). Regjeringen forbød upatriotiske aktiviteter på de tyske skolene (Farias 2000: 76-7), og som følge av dette skiftet NSDAP taktikk, og de tyske skolene og institusjonene forandret sine mest provoserende trekk (Velazquez 2001b).

Etter krigen forsøkte den tyske skolen i Puerto Varas å pynte på sin fortid ved å si at de demokratiske tyske etterkommerne på skolen hadde kjempet mot Nazi-Tysklands imperialistiske ideer (Colegio Alemán 1981). Slik benektet de tyskchilenernes nazisympti. Mange tyskchilenere vil på lignende vis glemme tyskchilenernes sympatier under andre verdenskrig, noe chileneren Luis fikk merke da han forsøkte å offentliggjøre det i avisa.

---

³⁷En formildende omskrivning av *mierda*.

Og jeg skrev i avisen ”Llanquihue” i fjor og i år publiserte jeg andre del. Mange ble sinte på grunn av navnene og alt det, fordi jeg liksom er mot tyskerne. Jeg er ikke imot tyskerne. Jeg sa bare at de var naziaktivister, men ingenting mer. Jeg tror ikke at fordi du er imot nazismen, er du imot et helt folk.

Mange tyske etterkommere føler seg den dag i dag forfulgt på grunn av sin ”nazifortid”. Den chilenske historielæreren Fernando forteller at: “ De foretrekker å ikke snakke. Fordi dette er et tema som på en måte er tabu her. Fordi det fortsatt fins folk som føler seg forfulgt på grunn av [andre verdenskrig] og de liker det ikke. Vel, det er sår fra fortiden.” Andre verdenskrig er således en del av tyskchilenernes lidelseshistorie, fordi de følte seg forfulgt både under og etter krigen.

Siden Hitler brukte så mye nasjonalistisk propaganda, mener mange tyskere i Tyskland at den tyske identiteten er historisk belastet, slik at *Germanness* blir problematisk (Forsythe 1989). Tyskchilenerne uttrykker på sin side at de er et offer for omstendighetene, ikke synderen, og lidelseshistorien får dem til å uttrykke samhørighet med andre i samme etniske kategori. For noen tyskchilenerne er det imidlertid problematisk å bli identifisert med Nazi-Tyskland. Noen distanserer seg helt fra de nazistiske tyskerne fra Tyskland, mens andre minimaliserer nazistenes forbrytelser. Etter andre verdenskrig brøt da også tyskchilenerne tilknytningen til den tyske etniske kategorien, og ble en egen etnisk kategori som tyskchilenerne (cf. Eriksen 1993: 63), noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 6. Barth hevder at mennesker velger den etniske identiteten de er mest komfortable med (1969 b). Nedenfor argumenterer jeg for at til tross for nazismen, oppleves det positivt å være tyskøst i Chile, noe som antakeligvis er den viktigste grunnen til at mange tilskriver seg en etnisk identitet som tyskchilener.

Nazisme og rasisme

Mange av de samme informantene som minimaliserer tyskchilenernes nazisympatier under andre verdenskrig, minimaliserer også nazistenes forbrytelser. Under andre verdenskrig syntes tyskchilenerne at Versaillestraktaten og Tysklands krigsgjeld var urettferdig (Converse 1997). Mange mener også i dag at Tyskland var i sin rett da det angrep Polen, og benekter Tysklands krigsskyld. Den konservative tyskchileneren Heinz formulerer seg på denne måten: “Slik at når tyskerne erklærer krig for å gjenvinne et område er det en synd, og hvem sier noe når yankeene erklærer krig for å erobre fremmede områder?” Heinz sammenligner Tysklands og USAs imperialisme, noe som til en viss grad legitimerer Tyskland. Samtidig støtter han seg til forskere som benekter holocaust. “Tyskerne har alltid vært veldig korrekte her, de har ikke drept noen. Slik

at da jeg leste seks millioner drepte, men hvordan kunne denne uhyrlighet skje. ... Forsøk å forstå at en bok av David Irving får meg til å tenke. Mine herrer, holocaust har ikke eksistert.” Heinz mener også at holocaust kan motbevises ved hjelp av Anne Franks dagbok, som ble skrevet med en kulepenn som først ble oppfunnet etter krigen, noe han mener beviser at dagboken er falsk. Andre tyskchilenere mener at antallet drepte er betydelig overdrevet. Tyskchilenske Julio mener at nazistene ikke hadde kapasitet til å drepe så mange.

De kunne rett og slett ikke drepe seks millioner personer. (...) Selv om det var dag og natt. (...) Og matematisk går ikke regnestykket opp. (...) Fordi du også må tenke på at det var en transportsituasjon, de måtte frakte masse personer dit. (...) To millioner, vi brenner to millioner til, nye to millioner. Nei, det var ikke så lett. Men selv om det hadde vært en som døde i de greiene, kan det ikke rettferdiggjøres.

Julio vil ikke forsvare nazistenes drap, men begrenser omfanget av deres krigsforbrytelser. Han mener at forklaringen på “mytene” om holocaust er at USA hadde vunnet krigen og derfor kunne jødene nå frem med sin versjon.

Vel, jødene overdriver. Hvem styrer informasjonen i verden i dag? (...) Hvem har pengene i denne verden? (...) Det er jødene som bor i USA. (...) Ja, det står jøder bak alle kjeder, alle forretningskjeder, alle banker, der det er gull, der det er gruver og der det er olje. Og naturligvis er det de som styrte informasjonen om at de var et mishandlet folk, eller at de ble behandlet respektløst.

Mange av mine tyskchilenske informanter hevder at jødene har uforholdsmessig stor innflytelse i USA, og hevder for eksempel at terroristangrepet på World Trade Center var jødenes skyld, på grunn av USAs økonomiske støtte av Israels konflikt med araberne. I samsvar med dette hadde mine informanter flere konspirasjonsteorier om jødenes planer om verdenskontroll.

På lignende måte samsvarte Hitlers raseteorier med mange av tyskchileneres egne holdninger på 1930-tallet, og nazistenes propaganda fikk stor gjennomslagskraft i Chile. Tyskchilenerne levde ganske isolert fra det etniske chilenske samfunnet. Tyskchilenerne oppfattet seg selv som en overlegen rase, som ikke burde blande seg med andre, og blandingsekteskap ble ikke akseptert fordi avkommet ville degenereres (Farias 2000). På den annen side lignet rasismen blant tyskchilenerne, de spanske etterkommernes holdninger mot urbefolkningen og mestisene. Etnisitet og klasse ble koblet sammen siden underklassen var gjenkjennelig på grunn av sitt mørke utseende (Pike 1968). Begrepet *raza* er ikke forsvunnet fra chilenernes vokabular. Det er vanlig å si når et par gifter seg, at den mørkeste ektefellen gifter seg med den lyse *para mejorar* (for å

forbedre) *la raza*. Denne formuleringen tar utgangspunkt i forhvitningsprinsippet i mestisideologien (cf. Wade 1997). Ved å gifte seg med en hvitere person, vil en få hvitere barn, noe som ses på som positivt. Hva betyr da *raza* for chilenerne? *Raza* betyr farge, både hud-, hår-, og øyenfarge. Siden rase ble konstruert gjennom europeisk kolonialisme, er europeiske fenotypiske trekk de høyest rangerte, også blant chilenerne (cf. Wade 1997).

Den etniske identiteten som chilener med tyske forfedre kan således sies å ha blitt bevart fordi det europeiske er høyt vurdert i Chile (cf. Larrain 2001: 252). Tyskchilenske Klaus mener at europeiske etterkommere alltid fremhever sitt europeiske etternavn, også når det er et mellomnavn, fordi "europeeren alltid ble veldig verdsatt og plassert på en pidestall." De får prestisje av å ha et europeisk etternavn, fordi det viser at de er europeiske etterkommere. Samtidig kan verdsettingen av det europeiske, på bekostning av det chilenske, føre til troen på at europeiske raser er overlegne. Tyskchilenske Maria mener for eksempel at det er naturlig at overlegne *razas* ikke vil gifte seg med underlegne *razas*. Ifølge henne finnes tre *razas* som kan plasseres hierarkisk: den tyske *raza* er den overlegne, den chilenske *raza* er i mellomposisjon og den indianske *raza* er den underlegne.

Faren min er Hess. Bakover er det bare tyskere, 100 prosent rene. Og på moren min sin side [er det] også chiloter, fra spanjoler som kom en eller annen gang til øya, lik min svigermor. Og de var Brave, etternavnene er 100 prosent. (...) Vi er ikke blanding av indianere, vi er ikke blanding av de chilenske indianerne som finnes her. Nei, vi stammer fra spanjoler.

Tyskchilenerne distingverer seg også fra mestisene i det, motsetningene mellom "oss" og "dem" går mellom europeerne og urbefolkningen. Det blir derfor viktig å bruke sine genealogier for å vise at man ikke har indianske forfedre.

I motsetning til chilenerne der *raza* betyr hudfarge langs et kontinuum, snakker tyskchilenerne om *raza* som adskilte grupper, som kategoriseres av opprinnelse som både betyr hvor man kommer fra og hvem man er i slekt med. I denne betydningen av *raza* kan *raza* oversettes med etnisk tilhørighet. Wade hevder at det ikke er noen objektive forskjeller mellom etnisitet og *raza*, men at de har forskjellig historisk betydning i hvert enkelt samfunn. Jeg mener at *razas* betydning for tyskchilenerne er delvis påvirket av nazismens raseteorier, siden det tyskchilenske samfunnet ikke har tatt et oppgjør med nazismens ideologi. De tyskchilenske organisasjonene tok et oppgjør med tyske statsborgere og institusjoner, som hadde infiltrert og påvirket organisasjonene under andre verdenskrig (Krebs et al. 2001: 239-40), men rasismen ble det ikke tatt oppgjør med, kanskje fordi den latinamerikanske rasismen fremdeles var rådende. Tysk overlegenhet var anerkjent blant tyskchilenerne før nazismens storhetstid, og etter andre verdenskrig tok man ikke

inn over seg rasismens ekstreme konsekvenser. Denne overlegenheten anerkjennes fremdeles i dag, og kan gjenkjennes i tyskchilenernes stolthet over hva de har oppnådd i de siste 150 år. Selv om det nå er vanlig å gifte seg over etniske grenser, hevder de den tyske rasens overlegenhet. *Raza* gjør at de tyske etterkommerne verken identifiserer seg med mestiser eller urbefolkningen, slik at grensene mellom dem opprettholdes (cf. Izikowitz 1969). *Raza* blir dermed en viktig komponent i tyskchilenernes etniske identitet, samtidig som den etniske opprinnelsen som synliggjøres gjennom "farge," definerer *raza* i Chile (cf. Eyzaguirre og Herborn 1999: 49).

Et annet viktig poeng er at de tyske etterkommernes negative opplevelser under andre verdenskrig er en del av deres lidelseshistorie som folk. De følte seg forfulgt av offisielle svartelister og føler seg stemplet som nazister. Dette bekrefter Connertons teori om at den kollektive hukommelsen styrker folks solidaritet innen en kategori som den etniske (1989).

REVOLUSJON OG REAKSJON

I dette delkapittelet drøfter jeg hvilke konsekvenser trusselen mot de tyske etterkommernes livsstil har hatt for relevansen av deres etniske identitet. Jeg drøfter også hvordan den etniske kategorien avgrenser seg mot ulike utgrupper, med den konsekvens at dissidentene kommer i en ambivalent etnisk situasjon.

Militærkuppet i 1973 og de forutgående hendelser delte det chilenske folk i to, og er fortsatt en kilde til uenighet. Denne perioden var også en kritisk periode for tyskchilenerne. Som nevnt i kapittel 2 stod de fleste i opposisjon til Unidad Popular-regjeringen ledet av Allende. Tyskchilenske Julio formulerer det slik: "Tyskerne var svært nære Pinochet. (...) Da Pinochet tok makten, var vi alle enige om at Allende skulle bort. (...) Da Allende ødela alt her." Tyskchilenernes motstand mot Allende hadde sine naturlige årsaker. De fleste av tyskchilenerne var farmere og hadde en solid økonomisk situasjon. Allerede før Allende ble president, hadde tyskchilenerne følt trusselen fra jordreformen som regjeringen Frei Montalva hadde påbegynt. Som nevnt i kapittel 2 var jordreformen rettet mot store gods, og chilenske Luis hevder at "regjeringen bestemte et visst antall hektar som ikke kunne være i hendene på én og samme person". De fleste tyskchilenske farmere med middels store gårder slapp derfor unna ekspropriasjonene. De følte seg likevel truet av ulovlige

okkupasjoner av jorda.³⁸ Ifølge Affonso et al. okkuperte landarbeiderne farmene for å forbedre arbeids- og økonomiske vilkår (1970).

Dette politiske opprøret mot farmerne er en del av den etniske kategoriens lidelseshistorie. Selve kjernen i tyskchilenernes etniske identitet ble truet, nemlig farmerlivet som ble opprettet i nybyggertida. Forestillingene om tyskchilenerne som en *raza* som la jorda under seg, fikk en kraftig knekk. Den tyskchilenske konservative politikeren Guillermo opplevde at nybyggernes levemåte ble truet av Unidad Populars regjering.

Jeg er barn og barnebarn av bønder. Selv har jeg også gård. Men i dag er de også mye mindre, men med melkeri, kornplanting og allting. Og ganske mekanisert. Alt, alt dette var en levemåte som holdt på å bli ødelagt i UP-tida. (...) Men vi kjempet for at levemåten ikke skulle bli ødelagt. Det var ikke det at vi ble tatt fra et par hektar. Det var måten å leve på. Iallfall her i sør. Nybyggersør. Så derfor ble det forsvart og man motsatte seg så sterkt denne marxismen.

Guillermo mener altså at tyskchilenerne kjempet mot regjeringen, for å redde tyskchilenernes livsstil.

De tyske etterkommerne kjempet for å opprettholde sin levemåte som var nært knyttet til deres etniske identitet, noe som førte til et forsterket skille mellom ”vi” og ”dem”. Barth legger vekt på at etniske grupper konstruerer grenser mellom seg og andre, og at de etniske kategoriene er avhengige av dikotomisering mellom inn- og utgruppe (Barth 1969a). Ytre fiender styrker den etniske kategoriens innbyrdes solidaritet. Slik kom tyskchilenerne i konflikt mot chilenske landarbeidere. Chilenske Andrea er gift med en tyskchilensk farmer, og har gjort seg opp en mening om tomteokkupasjonene på bakgrunn av svigerfamiliens opplevelser.

Da var det at disse politiske ekstremistene kom, og de tømte ut melka i stedet for å gi den til de fattige. De kom og på ren ondskap tømte de ut melka. (...) De hadde tenkt til å ekspropriere gården til mine svigerforeldre. Så takket være Wolfs kontakter, klarte han å redde gården og kaste ut alle menneskene som hadde okkupert farmen. Til og med folk derfra, arbeiderne, satte seg opp mot *los patrones*. I henhold til det de forteller. De kom hit for å true og kaste all maten og drepe dyrene deres. Virkelig forferdelige år. Det må ha vært fra ca år 1970 til 1973.

Andrea mener at tomteokkupasjonene ikke kan rettferdiggjøres fordi de ikke engang hjalp de fattige. Den chilenske historielæreren Luis hevder i samsvar med dette at ”tyskernes” landarbeidere

---

³⁸Jordokkupasjon er en illegal okkupasjon av en tomt foretatt av peasants; småbrukere eller landarbeidere med et bestemt mål. Kjennetegnes av lukning av tomtas porter og forbud mot å forlate eller gå inn på tomten uten okkupantenes tillatelse (Affonso, Gomez, Klein, Ramirez 1970:107).

utnyttet den politiske konjunkturen. De okkuperte jorden som Allende-regjeringen ville ekspropriere og kom i konflikt med tyske farmere.

Mange tyskchilenere hevder at politikerne på venstresiden påvirket arbeiderne til å gjøre opprør. Tyskchilenerne mente seg derfor forfulgt av ”kommunistene”. Som den konservative tyskchilenske politikerens Hans sier: “Her i Chile led vi mye under regjeringen til Unidad Popular, vi led mye. Kommunistene gjorde mange spørreundersøkelser i de ulike husene. Og disse spørreundersøkelsene forvandlet seg til okkupasjon av gårder og husokkupasjoner.” Selv motstanderne av Pinochet er uenige om hvorvidt jordreformen har hatt noen positiv virkning. Den chilenske historielæreren Luis, som ellers er kritisk til tyskchilenernes makt, formulerer seg slik;

Jordbruket impliserer en kraftig investering, som de [landarbeiderne] ikke hadde penger til. De hadde heller ikke disiplin til å arbeide, når det ikke lenger er *el patron* som sier hva som må gjøres, men en type fra allmuen som tar avgjørelser. Og størstedelen av disse avgjørelsene var dårlige. (...) Og hvis du spør meg om jordbruksreformen var vellykket. Det var en fullstendig katastrofe... Fordi eiendommene er fortsatt i hendene på de samme. (...) Det har vært en massiv utvandring av bondebefolkningen fra eiendommene til byene for eksempel. Hvis du gjør en undersøkelse i Puerto Chico, i en av de chilenske bydelene, vil du se at fedrene eller bestefedrene er fra landet.

Mens de tyskchilenske farmerne fikk jorda si tilbake, måtte landarbeiderne emigrere til byene. Tross trusselen mot tyskchilenernes livsstil, lyktes det ikke regjeringen å fordele jorda mer rettferdig. Luis Maira hevder imidlertid at jordreformen var vellykket til tross for enkelte feilslag. Selv om militærjuntaen tilbakeleverte eiendommene til de gamle eierne, ble disse snart delt opp og er nå effektive gårdsbruk (Maira 1998: 19).

Som nevnt i kapittel 2 rettferdiggjorde Pinochet militærkuppet som et forsvar mot undergravende kommunistiske krefter; kommunistene ble hovedfienden, noe som førte til at Pinochet sendte tusenvis av chilenerne i eksil (ibid). Til tross for dette hevder de fleste av mine informanter at flyktningene utnyttet den politiske konjunkturen for å få en bedre økonomisk fremtid. For tradisjonelle tyske etterkommere er dette den utgruppen som står nederst på hierarkiet. Den konservative tyskchilenske politikerens Guillermo føler bare forakt overfor dem som dro i eksil.

Så alt dette var en stor gruppe folk som. (...) profitterte på at hele verden tok imot dem. At de gav dem en lønn, at de gav dem jobb, at de gav dem masse ting. Og her var de, på tysk sier man *taugemix*. Her var de personer som ikke var noe verdt. Der kunne de oppnå å gå på universitetet, bli tatt imot overalt etc. Og det er en stor internasjonal bande som profiterer gjennom marxismen. (...) Her bidro de ikke med noe til landet. Bortsett fra hat, det var det de bidro med.

Også blant tyskchilenerne var det noen som motarbeidet Pinochet, til tross for at tyskchilenerne, som gruppe, ble sett på som Pinochet-tilhengere. Ifølge Jorge Larraín er den militære versjonen av den chilenske identiteten avhengig av et fiendebilde, hvor indre fiender kunne bli fratatt sin nasjonalitet (2001: 157). Pinochet-tilhengerne gjorde monopol på medlemskap i den tyskchilenske etniske kategorien, og tyskchilenske Allende-tilhengerne ble sett på som forrædere. Siden majoriteten identifiserte etnisk identitet med politisk motstand mot regjeringen, kunne de ikke godta tyskchilenske Allende-tilhengere. Hans fortalte meg at han var redd for å sende sønnen sin til universitetet i Concepción, som var et kommunistreir. ”Hvis de overbeviste ham, ville han komme for å drepe oss. Som kommunist ville han komme for å drepe oss. Hvis de ikke overbeviste ham, ville de drepe *ham*.” Sønnen til en venn hadde blitt en overbevist kommunist og hadde fornektet sine foreldre, dog ikke drept dem. Da han kom hjem, måtte han be om tilgivelse og foreldrene gav ham en jobb på en gård. Allende-tilhengerne ble således bare tatt inn i fellesskapet igjen hvis de angret sine “ugjerninger”.

Barth skriver at etniske kategorier verken innlemmer eller ekskluderer medlemmer på grunn av enkelte feilslag. Noen ganger klarer man imidlertid ikke å realisere en vellykket etnisk identitet og man går over til en alternativ identitet (Barth 1969a). Pinochet-motstandere blant tyske etterkommere ble fordømt av andre tyske etterkommere. En informant ble ekskludert av familien sin i 10 år etter at han kom hjem fra eksil i Tyskland. Man kunne derfor tenke seg at tyskchilenske Pinochet-motstandere ville gå over til den chilenske etniske kategorien. Mange gjorde antakelig det også. Andre forble i den tyskchilenske kategorien og kjempet for at det kunne være to aksepterte ståsteder innenfor den etniske kategorien. De var imidlertid klar over at de ikke kunne publisere bøker med avvikende synspunkter om sin etniske kategori, fordi da ville mennesker bli såret, og forfatteren kunne bli negativt sanksjonert. De politiske grensene som ble dannet på 1970-tallet mellom Pinochet-tilhengere og Pinochet-motstandere, eksisterer fremdeles. Det kan være en årsak til at det tyskchilenske fellesskapet oppleves som lukket og mistenksomt ovenfor fremmede. Hans viser tydeligst denne mistenksomheten. “Nå blir kanskje opptaket ditt brukt for at de skal drepe meg i morgen. Nei, fordi jeg sier deg. Tror du at attentatet mot Pinochet der på berget, jeg husker ikke hva det heter. Tror du at det var, tror du ikke at det var planlagt?” Hans føler seg fortsatt forfulgt som Pinochet-tilhenger, slik tyskchilenerne mente seg forfulgt under Allende-regjeringen.

1970-tallets politiske omveltninger er en del av tyskchilenernes og Chiles lidelseshistorie. For Chiles del er det ikke en samlende fortid, fordi noen led under Allende, mens andre led under Pinochet, i stor grad avhengig av den enkeltes sosioøkonomiske situasjon. De fleste tyskchilenerne

tilhører overklassen og led derfor økonomisk under Allendes sosialistiske politikk. For å bli farmere utvandret deres forfedre fra Tyskland til Chile, noe som resulterte i den tyskchilenske etniske kategorien. Trusselen mot farmerlivet ble også en trussel mot deres etniske identitet. De klarte imidlertid å forsvare farmerlivet og ble dermed de mest entusiastiske Pinochet-tilhengere. Siden tyskchilenernes etniske identitet er så fast bundet til næringsveien faller klasse og etnisitet i stor grad sammen, til tross for dissidentenes kamp for den etniske kategoriens uavhengighet.

GENEALOGIER

De historiske hendelsene har styrket solidariteten innen den tyskchilenske kategorien, og dette forestilte fellesskapet kan avgrenses ved hjelp av genealogier. Jeg vil begynne med et eksempel, som på den ene siden viser hvordan tyske etterkommere markerer tilhørighet til sin etniske kategori gjennom genealogier, og på den andre siden viser hvordan historiske hendelser bevarer den etniske kategorien gjennom kontinuerlig dikotomisering mellom ”oss” og ”de andre”.

Cristina er en tyskchilensk dame i 40-årene, som er gift med en chilensk byggmester og har tre barn. Cristinas far, Emilio, ses på som en mentor blant tyskchilenerne når det gjelder nybyggerhistorien. Alle hans bøker om nybyggertiden og det tyskchilenske samfunnet er samlet i et bibliotek i Santiago, ”Archivo historico”. Emilio konsentrerte seg om genealogier og om nybyggertiden. Han samlet inn navnene på emigranter fra de tyske stater og immigranter til Chile, og i tillegg samlet han inn familiebreve. Undersøkelsene hans har hjulpet mange til å tegne sitt eget slektstre.

Cristina fortalte meg at hun hadde vært farens sekretær i 20 år, og hun lånte meg farens bok ”Famila Held”. Der står alle forfedrene Held i rett linje til år 1423. I tillegg er alle etterkommerne etter Gottfried og Rahel (Cristinas tippoldeforeldre) som kom til Chile i 1852, nedtegnet (Held 1993). Cristina har dermed tilgang på kunnskap om sine tippoldeforeldre, sine oldeforeldre, besteforeldre og foreldre (se genealogi), og deres søsken, barn, barnebarn og oldebarn. Konene til slektens menn er også nevnt og deres forfedre. Cristina viste meg dessuten bilder av slektssamlinger, hvor rundt 100 mennesker hadde samlet seg på slektsgården. Hun fortalte meg også om farens etterkommere og sa at faren bare hadde to barnebarn og ett oldebarn som var det hun kaller ren *raza*. Oldebarnet som, ifølge Cristina, er ren *raza* har en tysk mor og dansk far. Et av oldebarna som er det hun kaller uren *raza* har tysk mor og chilensk far med spanske og franske

forfedre. Et viktig aspekt ved å kunne sin genealogi er dermed at man kan undersøke hvem som er det de kaller ren *raza* eller ikke. *Raza* blir dermed en komponent i den tyskchilenske etniske identiteten.

Cristinas stamforeldre Gottfried og Rahel etablerte seg som nybyggere i Llanquihue med tre barn; Auguste, Julius og Ernestine, hvorav Julius er oldefaren til Cristina. På en av sine Tysklands-reiser fikk Emilio tak i brevene Julius hadde skrevet til barndomsvennen sin i årene 1886-1896. Brevene er et av de få publiserte dokumentene som finnes fra nybyggertiden i Llanquihue-provinsen. Selv om Julius skriver 20 – 30 år etter etableringsfasen, er brevene preget av savn, slit og isolasjon, der spesielt kvinnene ble isolert på grunn av manglende veier.

Julius fikk 11 barn, hvorav Wilhelm er far til Emilio som ble født i 1898 i Los Bajos. Rundt århundreskiftet hadde situasjonen forandret seg til det bedre for nybyggerne. De fikk større avkastning for sine varer og kunne ekspandere sine tomter på bekostning av huilliche. Under første verdenskrig organiserte Wilhelm hjelp til familier i Tyskland.

Emilio giftet seg første gang i 1923 med Erna, og de fikk 3 barn sammen (Held 1993). I mellomkrigstiden ble han politisk aktiv og i 1932 ble han rådmann i Rio Negro. Senere grunnla han kommunen Purranque og var borgermester der i 20 år. Under andre verdenskrig var han aktiv, som faren i første verdenskrig, med å sende gavepakker med kaffe til slektninger i Tyskland. Kaffen brukte de til å bytte til seg tomter, slik at de var sikret økonomisk etter krigen. Emilio var også aktiv i den tyske klubben i Purranque. Under krigen skiftet klubben navn til Purranque-klubben for at den ikke skulle bli stengt. Ifølge Cristina var dette et taktisk skifte, fordi klubben fremdeles bare bestod av tyskchilenere. Emilio deltok også i *Burschenschaft* som ble stengt under krigen.³⁹ Cristina mener at farens støtte av tysk kultur og tyske slektninger førte til at han ble svartelistet av de allierte. Rapsodiafabrikken hans ble brent og den økonomiske velstanden ble truet. Etter krigen døde hans første kone, og han dro til Tyskland med et sangkor for å finne seg en ny hustru. Han giftet seg med Marie og de fikk to barn, Martina og Cristina, i Chile. I 1971 måtte de imidlertid flykte fra Unidad Popular-regjeringen til Tyskland. De ble forfulgt på grunn av Emilios politiske aktiviteter, og fordi farmerne var generelt sett mislikt. Gården ble imidlertid ikke ekspropriert fordi Cristinas mor, som var tysk statsborger, eide den. Da Pinochet tok makten ved et militærkupp i 1973, vendte familien tilbake til Chile. I hjemmet til Cristina H finnes en plakett hvor det står: 11/ 09 1973-1974, *Un año de liberación nacional* (Et år med nasjonal frigjøring). Denne arvet hun fra en annen slektsgransker

---

³⁹En studentforening med tysk opprinnelse. I Chile prøver foreningen å bevare tysk språk og kultur blant tyskchilenske studenter.

i Puerto Varas. Som Cristinas familie er et eksempel på, har tyskchilenerne avgrenset seg fra de andre beboerne i Llanquihue-provinsen, og gjennom denne vedvarende grensemarkering mot de andre, har tyskchilenerne bevart sin etniske kategori (cf. Barth 1969 a).

Genealogiene viser hvordan ulike tyskchilenske familier er i slekt, siden de fleste nybyggerfamiliene giftet seg inn i hverandres familier. Genealogiene kan på den måten skape en fellesskapsfølelse mellom tyskchilenerne, og kan brukes som et tegn på medlemskap i den etniske kategorien. Når tyskchilenerne møtes, plasserer de hverandre derfor gjennom å spørre hvor samtalepartneren kommer fra i Chile og hvor hans/hennes forfedre kom fra i Tyskland. Hvis samtalepartnerne i tillegg har felles slektsnavn, kan de etablere slektskapet. Slik kan man registrere hvem som er medlem av inngruppa, og således har genealogier en viktig inklusjonsfunksjon. Et eksempel på dette er Emma, som er fra en møller- og farmerfamilie. Emma fortalte meg at en av mine andre informanter, Wolf, er i slekt med henne. Farmoren til Wolf er nemlig søsteren til bestemoren til Emma. Ifølge Le Wita har borgerskapet i likhet med landsens folk detaljert horisontal kunnskap. Det er når det kommer til genealogisk dybde, at borgerskapet og aristokratiet skiller seg ut. Hukommelsen deres blir også hjulpet av slektsbøker skrevet om det franske borgerskapet, som igjen bekrefter tilknytningen til borgerskapet (Le Wita 1994: 121-3). På lignende måte gjør de genealogiske kunnskapene til tyskchilenerne dem bevisste på at de tilhører en etnisk kategori. Jeg undersøkte derfor hvilke kunnskaper mine nøkkelinformanter har om slekten, og jeg fant at den genealogiske kunnskapen varierte avhengig av deres familiebakgrunn.

Julio Winter er svært interessert i sine røtter. Han har et dataprogram med alle sine forfedre og konas forfedre. Noen av opplysningene har han fått fra sin tremenning Martin, som er hans slektning på farmorens side. Andre opplysninger har han skaffet selv i Chile og på en nylig tur til Tyskland. På farssiden er han av nybyggerslekt, stamfar Winter kom til Chile i 1850. På farssiden kan han navnene på sine besteforeldre, sine fire oldeforeldre og åtte tippoldeforeldre. Lenger tilbake har han ikke fullstendig genealogisk oversikt. Han har likevel data 15 generasjoner tilbake, til forfedre som levde på 1500-tallet. På morssiden er han etterkommer av en chilotefamilie, og her kan han navnene på to besteforeldre, fire oldeforeldre og en tippoldefar. På grunn av flere slektsbøker om tyskchilenerne og fordi det er kjent hvilket år de kom til Chile, er det lettere å finne ut om sine tyske forfedre, enn om sine chilenske. Julio har derfor flere opplysninger fra sin farsside enn fra sin morsside, selv om han er like interessert i sin morsside. Da jeg spurte ham om hans horisontale slektninger, kunne han imidlertid ikke navnet på flere enn 41 slektninger (søsken, nevøer og nieser, onkler og tanter, søskenbarn, grandonkler og grandtanter, besteforeldres søskenbarn, tremenninger,

tremenningers barn). Hans kone Maria Hess, stammer ikke fra en tradisjonell nybyggerfamilie. Farfaren og farmoren kom fra Tyskland til Chile i 1923, og reiste på 1940-tallet til Aisén for å kolonisere statlig jord der. Mormoren og morfaren dro også fra Chiloe til Aisen for å kolonisere jord. Maria kan navnet på alle sine fire besteforeldre og tre oldeforeldre, og slektstreet hennes viser i alt fem kjente oldeforeldre. Hun vet ikke navnene lenger tilbake, antakelig fordi det bare er sosialt relevant å vite stamfaren. Siden familien hennes kom relativt sent til Chile, er stamfaren hennes en nær slektning. Hun kan navnet på 53 horisontale slektninger (søsken, nevøer og nieser, onkler og tanter, søskenbarn, grandtanter, tremenninger, tremenningers barn). Ekteparet ser begge på seg selv som chilenerne med tyske og spanske aner.

Carla Doggenweiler er på sin farfars side etterkommer etter tyske nybyggere. Hennes historie er imidlertid spesiell (men antakelig ikke så uvanlig), fordi faren, Juan, ble født som resultat av en illegitim romanse mellom hans tyskchilenske far og den chilenske hushjelpen (moren). De fikk ikke lov å gifte seg av Juans farfar, på grunn av klasseforskjeller og fordi Juan ble født på begynnelsen av andre verdenskrig preget av store kampanjer mot eksogame ekteskap (Farias 2000). Juans mor måtte derfor forlate sin elsker i Osorno og giftet seg senere med en annen i Puerto Varas. Juan ble aldri kjent med sin biologiske far, og Carla ble aldri kjent med sin farfar. Hun har dermed ikke arvet kunnskapene om forfedrene sine og har heller ingen rettigheter til tyskchilenernes kollektive kunnskap. Hun viser ingen interesse i å snakke om tyskerne og benekter enhver kjennskap til nybyggerne. Tyskchilenere flest inkluderer da heller ikke uekte barn i det etniske fellesskapet. Hun har imidlertid arvet farfarens tyske etternavn, men uten kunnskaper om sin familiehistorie kan hun ikke kommunisere tyskchilensk etnisk identitet. Jeg forsvarer likevel å kalle henne tyskchilener, fordi etternavn er et formelt kriterium for å bli regnet med i den tyskchilenske populasjonen. Hun kan navnet på sine fire besteforeldre, men ikke på noen av oldeforeldrene. Hun kan også navnet på 43 horisontale slektninger (søsken, onkler, tanter, nevøer, nieser og søskenbarn).

Jessica Schwarz er fra Tyskland og kom til Chile som barn. Foreldrene flyttet frem og tilbake mellom Tyskland og Chile i årene 1900 og 1925, derfor er noen av søskenflokken født i Chile og andre i Tyskland. Hun kan navnet på fire besteforeldre, men ingen oldeforeldre. Hun kjenner til 36 horisontale slektninger (søsken, nevøer, nieser, grandnevøer, grandnieser, onkler). Hun forklarer sin manglende slektkunnskap med at da foreldrene flyttet til Chile, kuttet de praktisk talt kontakten med sine slektninger i Tyskland. Hun har selv ingen kontakt med slektningene i det fjerne Tyskland, siden de dro derfra som små barn. Hun dro tilbake til Tyskland som eldre dame, men da for å besøke søsken som hadde dratt tilbake til Europa. Jessica tilhører heller ikke

kjernegruppen av chilenerne med tyske forfedre, siden hun ikke er etterkommer etter tyske nybyggere. Likevel er hun et innlemmet medlem av det tyskchilenske fellesskapet gjennom ekteskapsforbindelser, språk, venner og foreninger.

Teresa Lopez har ingen utenlandske slektsforbindelser. Hun er datter av en enslig mor, som var enebarn, og har derfor kunnskap om svært få familiemedlemmer. Hun kan imidlertid navnet på begge foreldrene, men bare to besteforeldre; mormoren og morfaren, samt navnet på 14 horisontale slektninger (søsken, nevøer og nieser). Mannen hennes Pedro Fuentes vokste imidlertid opp i en kjernefamilie og har kunnskap om flere slektninger. Han kan navnet på sine foreldre og fire besteforeldre. Han kjenner til 42 horisontale slektninger (søsken, onkler og tanter, søskenbarn, nevøer og nieser, grandnevøer og grandnieser). Teresa og Pedro er typiske eksempler på mestisers kjennskap til slekten.

Disse eksemplene indikerer at kunnskapen om slekten avhenger av denne kunnskapens sosiale relevans. For mestiser, uten etniske ambisjoner, er det ingen grunn til å kunne navnene på flere enn de slektningene man kjenner. For tyskchilenerne er det viktigst å kunne navnet på de første forfedrene som kom til Chile. De som er etterkommere etter nybyggere har genealogier lenger tilbake enn de som kom ved århundreskiftet eller senere, siden det bare er sosialt relevant å kjenne til familien i Chile.

For å være medlem av den etniske kategorien er både etternavn, kunnskap om genealogier og om historie viktig. Slektsgranskning er blitt en hobby blant noen tyskchilenerne, som er opptatt av å skrive om nybyggertiden, som er den ærefulle epoken i tyskchilenernes historie. For dem som vil tilhøre det tyskchilenske fellesskapet, er det nødvendig å gå tilbake til sine røtter og vise at de kommer fra samme kulturområdet; og at de er i slekt med halvparten av tyskchilenerne. Nybyggerforfedre er imidlertid ikke godt nok, dersom man er et uekte barn. Siden tyskchilenerne praktiserte endogami frem til etter andre verdenskrig, finner man at alle de gamle nybyggerfamiliene er inngiftet (Iglesia catolica 1948, Iglesia luterana 1994). De mektige har flere slektninger enn de maktesløse, som Le Wita skriver (1994: 118). Som en familie, kan tyskchilenerne stå sterkt sammen i fremtiden. Som en lokal elite kan de opprettholde sin status gjennom et fellesskap der de samarbeider uformelt, noe jeg vil drøfte i neste kapittel.

KAPITTEL 6:

ETNISK ORGANISERING

I denne oppgaven har jeg fokusert på hvilke måter lokal elitestatus blir opprettholdt gjennom klaseskiller og etnisitet som jeg definerer som organisering av inklusjon og eksklusjon. I kapittel 3 og 4 belyste jeg hvordan tyskchilenene skaper og vedlikeholder grenser mot ”de andre.” I kapittel 5 fokuserte jeg på hvordan tyskchilenene uttrykker tilhørighet til sin etniske kategori gjennom sin felles opprinnelse og historie. I dette kapittelet vil jeg ta utgangspunkt i hvordan tyskchilenenes etniske elitestatus opprettholdes gjennom organisering innenfor kulturelle grenser.

I forrige kapittel diskuterte jeg et av Handelsmans begreper, nemlig etnisk kategori. I dette kapittelet vil jeg drøfte hvordan organiseringen av etnisitet relaterer til etnisk inkorporering. Handelsman hevder at jo mer etnisk tilhørighet organiseres, jo mer samhandling med mennesker som tilhører den samme etniske kategorien. Handelsmann gjør i denne sammenheng et organisatorisk skille mellom etnisk samfunn, etnisk forening, etnisk nettverk og etnisk kategori, som går fra større til mindre grad av etnisk inkorporering (1977).

Handelsmans typologi kan forstås på ulike måter; som en utviklingsakse, interetniske prosesser og som egenskaper ved ulike medlemmer av den etniske kategorien. Jeg vil først lage en skjematisk fremstilling over tyskchilenenes utvikling, som viser i hvilken tidsperiode Handelsmans ulike dimensjoner var mest fremtredende. Det tyskchilenske samfunnet kan sies å ha beveget seg fra tett inkorporering til en mer løselig organisering. Deretter vil jeg argumentere for at dimensjonene også kan forstås som interetniske prosesser, der de ulike dimensjonene kan være relevante i forskjellige situasjoner. Dessuten kan tyskchilenene være mer eller mindre tett organisert gjennom den etniske kategorien.

Organisasjonsutviklingen blant tyskchilenere:

	Etnisk samfunn	Etnisk forening	Etniske nettverk	Etnisk kategori
1850	1880			
	1950			
		1980		
			2002	

I et etnisk samfunn har samfunnets medlemmer eiendommene sine innen relativt faste territorielle grenser. Etnisk identitet tilskrives generelt alle personene som bor på området, og eksklusjon og inklusjon innen territoriet er basert på etniske kriterier (Handelman 1977). Emigrantene fra de tyske statene var den nasjonale etniske majoritetsgruppen i hjemlandet, og de innvandret til et fremmed land der de ble en minoritetsgruppe. Til tross for dette bodde nybyggerne så konsentrert at de kunne skape en enklave som var selvforsynt, der de forsøkte å lage sitt eget lille Tyskland for å dølge sin hjemlengsel (Abufón 1987). Etter innlemmelsen av Araukania i 1880, var imidlertid ikke tyskchilenerne lenger isolert fra det sentrale Chile, og etniske territorielle grenser forsvant.

Etnisk forening etableres når medlemmer med samme etniske bakgrunn finner ut at de har felles interesser, som de bare kan uttrykke sammen. De organiserer seg og investerer mye tid for å oppnå deres felles mål, noe som fører til mindre tid til medlemmer fra andre etniske kategorier. Medlemmene møtes på et fast sted med etniske karakteristika, og det er klare etniske grenser mellom oss og dem (Handelmann 1977). Den signifikante identitetsmarkør for de tyske etterkommerne var språk, og skillet mellom "oss" og "dem" gikk mellom tyskspråklige (østerrikere, tsjekkosllovakere, polakker og tyskere) og spanskspråklige. De tyske etterkommerne kjempet organisert for å få egne skoler, kirker og sykehus. Som de nordamerikanske jødene, som både har bevart sin etniske identitet og blitt anerkjent som gode amerikanere på grunn av deres økonomiske suksess (Eriksen 1993), ble heller ikke tyskchilenerne utsatt for assimilasjonspress, noe som kan skyldes at de etter hvert lyktes godt økonomisk. Etter andre verdenskrig ble imidlertid det tyskchilenske fellesskapet utsatt for assimilasjon og de tyske institusjonene åpnet opp for etniske chilenere⁴⁰. Den chilenske nasjonen aksepterte ikke lenger andre identiteter enn den nasjonale, og forsøkte å assimilere etniske minoriteter (Eyzaguirre og Herboorn 1999). Konsekvensene av dette vil jeg komme tilbake til senere i kapitlet.

Etnisk nettverk består bare av personer som er medlemmer av samme etniske kategori. Personene har valgt et medlemskap, som de må bekrefte gjennom samhandling innen det etniske

⁴⁰ Chilenere som har sammenfallende nasjonal og etnisk identitet.

nettverket, og de bygger relativt varige mellommenneskelige bånd til hverandre. Etniske ressurser flyter i det etniske nettverket, som danner grunnlag for avgrensning fra medlemmer fra andre etniske kategorier (Handelman 1977). Etter hvert som tyskchilenerne ble utsatt for assimilasjon, fikk tyskchilenerne behov for å danne organisasjoner, der det skulle være enklere å bevare språket, kulturen og tradisjonene. Organisasjonene er et sted for etnisk samhandling, der tyskchilenerne bruker det tyske språket som en etnisk ressurs. Her kan tyskchilenerne bekrefte sin etniske identitet sammen med andre tyskchilener. Ved å være medlem i de tyskchilenske organisasjonene bevarer de etniske grenser mot medlemmer fra andre etniske kategorier.

Medlemmene i den etniske kategorien deler spesifikk kunnskap, lingvistiske ressurser og forventninger til oppførsel (Handelman 1977). I kapittel 5 argumenterte jeg for at mange tyskchilener tilhører en etnisk kategori, siden mange tyske etterkommere ikke lenger deltar i tyske organisasjoner, men tilskriver sin etniske kategori kulturelle egenskaper som arbeidsomhet, ærlighet, punktlighet, ryddighet og renslighet. Mange tyskchilener snakker dessuten fremdeles tysk.

Handelmans typologi kan også forstås i lys av situasjonell relevans i interetnisk samhandling. I ulike situasjoner kan ens etniske kategori, ens etniske nettverk eller den etniske foreningen være relevant. På den annen side kan noen medlemmer av den etniske kategorien være aktive i en etnisk forening, andre medlemmer kan ha et aktivt etnisk nettverk, mens for andre igjen er den etniske kategorien bare en kilde til identitet (Eriksen 1993). I tråd med dette vil jeg her drøfte betydningen av tyskchilenske organisasjoner med utgangspunkt i Handelmans typologi.

Etnisitet kan samtidig være en av flere identiteter, som aktøren velger å manifestere i bestemte kontekster. Aktørens valg avhenger av hvilken sosial relevans etnisitet har i en gitt situasjon (Okamura 1981). Når, hvordan og hvorfor tyskchilensk identifisering er foretrukket vil jeg gjøre rede for i dette kapitlet. De fleste tyskchilener mener at de ikke tilhører en etnisk gruppe, og fremstiller seg utad som vanlige chilener. De skiller seg likevel fra mestiser, ved å benekte indianske forfedre som nevnt i kapittel 5. Motviljen mot å innrømme etnisk tilhørighet kan ha sammenheng med den chilenske statens assimilasjonspress. Statens strukturelle begrensninger på aktørens muligheter til å velge etnisk identitet, kan føre til underkommunisering av etnisk identitet fordi tyskchilenerne frykter at de kan miste sine privilegier (cf. Okamura 1981).

Samtidig viser de tyskchilenske organisasjonenes eksklusjons- og inklusjonspraksiser at de setter etniske grenser mellom "oss" og "dem". Barth hevder at den etniske gruppens kultur og sosiale organisering kan endres uten at de etniske grensene forsvinner, og at kulturelle trekk ikke er

begrenset av etniske grenser. I tråd med dette mener Barth at forskningens fokus bør være grensene mellom grupper og ikke kulturelle praksiser, fordi kontinuiteten i den etniske enheten avhenger av opprettholdelsen av grenser (1969a). Eriksen hevder derimot at kulturell forskjellighet kan relatere til etnisitet hvis slike forskjeller gjøres relevante i sosial samhandling. Han argumenterer videre for at etnisitet også kan forstås som integrering på grunn av felles aktiviteter med kollektivet (Eriksen 1993). Her vil jeg drøfte ulike kulturelle aktiviteter som fører til integrasjon innad i den tyskchilenske kategorien. Samtidig blir ikke chilenerne tyskchilenere, ved å tilegne seg tyskchilenske kulturtrekk. Jeg argumenterer derfor for at etnisitet først og fremst er grensebevaring, men at også felles aktiviteter er viktige for integrasjonen av den etniske kategorien. I dette kapittelet vil jeg først diskutere den lutherske kirke, og deretter ulike tyskchilenske organisasjoner i lys av Handelsmanns typologi og grensebevaring i henhold til Barth. Til slutt vil jeg se på et eksempel fra 150-årsjubileumet for tysk nybygging. Vil etnisk tilhørighet være viktig for tyskchilenerne i fremtiden?

LUTHERSK KRISTENDOM SOM ETNISK MARKØR

Religion er et viktig element i de lutherske tyskchilenernes etniske identitet, fordi religionen fremheves som lutheranernes grensemarkør mot chilenerne. Jeg vil først gi en historisk gjennomgang av hvordan tyskchilenske lutheranere har avgrenset seg både fra tyskchilenske og chilenske katolikker. Videre vil jeg redegjøre for hvordan etnisitet er relevant i dag i den lutherske menigheten.

Den lutherske kirken preges fortsatt av sin tyske opprinnelse. På gudstjenestene er prekenen på spansk, mens salmene og trosbekjennelsen både er på spansk og tysk. På hver gudstjeneste deltar omtrent 50 personer, og menighetsmedlemmene er velkledde og lyshårede, som snakker med hverandre både på tysk og spansk. I den katolske sentrumskirken "Sagrado Corazón" som også ble etablert av tyskchilenerne, er hele gudstjenesten på spansk. Menigheten består av velkledde chilenerne og tyskchilenerne. En av de katolske prestene holder en tyskspråklig gudstjeneste en gang i måneden for et lite antall tyskchilenerne.

For å forklare den lutherske kirken bedre må jeg gå inn på den lutherske kirkes historie i Chile, og dens religiøse konflikt med katolikkene. Den chilenske grunnloven fra 1833 lovfestet den romersk-katolske religion som den offisielle religion og forbød offentlig tilbeding av andre religioner. Undervisningen av katolsk tro var obligatorisk i alle skolene, og kirkegårdene var stengt for kjettere. Den chilenske stat ble etter hvert mer liberal, og i 1865 ble private ikke-katolske messer

lovlige. Fra 1873 var religionsundervisningen ikke lenger obligatorisk for ikke-katolikker, og i 1883 ble verdslige kirkegårder åpne for alle trossamfunn.

Chile ønsket opprinnelig bare katolske immigranter velkommen fordi den katolske kirke motsatte seg protestantiske immigranter. Migrasjonsagentene i Tyskland fikk imidlertid bare hyret protestanter (Krebs et al. 2001), og i begynnelsen dominerte protestantene både økonomisk og religiøst i Llanquihue-provinsen. Da katolikkene innvandret, ble området religiøst segregert, der protestantene bodde langs innsjøen, mens katolikkene måtte ta til takke med innlandet. Som nevnt i kapittel 4 bodde protestantene i Puerto Chico og katolikkene i Puerto Varas' nåværende sentrum.

De europeiske religionskrigene danner bakgrunnen for konflikten mellom protestanter og katolikker i Llanquihue-provinsen mellom 1890 og 1914, til tross for felles språk, opprinnelse og immigrantstatus. De katolske jesuittene anklaget protestantene for å være kjetterske, mens protestantene var sårbare for enhver form for religiøs forfølgelse (Blancpain 1985). Konflikten utviklet seg til åpne kamper, gateslagsmål og brenning av kirker, spesielt i de katolske kjerneområdene Puerto Montt og Puerto Octay (Abufón 1987: 63). Pinsevennen Bernardo forteller om hvordan lutheranerne ble forfulgt;

Men stort sett var det lutheranernes kirker som ble brent, staller som ble robbet og fjøs som ble brent. Forfulgt av katolikkene dengang. Den [historien] blir ikke muntlig overført fra generasjon til generasjon i dette området. (...) Men de eldste lutheranerne kan nok huske den.

Mine protestantiske informanter hevder at lutheranerne reagerte på diskriminering,⁴¹ mens mine katolske informanter hevder at den katolske kirken reagerte på umoral. Den chilenske katolikken Luis, mener at lutheranerne forbrøt seg mot chilensk lov.

Mange lutheranere, det var mange lutheranere som bare bodde sammen. Eller ektefellen døde og de begynte å bo sammen med enka eller enkemannen. Generelt sett provoserte dette de katolske prestene. (...) Mange, mange tyske [lutherske] familier var vant til å gravlegge sine døde i bakgården eller på en nær plass. Så de hadde en rekke konflikter med det chilenske regelverket.

Denne religiøse konflikten gjenspeilte seg i valg av ektefelle. I det følgende vil jeg se på hvordan ekteskapsvalg reflekterer religiøse, etniske og sosioøkonomiske skiller. Utviklingen når det gjelder

ønsket ekteskapspartner viser generasjonsforskjeller i forhold til hvem man anser som et godt menneske og lik en selv. I begynnelsen giftet ikke tyskchilenerne seg over religiøse grenser. Lutherske Ingrid Schwarz, som er født på 1920-tallet, giftet seg aldri, men alle hennes søsken giftet seg med lutheranere. Foreldrene var skeptiske til katolske ektefeller og de selv brukte å si ”*Asch, Katolisch*” (æsj, katolikk) om katolikkene. Ingrid mener likevel at foreldrene hadde akseptert en seriøs tyskchilensk katolikk, men aldri en chilener, for ”*cada uno con su raza*” (enhver får holde seg til sin egen etniske kategori). Fra 1928 begynte imidlertid katolikkene å gifte seg med lutheranerne i den katolske kirken, mens den lutherske kirken ikke tillot religiøse ”blandingsekteskap” mellom tyskchilenske lutheranere og katolikker før 1965. Ekteskap mellom lutheranere og chilener ble i enda mindre grad godtatt, fordi lutheranerne opprettholdt klare etniske grenser mellom tyskchilenerne og chilenerne. Tyskchilenske Helga som er lutheraner, forteller at inntil andre verdenskrig var det ikke bra å gifte seg verken med tyskchilenske eller chilenske katolikker. Hun selv giftet seg med en lutheraner like etter andre verdenskrig, og mener at hun kunne ha giftet seg med en katolikk hvis hun virkelig elsket ham, men aldri med en chilener. ”*No te vas a casar con una [Du skal vel ikke gifte deg med en] india?*”⁴²

De protestantiske nybyggerne i Chile hadde som nevnt en vanskelig religiøs start, fordi avvikende trossamfunn bare kunne praktiseres i private klubber. Lutheranerne fra Puerto Montt og Osorno bestemte seg for sammen å søke kirken i Berlin om å bli tilsendt en tysk prest, som kom i 1865. Den lutherske kirken kan analyseres som en etnisk forening, siden de tyske lutherske innvandrerne fant ut at de hadde felles interesser som de bare kunne uttrykke sammen, og de forente seg for å oppnå sine mål (cf. Handelman 1977). I mange år var det både forbudt for de lutherske menighetene å misjonere og ha gudstjenester på spansk. Siden gudstjenestene ble holdt på tysk bidro den lutherske kirken til å bevare språk og tradisjoner (Horn og Kinzel 1983). Samtidig førte den religiøse kampen til at protestantene ble en getto, og at chilenerne så på dem som fiendtlige

---

⁴¹ I den første tiden tilhørte befolkningen i Llanquihue enten den lutherske eller den katolske trosretning. Disse kjempet mot hverandre. Nå finnes det imidlertid et utall av ulike protestantiske trosretninger, det vil si trosretninger som har brutt med den katolske kirke.

utlendinger (Blancpain 1970). Dette er en del av de tyskchilenske lutheranernes lidelseshistorie, noe som førte til at lutheranerne forble mer trofaste mot den etniske kategorien enn katolikkene. I tråd med dette var det klare etniske grenser mellom “oss” og ”dem”. Foreldrene arrangerte ekteskap for barna sine, og en chilensk ektemake ble ikke akseptert av lutheranerne, både på grunn av etnisk tilhørighet og religion. Dette førte til at tyskchilenske lutheranere lenge forble en endogamisk gruppe. Chilenske Magdalena forteller hvordan inngiftede chilener ble tatt imot av sin tyskchilenske svigerfamilie.

Fordi tante sa alltid at hun blir kalt “svartingen”. Det er en veldig, veldig mørk person, men av god familie fra Santiago. Hun giftet seg med en tysker, men fra en av disse lukkede familiene. Og hun sier at hun led mye på grunn av svigerforeldrene. De behandlet henne som “svartingen” på en nedsettende måte.

Utsagnet viser hvordan etnisitet var et viktig kriterium for en ønsket ekteskapspartner, slik at de etniske grensene ble opprettholdt. Først på slutten av 1970-årene er det flest etniske ”blandingsekteskap” (Iglesia luterana 1994). Dette stemmer med mine informanters erfaringer. Magdalena giftet seg selv med en luthersk tyskchilener på 1970-tallet. Hun kom fra en velstående familie, og hun har et godt forhold til svigerfamilien. På den lutherske kirkegården La Laja, er det ingen spanske etternavn, noe som tyder på få tidlige ”blandingsekteskap”, til tross for at lokalavisa ”El Llanquihue” hevdet at det er noen spanske navn på gravstøttene i La Laja (Zuñiga 2001c). Dette kan tyde på en synkretistisk retorikk der en prøver å vise at tyskchilenerne er assimilert i det chilenske samfunnet, noe jeg skal komme tilbake til i siste delkapittel.

Tyskchilenske katolikker begynte på sin side tidlig å gifte seg med etniske chilener, og på 1940-tallet ble det vanlig å gifte seg med chilener (Iglesia catolica 1948). Dette henger trolig sammen med at de tyskchilenske katolikkene hadde mer kontakt med chilenerne siden de delte den katolske tro, samt at latin ble brukt som rituelt språk, slik at de kunne holde messe sammen. De katolske skolene ble også mer attraktive for chilener da undervisningsspråket her ble spansk tidligere enn i de lutherske skolene, noe jeg vil drøfte senere i kapitlet.

Verken tyske katolikker eller lutheranere giftet seg imidlertid med hvilken som helst chilener. Den chilenske historielæreren Fernando forteller at de tyskchilenske ekteskapene ble arrangert av foreldrene som tok økonomiske hensyn. De fleste giftet seg med velstående chilener

---

⁴² Nedsettende ord for kvinnelig medlem av urbefolkning.

fra de store byene, og kompenserte den lavere rangerte etniske kategorien økonomisk. Slik er det fremdeles, hvor økonomi og dannelse er kriteriene for en god partner. Den katolske presten Kuschel formulerer det slik;

Klassene forsvaret seg alltid når det gjelder ekteskapet, til den dag i dag tror jeg. Overklassen med en kanskje mer utviklet kultur gifter seg med hverandre. Fordi på den annen side har man sett katastrofene som produseres i ekteskap med ulikt kulturelt nivå. (...) To av mine venner, det er smertefulle eksempler. En veldig rik, men veldig rik fordi familiens forretning har hatt suksess, men med et lavt kulturelt nivå. (...) Gift med en annen person med høyere kulturelt nivå og det er et forferdelig, forferdelig [kultur]kræsje. (...) Og mye mer når forskjellen er økonomisk. Hvis jenta er fra en rik familie og gutten fra en mindre.

Kriteriene for en god ekteskapspartner kan vise hvordan grensene har forandret seg, ettersom ”de” og ”vi” har endret oss (cf. Wallman 1979). Først var det etniske og religiøse kriterier for en god ektefelle. Deretter var det etniske kriterier, og nå er det økonomiske og kulturelle kriterier for en god partner. Dette kan tyde på at etnisitet blir mindre relevant, og at klasse blir mer relevant som grensemarkør.

Nedenfor vil jeg analysere den lutherske kirken i lys av Handelsmans typologi (1977), og Barths grenseteori (1969). I 1970-årene var det en hegemonisk konflikt i den lutherske kirken (IELCH) mellom tyske nybyggermenigheter og tyske prester samt chilenske menigheter. Til tross for etniske og religiøse ”blandingsekteskap”, ville de tyske nybyggermenighetene fremdeles bevare den lutherske kirken som en etnisk forening. De tyske prestene ville på sin side bruke mer tid på sosialt arbeid, i stedet for å dyrke det tyske språket og kulturen, noe som førte til at noen gudstjenester etter hvert ble holdt på spansk (Mybes 1993). Som nevnt i kapittel 2 og 5 rammet Allendes reformer negativt de fleste tyskchilenere, og militærkuppet i 1973 ble ønsket velkommen av de fleste medlemmene i den lutherske kirken. I kjølvannet av militærkuppet utviklet det seg en konflikt mellom de tyske prestene samt spansktalende menigheter som ville ha en åpen kirke for alle chilenerne, og de tysktalende menighetene som ville at kirken skulle bevare tradisjonelle verdier og forsvare ro og orden. De tyske prestene argumenterte mot brudd på menneskerettighetene og for kirkens sosiale ansvar for politiske flyktninger under militærregimet. De hevdet at kirken måtte være misjonerende og åpen for alle, over sosiale og etniske grenser, i stedet for en etnisk getto. De tyske etterkommerne synes det var en urettferdig anklage, siden de jo var chilenske borgere. På den annen side så både chilenerne og de tyske etterkommerne på den lutherske kirken som en klubb for utøvelse av den evangeliske tro i den tyske tradisjon (Mybes 1993). Denne konflikten over hegemoniet i den lutherske kirken fikk et konkret utfall. I mai 1975 brøt de tyskchilenske

menighetene med IELCH. I juni samme år grunnla seks av sognene den lutherske kirken i Chile (ILCH), og de bad myndighetene om å oppløse IELCH, fordi den ikke oppfylte grunnleggenes mål om å være et trossamfunn for diasporaen. De bad også om at flere prester skulle utvises fra landet, på grunn av trusler mot den nasjonale sikkerheten. Presten i Puerto Montt ble i den forbindelse angitt av et menighetsmedlem til militærmyndighetene, som imidlertid ikke ville blande seg inn i kirkas indre affærer (ibid).

Konflikten viser at tyskchilenerne ikke lenger tilhører et tysk etnisk samfunn, fordi de har en chilensk nasjonal identitet, samtidig som de har en etnisk identitet de vil dyrke i den lutherske kirken. Dette bekrefter situasjonell etnisitetsteori som hevder at hvilken identitet aktøren manifesterer avhenger av kontekst. Etnisitet har en variabel relevans for sosiale relasjoner i ulike sosiale kontekster og på ulike nivåer av sosial organisering (Okamura 1981). På organisasjonsnivå er etnisitet relevant i kirken, mens etnisk identitet ikke er relevant i resten av samfunnet, der tyskchilenerne har en nasjonal identitet. Jeg tolker denne konflikten som en kamp for å bevare kirken etnisk, der tyskchilenerne mener at etnisitet fremdeles skal være relevant i kirken. Ifølge Handelsmans typologi er den lutherske kirken på 1970-tallet en etnisk forening, der etnisk kunnskap, gruppemedlemskap og krav på territorium assosieres, noe som fører til klare etniske grenser mellom ”vi” og ”de andre” (cf. 1977). I den etniske konflikten stod tyskchilenerne imot etniske chilener og etniske tyske. Dette tyder på at tyskchilenerne ikke lenger vil tilhøre den tyske etniske kategorien, men er blitt en egen etnisk kategori som tyskchilenerne (cf. Eriksen 1993: 63). Jo mer etnisitet er organisert, jo viktigere er etniske symboler og etnisk samhandling (Handelmann 1977). Det tyske språket ble således en viktig symbolsak for tyskchilenerne. I tråd med Abner Cohen, som hevder at mennesker bruker kulturelle aspekter for å avgrense seg mot andre grupper (1981), etablerte nybyggermenighetene grenser mot chilenerne, når det gjaldt språk og motvilje mot misjon. De etablerte i tillegg grenser mot spansktalende menigheter og tyske prester, når det gjaldt politisk ståsted.

Hvilken funksjon har kirkene i dag når det gjelder tyskchilenernes etniske organisering? Lederne av den lutherske kirken, ILCH, vil ikke at kirken skal være en etnisk forening lenger. Ifølge Joachim Berentin, er den nye utfordringen å skifte gudstjenestespråket fra tysk til spansk i alle menigheter. Han hevder at om 10-15 år vil man ikke lenger bruke tysk i kirken (Zuñiga 2001a). Presten Felipe forteller at for 20 år siden ble alle gudstjenestene holdt på tysk. I dag holdes alle gudstjenestene på spansk i Puerto Montt.

De begynte å synge på spansk og de begynte å snakke mer spansk. Damegruppene holdt møter på spansk slik at de kunne invitere nye kvinner, som ikke lenger snakket tysk. Og det har vært en gradvis prosess. (...) I menigheter som Puerto Varas bevares det selvsagt fremdeles. Man synger fremdeles på tysk, man leser trosbekjennelsen på tysk, fader vår på tysk og man snakker sammen på tysk. Men ikke lenger prekenen. Og det blir ikke brukt lenger i messens struktur. Og offisielt sett er det ikke flere gudstjenester på tysk i noen av disse åtte tilbedelsesstedene. (...) Det er nøkkelen for å overleve. Fordi folk ikke kan lenger. Tysk holder på å forsvinne.

Presten Felipe hevder at messen holdes på spansk fordi folk ikke lenger snakker tysk. I Puerto Varas snakker imidlertid tyskchilenerne tysk hjemme, i den lutherske kirken, på skoler og i foreninger. Over generasjonene har tysk imidlertid blitt mindre vanlig som morsmål, og de tyske skolene har derfor vært viktige i formidlingen av tysk språk. De katolske skolene gikk imidlertid over til spansk undervisningsspråk under andre verdenskrig, mens de (lutherske) tyske skolene, bevarte tysk undervisningsspråk helt til 1970-tallet. Da ble de tyske skolene presset av statens nasjonalistiske ideologi, og undervisningsspråket ble spansk i de fleste tyske skolene. De fleste tyskchilenske lutheranerne lærer likevel tysk på skolen og praktiserer språket blant annet i den lutherske kirken. Tysk er derfor i høy grad et levende språk i Llanquihue-provinsen som blir brukt i spesielle anledninger. Hvis bruk av språk er et tilstrekkelig kriterium for tilhørighet i en etnisk kategori (Handelman 1977), vil det si at mange tyskchilenerne tilhører den tyskchilenske etniske kategorien, siden de snakker tysk med hverandre i den lutherske kirken. Det er altså motstridende tendenser her, siden prestene går over til spansk i gudstjenestene for å bevare de spanskspråklige i menigheten. Samtidig er de lutherske gudstjenestene et sted der tyskchilenerne kan praktisere den etniske ressursen, som er tysk.

Jeg har analysert den lutherske kirken som en etnisk forening. Kan den fremdeles sies å være en etnisk forening? Biskop Gysel hevder at lutheranerne ikke lenger identifiserer seg som tyskere i Chile. Mennesker utenfor kirken tror likevel at den lutherske kirke bare er for tyskere (Zuñiga 2001a). Felipe innrømmer at den lutherske kirken ikke har klart å bli en nasjonal kirke til tross for noen chilenske medlemmer.

Denne kirken har ikke klart å komme inn i det kreolske. I det nasjonale, i det typiske chilenske. Ideen bevares fortsatt om at den bare er for europeere eller tyskere. Selv om man bare snakker spansk, men likevel. Det er et visst stigma, en flekk, et merke som folk føler. (...) De tør heller ikke å komme. Nei, lar de oss komme inn? Kan vi komme inn? Det er som om det er en bunker der.

Hvorfor blir ikke de lokale chilenerne med i den lutherske kirke? Bourdieu hevder at ulike sosiale lag har forskjellig habitus. I habitus' grunnleggende disposisjoner ligger det en tilpasning til objektive muligheter, slik at en gir avkall på symbolske gevinster en uansett ikke vil ha tilgang til. Bourdieu hevder videre at tilpasningen til en underordnet posisjon innebærer en form for aksept av underordningen. Den chilenske lokalbefolkningen sensurerer seg selv ved å tenke at den lutherske kirken ikke er noe for dem (cf. Bourdieu 1995). De regner med at de vil støte på fordommer, og for å unngå dette går de ikke til gudstjeneste. Chilenerne tiltrekkes heller av *evangelicos*,⁴³ som misjonerer blant dem. Også mange tyskchilenere mener at den lutherske kirken er deres, og at et av kriteriene for å være lutheraner er å ha tyske forfedre. Tyskchilenske Julio la med en gang merke til en mann med svart hår og mørk hud, som en gang deltok i den lutherske gudstjenesten.

Og det rare er. Se, det er en interessant ting. Det er individer av chilensk opprinnelse, som er lutheranere. (...) Der var det en fyr som jeg kan forsikre deg ikke hadde noe med tyskerne å gjøre. (...) Han så veldig latinsk ut. Det er interessant, fordi jeg så en fyr som ikke hadde noe med lutheranerne å gjøre. Det å være lutheraner er i virkeligheten for tyskerne, ikke for chilenerne.

Utsagnet viser at tyskchilenerne gjenkjenner med en gang folk som ikke hører til. Til tross for at chilenerne også går i den lutherske kirken, blir lutheranerne identifisert med tyskchilenerne. Barth hevder i samsvar med dette at etniske grenser bevares til tross for flyt av kulturtrekk mellom etniske kategorier (1969a). Selv om chilenerne tilegner seg visse tyskchilenske kulturtrekk, opprettholdes de etniske kategoriene, noe jeg vil diskutere senere i kapittelet.

Den lutherske kirken kom ikke til Chile for å misjonere, men for å dekke de tyske lutheranernes åndelige behov; og i dag er den lutherske menighetens målsetning å bevare familiene som deltar i kirkeaktivitetene, og forsøke å tiltrekke seg de frafalne (Zuñiga 2002). Menigheten i Puerto Varas er dermed en ganske lukket menighet, preget av eldre mennesker, og lite opptatt av å nå nye medlemmer. Til tross for at gudstjenestespråket er i endring fra tysk til spansk, kan dette like gjerne være et forsøk på å tiltrekke seg tyskchilenere som ikke lenger kan tysk, som å tiltrekke seg etniske chilener. Den lutherske kirken kan vel ikke lenger kalles en etnisk forening siden det ikke er klare etniske grenser og kirken teoretisk er åpen for alle. I den lutherske kirken aktiveres imidlertid tyskchilenernes etniske nettverk, og kirken dekker deres religiøse og etniske behov. De snakker tysk med hverandre og møter stort sett mennesker fra den samme etniske kategorien. Nedenfor vil jeg beskrive den lutherske kirkes vårfest, som viser dette.

---

⁴³ En Latin-Amerikansk trosbevegelse som er inspirert av pinsebevegelsen og metodisme.

Vårfesten bestod av en gudstjeneste i den lutherske kirken, og deretter var det en samling i den tyske klubben. De aller fleste som deltok i vårfesten var tyskchilenere. Deltakerne ble rekruttert etter nettverksmetoden, slik at alle i den lutherske menigheten ble invitert, dessuten hadde en komité ansvaret for å selge billetter til venner og kjente. Jeg ble tilbudt billett av en informant Ingrid Schwarz, og jeg tok med meg min chilenske svigerinne. Inngangsbilletten kostet 3000 pesos, noe som nesten er en dagslønn for minstelønnsinntakere. Osornos lutherske kirkekor var invitert og sang flere salmer i gudstjenesten. Menigheten sang på tysk og spansk. Vi satt oss langt bak hvor det ikke fantes spanske sangbøker, bare tyske. De av menigheten som ikke kunne tysk, var derfor forhindret fra følge teksten på salmene. Presten holdt imidlertid prekenen på spansk.

Etter gudstjenesten dro vi med buss til den tyske klubben, der den lutherske kirken hadde leid et lokale. Der skulle vi spise ”tysk kveldsmat”, som består av *Kuchen* (tysk kake) *Schwarzbrot* (mørkt grovbrød), pølser, hjemmelaget syltetøy og hjemmelaget smør. Alle satte seg ved siden av venner og slektninger. Det ble ganske høyrøstet, og mange barn løp omkring. Et gammelt ektepar satte seg rett ovenfor oss sikre på at jeg var fra regionen, og de ble overrasket da jeg sa jeg kom fra Norge. Hun fortalte meg at siden de var katolikker, hadde de ikke gått i gudstjenesten. Hun mente imidlertid at religionsforskjellene ikke var viktige lenger fordi vi var alle like. Det var annerledes for 60 år siden, da protestantene og katolikkene var atskilt. Først spiste vi den tyske kveldsmaten, og deretter hørte vi på tysk trekkspillmusikk, Blasmusik-orkesteret som spilte tysk hornmusikk og koret som sang. Det var også et loddsalg, og premiene var donert av det lokale næringsliv. Under loddtrekningen underholdt konferansieren med interne spøker om hvem som vant hva, og det var tydelig at de fleste kjente hverandre. En gammel kone vant for eksempel rafting. Alle visste hvem hun var før hun reiste seg og de brølte av latter. Han som ledet festen snakket spansk, mens samtalene rundt bordene gikk for det meste på tysk, og folk snakket tysk til meg og min svigerinne. Jessica Schwarz delte ut små kristne blader på tysk.

Vårfesten ekskluderte både på sosioøkonomisk og etnisk grunnlag. Vårfestens inngangspris i seg selv var et effektivt middel til å holde ubemidlede borte. De som stod utenfor den lutherske kirken og dens menighet ville heller ikke få tilbud om å delta. Vårfesten var derfor eksklusiv både på grunn av billettprisen og rekrutteringsmetoden. Dessuten var dette en tysk fest med tysk mat, musikk og

språk. Til tross for at lederen snakket spansk, regnet deltakerne med at alle kunne tysk, noe som viste seg da de snakket tysk med meg og svigerinnen min. Dette bekrefter også mitt inntrykk av at tysk ikke er et døende språk, da man gikk ut ifra at også de unge kunne tysk. Vårfesten viser dessuten at religion ikke lenger splitter det tyskchilenske fellesskapet, siden katolikker går på lutherske fester. Både katolikker og lutheranere er ivrige til å legge denne konflikten død, slik at de kan opptre samlet ovenfor de andre, og det så da også ut som om alle kjente hverandre og var del av et fellesskap. De etniske skillelinjene er imidlertid fortsatt viktige, siden språket ekskluderer de som ikke er tyske etterkommere, noe som viser at den lutherske kirke fremdeles er et sted hvor man manifesterer sin etniske identitet. Medlemmene av den lutherske kirken inngår i et etnisk nettverk, der de samhandler med mennesker fra samme etniske kategori og bruker ressursen språk (cf. Handelman 1977). Dette nettverket strekker seg også til andre provinser, som koret fra Osorno er et eksempel på. Den lutherske kirken er derfor velegnet til å samhandle uformelt for tyskchilenerne, slik at de kan opprettholde sin elitestatus.

ETNISKE ORGANISASJONER

I dette delkapittelet vil jeg vise hvordan de tyske etterkommerne manifesterer sin etniske identitet i legitime etniske organisasjoner, som i motsetning til den lutherske kirke bekrefter sin etniske tilknytning. Organisasjonenes medlemmer er også kjernen i den etniske kategorien nevnt i kapittel 5, og i organisasjonene samarbeider eliten uformelt og avgrenser seg kulturelt fra andre.

Blancpain forklarer fremveksten av tyskchilenske organisasjoner med nybyggernes ønske om samhold og trygghet. En del organisasjoner ble dannet som følge av en nødvendighet, som for eksempel utdannings-, helse-, veldedighets- og brannorganisasjoner. Andre organisasjoner ble dannet for å bevare fedrelandets språk og kultur (Blancpain 1985). Tyskchilenerne er medlemmer i etniske organisasjoner, snakker tysk, snakker om Tyskland og den etniske historien. Mange tyske etterkommere tilhører på denne måten et etnisk nettverk, som jevnlig møter hverandre og hvor møtene har et etnisk innhold (cf. Handelman 1977). Nedenfor vil jeg diskutere i hvilken grad den tyske klubben, Burschenschaft, tyskchilenske brannkompanier og den tyske dameklubben passer inn i Handelsmans typologi. I disse organisasjonene kan tyskchilenerne dessuten samarbeide uformelt og manifestere sin etniske identitet.

Kulturorganisasjoner

Den første tyske klubben i Chile ble grunnlagt i 1838 i Val Paraiso, der tysk var omgangsspråket, og chilenerne ble nektet adgang (Krebs et al 2001: 197). I Puerto Varas ble den tyske klubben grunnlagt i 1885 (Tampe 1985), og en av klubbens viktige funksjoner var å spre informasjon fra Tyskland og bevare det tyske språk, ved å låne ut bøker og holde ulike aviser (Held 1993: 113). I statuttene er den tyske klubben forpliktet til å støtte den tyske skolen og den lutherske kirken, men klubben støtter også andre institusjoner. Den tyske klubben har 188 medlemmer, som betaler 40 000 pesos i årsavgift, og for å bli medlem må man være mann og ha et tysk etternavn, og bli anbefalt av et medlem. Presidenten må kunne tysk, selv om bare 20 prosent av medlemmene snakker tysk. På flaggdager heises både det tyske og chilenske flagget, noe som symboliserer tyskchilenernes chilenske nasjonale identitet og tyskchilenske etniske identitet, som de manifesterer i den tyske klubben. Mine informanter sa alle at de var chilenske borgere, men delte tysk kultur og etnisk tilhørighet med tyskere.

I klubben er omgangsspråket tysk og spansk, og i restauranten serveres tysk mat. Noen medlemmer samles for å spille SKAT og andre tyske spill en gang i uka. Wilhelm styrer biblioteket i den tyske klubben, som samler folk som leser tysk tradisjonell litteratur. Han kjenner alle leserne som kommer fra Frutillar, Llanquihue, Nueva Braunau og Puerto Varas. Wilhelm er også radiojournalist i “den tyske timen” som er klubbens radioprogram. Han leser nyheter fra det tyske miljøet i området og fra Tyskland, spiller tysk musikk og hilser til medlemmene på bursdagen deres, mens presidenten taler ved et medlems død. For noen år siden var han visepresident i den tyske klubben. Wilhelms bestefar var en av stifterne til den tyske klubben, og siden medlemmenes sønner kan bli medlem når de er 18 år, ble først Wilhelms far medlem og siden Wilhelm. Bestefaren hans var velstående og eide i tillegg til jord også flere hoteller og dampbåter.

I 1952 begynte man byggingen av den tyske klubben på egen tomt, noe som førte til ekstern ekskludering av tyske etterkommere på økonomisk grunnlag, noe Hans er et eksempel på. Hans tilhører den tyskchilenske katolske middelklassen og bor i sitt barndomshjem i sentrum av Puerto Varas. Hans’ far var ikke medlem av den tyske klubben, som ble grunnlagt av prominente tyskchilenske lutherske herrer på slutten av 1800-tallet. Etter hvert ble også velstående katolikker ønsket velkommen, men Hans’ far tilhørte ikke den kategorien. Siden faren ikke var medlem kunne ikke Hans automatisk bli medlem av klubben da han var 18 år. Hans kunne heller ikke betale den dyre årskontingenten da den tyske klubben skulle bygge sitt eget lokale. Han er fremdeles ikke medlem av den tyske klubben fordi han ikke prioriterer en høy medlemsavgift han nesten ikke har

råd til. Han er nå pensjonist, og leier ut en del av huset for å få råd til sine månedlige utgifter. Siden en må anbefales for å bli medlem, konserverer den tyske klubben medlemsstrukturen, der medlemmene tilhører gamle velstående familier. Tyskchilenere som tilhører den lavere middelklassen har enda mindre mulighet til å bli medlem, som for eksempel gartneren Juan som både har tysk etternavn og er mann, men har verken råd til å bli medlem eller forbindelser som kan anbefale ham.

Den tyske klubben har på den ene side klare etniske grenser knyttet til et territorium. Chilenere fikk ikke adgang til klubbens restaurant for 40 år siden, som nevnt i kapittel 4, og chilenere får heller ikke nå bli medlemmer av den tyske klubben. Den tyske klubbens restaurant er åpen for publikum, mens andre rom er kun for medlemmer eller andre tyskchilenere. På den annen side er 40 000 pesos i årsavgift en betydelig sum i Chile. Da klubben ble bygget var avgiftene mye høyere, noe som ekskluderte mange på økonomisk grunnlag, og synliggjorde et klasseskille mellom tyskchilenerne. På lignende måte viser Cohen fra sitt materiale fra Sierra Leone at det er innebygde motsetninger i den kreolske gruppen. Velstående menn prøver å kutte ut kontakten med fattigere slektninger, som stadig krever deres tid og ressurser. Trusselen om et klasseskille er derfor alltid til stede, men symbolske aktiviteter bevarer samholdet innen den etniske gruppen. Det er gjensidig hjelp mellom medlemmene, slik at ingen faller for dypt ned på rangstigen, og alle kan delta i arrangementer regissert av den etniske gruppen (Cohen 1981). I Chile blir klasseskillene innen den tyskchilenske kategorien på lignende vis motvirket av velferdsorganisasjoner, noe jeg vil skrive om senere i kapittelet.

Er klasse eller etnisitet viktigst i den tyske klubben? Den tyske klubben skaper eksterne grenser både når det gjelder klasse og etnisk medlemskap. De økonomiske begrensningene kan overkommes ved å prioritere medlemskap, mens det ikke går an å kjøpe et tysk etternavn. Etnisk kunnskap, i dette tilfelle det tyske språk, er på den annen side et kriterium for intern eksklusjon. Til tross for at bare 20 prosent av medlemmene snakker tysk, foregår mange av aktivitetene på tysk, noe som ekskluderer de ikke-tyskspråklige. De ikke-tyskspråklige blir også ekskludert fra maktposisjoner, siden presidenten må snakke tysk. Dette tyder på at etnisitet er viktigst i den tyske klubben, men etnisk kunnskap tilegnes lettere med riktig klassebakgrunn, noe jeg vil komme tilbake til.

Den tyske klubben har åpenbart noen trekk fra Handelsmans etniske forening. Den tyske klubben befinner seg i et etnisk territorium, og det er klare etniske grenser mellom ”oss” og ”dem”. Den tyske klubben har derimot ikke noen politiske målsettinger, og har derfor også trekk fra

Handelmans etnisk nettverk. I klubben møtes personer som tilhører den tyskchilenske kategorien og de etablerer varige personlige relasjoner med hverandre (cf. Handelman 1977). Slik kan den tyskchilenske eliten opprettholde sin elitestatus ved å samarbeide uformelt med hverandre i den tyske klubben (cf. Cohen 1981). Den tyske klubben passer således ikke helt inn i Handelsmans typologi, noe som viser at typologien er for ensidig og ikke fanger opp virkelighetens mangfold.

Mange av lederne i det tyskchilenske fellesskapet har vært aktive i Burschenschaft, som opprinnelig var en tysk studentorganisasjon. Latinamerikanske Burschenschaft har som mål at en del av den sosiale og kulturelle eliten skal ha kjennskap til det tyske språk, kultur, tradisjoner og skikker. I Chile manifesterer Burschenschaft-studentene sin tyskchilenske identitet på universitetet ved å bo i egne studenthus, og bevare det tyske språk og kultur. Minimumsbetingelsene for å bli akseptert i Burschenschaft er å være universitetsstudent i minst fem semester og beherske det tyske språket (Krebs et al. 2001). I Santiago og Concepción krever organisasjonen at for å bli medlem må et av etternavnene være tysk, mens i Valdivia kreves bare beherskelse av tysk. Den tyskchilenske farmeren Santiago hadde bodd i et Burschenschaft-hus mens han studerte i Valdivia. Han fortalte at hans beste venn ikke har tysk etternavn siden han bare er tysk etterkommer på morssiden, men likevel snakket han bedre tysk enn alle de andre. Dersom han hadde studert i Santiago eller Concepción, ville han imidlertid til tross for språkbeherskelsen ikke ha blitt innlemmet i Burschenschaft.

Burschenschaft-studentene står i kontrast til andre chilenske studenter, ved hvordan de bor og hva de bruker tid på. Medlemmene i Burschenschaft deltar som nevnt, aktivt i de tyskchilenske foreningene og spiller en viktig rolle i det tyskchilenske organisasjonsliv (ibid). Siden det kreves et visst økonomisk overskudd for å gå på universitetet, utelukkes mindre velstående tyskchilenere som ledere i de tyskchilenske organisasjonene. Jeg mener at Burschenschaft kan defineres som en etnisk forening med klare etniske grenser og kulturpolitiske målsettinger. Samtidig gir den grunnlag for etnisk nettverk ved at en blir kjent med andre tyskchilenere. Tidligere Burschenschaft-studenter er fremdeles medlemmer og er verdifulle kontakter for studentene. Burschenschaft kan altså defineres som en skole for eliten, der studentene blir opplært til å lede den tyskchilenske eliten.

Den tyske klubbens og Burschenschafts innmeldingsprosedyrer viser at på den ene side er det vanskelig å sette grenser mellom de som er legitime tyskchilenere og de som ikke er det, fordi språk, religion, klassetilhørighet og etnisitet ikke alltid sammenfaller. Grensene er kontekstuellt

konstruert, slik at kategoriene blir kontekstuelle. Kriteriene for å bli med i etniske organisasjoner varierer fra språk, etternavn til klasse. Jo mer etnisitet er organisert, jo strengere er kriteriene for medlemskap. For å være medlem i en etnisk kategori kreves bare selvtilskrivelse eller tilskrivelse av andre. For å være med i et etnisk nettverk kreves utveksling av etniske ressurser. I etniske foreninger kreves beherskelse av tysk, tysk etternavn eller en viss klassetilhørighet. Kravet om tysk etternavn kan ses på som et krav om at den etniske kategoriens medlemmer skal ha felles slektskap. Som nevnt i kapittel 5 fremheves alltid morens etternavn hvis det er tysk.⁴⁴ Barnebarna må imidlertid bruke sine foreldres farsetternavn, noe som fører til at foreldrenes morsetternavn går tapt. Det kan derfor være et press fra tradisjonelle familier at jenter skal gifte seg tyskchilensk, for å bekrefte medlemskapet i den etniske kategorien. På den annen side lager organisasjonene klasseskilte innen den tyskchilenske gruppen. Disse organisasjonene kan dermed mot sin hensikt ødelegge samholdet mellom tyskchilenerne.

Velferdsorganisasjoner

I tillegg til etniske organisasjoner som ble dannet med det formål å bevare språk og kultur, dannet tyskchilenerne også velferdsorganisasjoner, som en gjensidig hjelp mellom medlemmer av det tyskchilenske fellesskapet (Krebs et al. 2001). Tyskchilenerne tar vare på sine egne slik at en underklasse av tyskchilenerne unngås, og samholdet innen den tyskchilenske kategorien styrkes.

Det første brannkorpset i Chile ble grunnlagt i Val Paraiso i 1851. Tyskchilenerne i sør dannet frivillige brannkorps etter modell fra Val Paraiso og fra sitt eget hjemland. Grunnleggerne av brannkorpsene var bevisste på å gi dem en tysk karakter og overføre tyske tradisjoner til neste generasjon, og fremdeles bruker brannkorpsene tyske uniformer i offisielle anledninger og spiller for det meste tyske marsjer (ibid: 197). Alle tyskchilenske brannkorps er underlagt den nasjonale brannkorpsorganisasjonen, men i 1974 ble også den tyskchilenske brannkorpskonføderasjon dannet. I dag holder den tyskchilenske brannkorpskonføderasjonen kontakt med brannkorpsene i Tyskland og Østerrike (Liga chileno-alemana 1991). Brannkorpset i Puerto Varas har forskjellige kompanier, noen ble grunnlagt av tyskchilenerne, andre av chilenerne (Horn og Kinzel 1983). Brannkorpsene i Llanquihue-provinsen var uoffisielt segregert etnisk og sosioøkonomisk, til tross for at det ikke var et legitimt eksklusjonsgrunnlag. Tyskchileneren Kuschel forteller imidlertid at nå er alle grupper representert i brannkompaniene;

---

⁴⁴ I Chile brukes mors etternavn som mellomnavn.

Som institusjon ble den grunnlagt av tyskere. (...) Her i Puerto Montt deltok chilenerne i bestemte brannkompanier og tyskerne i andre. (...) Til og med der merkes de sosioøkonomiske forskjellene. (...) I dag er alt blandet. Da brannkorpset ble grunnlagt i Puerto Montt, ble det kalt den tyske brannforening. Det ble etablert med det navnet, men etterpå måtte navnet skiftes.

Brannkompanienes klasse- og etniske dimensjon kunne merkes på brannkorpsets festival, som ble holdt i november 2001, i den tyske sportsklubben Llanquihues uteområder. De feiret 50-årsjubileum for brannbilene Mack (El Llanquihue 2001), noe det neste eksempelet skal handle om:

Den tyskchilenske Winter-familien hadde invitert meg til brannkorpsfestivalen i Llanquihue, og vi kjørte dit i familiens jeep. Vi kom frem rundt lunsjtid og parkeringsplassen var full av fine biler. Julio Winter prøvde å kjøpe billetter ved å snakke tysk, men billettselgeren kunne ikke tysk og Julio måtte gå over til spansk. Inne på området ble det imidlertid snakket mye tysk. Det valet tyske og chilenske flagg og bannere for de ulike brannkorpse, og uniformene til de germanske brannmennene er dekorert med tyske flagg og tyske ørner. Først så vi på de gamle brannbilene som stod oppstilt på idrettsarenaen. Barna klatret opp på bilene, og foreldrene tok bilde av dem. Etterpå ville Andrea Winter sprøyte vann fra brannslangen og brannmannen snakket i vei på tysk til oss, selv om vi svarte på spansk. Som nevnt i kapittel 4 går både Victor og Andrea på den tyske skolen. Mange av Victors klassekamerater bor i Llanquihue, og han traff derfor mange av dem på brannkorpsfesten. Carlos ville imidlertid ikke leke med Victors venner, fordi han synes de er *quicos*, snobbete.

I matteltet serverte de tyske *Kuchen* og Blasmusik spilte tysk hornmusikk. Vi prøvde å spise lunsj, men matteltet var fullt, og Julio sa at vi heller fikk vente til etterpå, fordi han ikke orket å høre på den høye musikken, mens han spiste. Så vi dro til monumentet "Unser Ahnen," monumentet over de første nybyggerne som kom til Llanquihue og nybyggerheltene Perez Rosales og Philippi, der Julio viste meg stolt sin stamfars navn. Monumentet ligger på en høyde på landet, mellom Llanquihue og Frutillar, og det er bare mulig å komme dit med egen bil. Da vi kom tilbake til festivalen spiste vi grillspyd og Maria spiste *Kuchen*.

Noen unge brannmenn er mørkhårede og mørkhudede chilenerne, mens de gamle brannmennene har blondt, tysk utseende. Nesten alle familiene var lyse, og mange var Julios gamle klassekamerater med tyske forfedre. Han snakket derfor hele tiden med gamle kjente på tysk. Jeg møtte en annen tyskchilensk informant på brannkorpsfestivalen, nemlig Heinz som forsøkte å snakke tysk til meg. Han og sønnen er brannmenn i Puerto Montt, og Heinz

fortalte at for 15 år siden var det kvinner i brannkorpset, men de ble ”utvist” fordi de forårsaket mange problemer og intriger. Så nå er brannkorpse utelukkende for menn. Julio og Heinz kjente hverandre fra før siden Julio gikk på den tyske skolen sammen med Heinz’ sønn. De snakket tysk og spansk om hverandre, og Heinz fortalte ham om farens reise fra Tyskland til Puerto Montt, der han giftet seg med Heinz’ tyskchilenske mor. Etterpå snakket de på tysk om krigen mot Afghanistan, og at USA fikk det de fortjente.

Publikum snakket mest spansk seg imellom, mens brannmennene snakket tysk. I programmet stod det at det skulle være tysk folkedans, men det ble ikke noe av. Maria fortalte meg at nå finnes det ikke lenger tyske dansegrupper, selv om det av og til blir danset tyske danser på de tyske skolene.

Brannkorpsfestivalen var opplagt en arena der en kunne manifestere sin tyskchilenske identitet, gjennom språk og symboler. Tyskchilenere gikk på brannkorpsfestivalen for å treffe tyskchilenske venner, og mennesker som tilhører deres etniske nettverk. Brannkorps er nemlig en viktig organisasjon for å etablere et etnisk nettverk. I de fleste tyskchilenske familier er det tradisjon for å arbeide frivillig som brannmann, og slik blir de kjent med andre tyskchilenere.

Tyskchilenerne hilste på hverandre på tysk på festivalen. Hvorfor var det så viktig å snakke tysk her? Det var ingen kommunikativ grunn til å snakke på tysk, siden alle forstår spansk som også i hovedsak er deres morsmål. Noen snakker tysk fordi det er morsmålet deres, mens Julio antakelig brukte tysk fordi han ville kommunisere sin etniske identitet. Å bruke det tyske språket symboliserer for de fleste deres medlemskap i den etniske kategorien, og slik flyter etniske ressurser i det etniske nettverket (cf. Handelman 1977). På den annen side var det ikke alle som snakket tysk. Et eksempel er billettselgeren, som kanskje ikke er av tyskchilensk avstamning, men har en tilknytning til brannkorpse eller var ansatt av festivalen. Han kan også være av tyskchilensk avstamning, uten å kunne tysk. Det dominerende bildet på festivalen var likevel tyske flagg, tyske uniformsmerker, *Kuchen* og tysk hornmusikk, noe som uttrykte en overkommunisering av etnisitet, hvor tyskchilenske symboler, språk, mat og musikk ble brukt for å understreke at tyskchilenerne er kulturelt distinkte.

En annen veldedighetsorganisasjon er Frauenverein, som ble grunnlagt i 1943 for å hjelpe nødlidende i Tyskland. Nå hjelper den tyske dameklubben nødlidende i Chile, og støtter ulike institusjoner i Puerto Varas (Deutsch-chilenischer Bund 1997). Frauenverein samler inn klær og mat for å støtte ulike gode formål. De gir både til den lutherske og den katolske kirken siden

medlemmene tilhører begge kirkesamfunn. De støtter også ulike veldedighetsinstitusjoner i øvre Puerto Chico. De strikker sokker og luer til en spesialskole for barn med Downs syndrom, gir klær til en barnehage og gir matvarer til en poliklinikk for fattige.

Frauenverein møtes annenhver torsdag i den tyske klubben, og jeg ble invitert med av Ingrid Schwarz som er aktiv i både den lutherske kirken og den tyske dameklubben. På møtet kom det 12 eldre damer, som alle er tyskchilenere og behersker tysk. Bordet var dekket med *Kuchen*, bløtkake og smørbrød, som noen av damene hadde laget. Først var damene opptatt med å sortere klær og matvarer. Deretter satte vi oss ved bordet, og presidenten begynte å fortelle meg hvilke aktiviteter Frauenverein holdt på med. Sekretæren ble mistenksom og spurte hvorfor jeg trengte all denne informasjonen. Presidenten fortsatte imidlertid å snakke om hvilke aktiviteter som hadde blitt gjort og hva som måtte gjøres. Presidenten fortalte at de hadde vært på aldershjemmet og hun hadde blitt så glad fordi hun kunne hjelpe de gamle:

Jeg ville fortelle en annen ting. Forrige torsdag dro vi med Helga og Ingrid. Vi dro til aldershjemmet. Vi tok med oss tre *Kuchen* og en rullekake. (...) Og dere kan ikke forestille dere gleden. Vi var lykkeligere over å kunne gi dem det og se på dem. Det er nydelig å gi.

Hun fortalte også at en av damene på aldershjemmet ville ha en dunpute. Dette vakte bestyrrelse blant damene, som lurte på hvem som var så krevende at hun bad om en dunpute. Etterpå samlet en av damene inn medlemsavgiften som var på 1000 pesos. Alle fikk et lodd, og den heldige vinneren av loddtrekningen fikk med seg en liten gave. Da møtet var ferdig, kunne vi begynne å spise den tyske kveldsmaten.

En av damene sa i fra til restauranten og to servitører, som begge var chilenere i uniform, kom opp til rommet for å servere kaffen. Under kveldsmaten begynte mange av damene å snakke tysk med hverandre. Presidenten satt ved siden av meg, og fortalte at hun bor på landet der hun pleier å få mange gjester fra Tyskland hvert år. Hun hadde sendt begge barna sine på tyske skoler, men de ble likevel begge gift med chilenere. Når hun snakker med barnebarna sine på tysk svarer de henne derfor på spansk. Datteren hennes synes hun er altfor *gringa*.⁴⁵ De andre damene har omtrent lik situasjon som presidenten. De fleste har problemer med at barn og barnebarn ikke vil snakke tysk, og de frykter at tysken holder på å forsvinne. Mange bor på landet og driver en gård, og deres yndlingstema er de synkende melkeprisene. Andre bor i byene og prøver å spe på pensjonen med pensjonatdrift. Det er store økonomiske forskjeller mellom damene, men de holder seg alle innenfor

---

⁴⁵ Opprinnelig et nedsettende ord på amerikanske kvinner. Nå brukes det om alle lyse, utenlandske kvinner. Her betyr det antakelig at datteren synes moren oppførte seg utenlandsk.

middelklassen. Etter møtet kjørte en av damene Ingrid og meg hjem. Hun hadde parkert den fine bilen i det tyskchilenske parkeringshuset Vhymeister.

De tyske damene snakker fremdeles tysk i dagliglivet, men barn og barnebarn svarer dem på spansk, noe som får damene til å tro at den etniske kategorien vil forsvinne med det tyske språket, siden tysk er et viktig kriterium for etnisk samhandling. Burdach og Vega fant i tråd med damenes bekymring at det er en tendens til å slutte å snakke tysk i Llanquihue-provinsen. De hevder at neste generasjon vil miste det tyske språket fordi de unge har daglig samhandling i et spanskpråklig samfunn (Burdach og Vega 1994). Jeg stiller meg kritisk til denne analysen basert på strukturerte intervjuer, fordi feltarbeidet mitt viste stor forskjell mellom tale og handling. Selv om mange av mine informanter sa til meg at ingen lenger snakket tysk, hørte jeg ofte at de snakket tysk, spesielt i tyskchilenske organisasjoner. Besteforeldre betaler dessuten utdannelsen på tyske skoler for at barnebarna skal lære seg tysk. "Den tyske skolen" i Puerto Varas har et tyskchilensk preg, med tysk rektor og tyske praksisstudenter. Selv om tysk blir undervist som et fremmedspråk under hele skoletiden, lærer elevene i fordypningsgruppen tysk flytende, og de blir oppmuntret til å ta kontakt med tyske elever via internett. I tredje klasse på videregående har de beste elevene rett til å dra på utveksling til Tyskland i de tre sommermånedene. Der går de på en vanlig skole, og bor hos en familie med barn på samme alder. Disse elevene får altså kontakt med det gamle fedrelandet og lærer det tyske språket flytende. For dem har "den tyske skolen" fortsatt en viktig funksjon i å formidle etnisk kategorikunnskap og tilhørighet. Burdach og Vega bekrefter dette i sin undersøkelse, som viser at de som har gått på tyske skoler snakker tysk flytende (1994).

Hvilke motiver har damene for å gjøre veldedighet? På den ene siden hjelper de fattige venninner ut av solidaritet. På den andre siden hjelper de fattige chilenerne som de ellers har fordommer mot, som nevnt i kapittel 3. Dette kan enten tyde på at damene hjelper fattige chilenerne for å vise deres egen nytteverdi i lokalsamfunnet, noe som legitimerer deres elitestatus. Samtidig kan det å gjøre veldedighetsarbeid være en måte å distingvere seg fra den fattige underklassen ut ifra gavens logikk. Som nevnt i kapittel 3 får den som gir høyere status, enn den som tar imot. Mauss hevder at det å gi er å manifestere sin overlegenhet og høyere rang, mens det å akseptere en gave uten å gi igjen er å underkaste seg og bli av lavere rang (1995: 204). Dette kan forklare damenes reaksjon på kravet om dunpute. Som mottaker av en gave som ikke resiprositeres, underkastes man giveren. Mottakeren har dermed ikke rett til å kreve noe i denne relasjonen. Når mottakeren likevel krever for eksempel en dunpute, benektes rangforskjellene og mottakeren gjøres likeverdig med giveren.

Til tross for at Frauenverein ikke har strenge medlemskriterier som ekskluderer på etnisk eller sosioøkonomisk grunnlag, er alle medlemmene tyskchilenere og de snakker tysk med hverandre. Innflyttede kvinner fra Santiago blir ikke invitert med, da de tyskchilenske kvinnene ikke har noen kontakt med dem. Frauenverein er et knutepunkt i det etniske nettverket, der etniske ressurser som språk og økonomi flyter. De hjelper tyskchilenske enkeltpersoner, noe som skaper solidaritet mellom tyskchilenske kvinner, og hindrer en tyskchilensk underklasse. Samtidig etablerer de grenser mellom seg selv og de som mottar gaven, spesielt på institusjonsnivå.

Vi har sett at den tyske klubbens medlemmer er velstående tyskchilenske menn, oftest lutheranere fra tradisjonelle rikmannsfamilier, siden medlemskapet nærmest går i arv fra far til sønn. Burschenschafts medlemmer er tidligere eller nåværende studenter, fra velstående familier, som snakker tysk og helst har tysk etternavn. Brannkorpsets medlemmer er menn som arbeider frivillig for lokalsamfunnet, og også her er medlemskapet tilnærmet arvelig mellom far og sønn. Frauenvereins medlemmer er kvinner fra middelklassen som helst snakker tysk, og vil gjøre veldedig arbeid.

JUBILEUMSFEIRINGEN

Vil etnisk tilhørighet være viktig for tyskchilenerne i fremtiden? 150 års-jubileet for de tyske nybyggerne ble feiret med et utall tyskchilenske aktiviteter i to uker. Arrangørene var likevel opptatt av at jubileet skulle være inkluderende for alle beboere og besøkende i Llanquihue-provinsen. Jeg vil argumentere for at jubileet offisielt hadde en inkluderende retorikk, samtidig som jubileet viste ulike etniske og sosioøkonomiske grenser. Nedenfor vil jeg drøfte ulike sider ved jubileet, som indikerer at tyskchilenerne fremdeles uttrykker tilhørighet til sin etniske kategori, samtidig som de opprettholder sin elitestatus.

Jubileet hadde ulike målgrupper. Folkefestene med underholdning og skoletog fremhevet en kulturell synkretisme mellom tyskchilenere og chilenerne, og samlet hele lokalbefolkningen. Foreldre ville se på barna sine marsjere, og lokalbefolkningen ville ha underholdning. Nedenfor har jeg sammenfattet ulike folkefester til en beskrivelse. Onsdagen marsjerte skolene i Puerto Varas langs Llanquihue-innsjøen til ære for 150-årsjubileet. Både det chilenske og tyske flagget ble heist, som under alle aktivitetene, og de respektive nasjonalsangene ble sunget. Myndighetene og jubileumsarrangørene talte om hvordan de tyske nybyggerne hadde overlevd gjennom å rydde den tette skogen og dyrke jorda, ved hjelp av chilenernes anstrengelser. Den tyske konsulen sa i tillegg

at det chilenske folk var et eksempel i hvordan de hadde tatt imot nybyggerne, der for eksempel huillichen Pichi Juan hadde ledet nybyggeragentene til Llanquihue-innsjøen. Nybyggerne var likevel hovedårsaken til regionens suksess. Fader Kuschel prekte om at nybyggermonumentet, en nybyggerfamilie og Pichi Juan, er et symbol på folkeslagenes forening. Elevene avdekket og la ned tyske og chilenske kranser ved monumentet. Etterpå marsjerte hæren, marinen, brannkorpene og de lokale skolene. Både tyskchilenske og chilenske foreldre og elever var samlet. Samme kveld var det folkefest i Puerto Varas med allegoriske vogner og fyrverkeri. Jeg spurte mine tyskchilenske overklasseinformanter om de ville være med, men de ville heller besøke fjerne slektninger for å få mer kunnskap om slekten deres. Mine tyskchilenske informanter fra middelklassen og chilenske arbeiderklasseinformanter deltok imidlertid og snakket om det mange dager etterpå. Disse jubileumsfeiringene var åpne for alle over etniske grenser og klasseskiller. Talene rettet seg både mot de tyske nybyggerne og den chilenske lokalbefolkningen, mens den chilenske staten ble representert av hæren.

Innendørsaktiviteter som blomsterutstillingen, skoleforestillingen og matutstillingen samlet nesten bare tyskchilenere. Et unntak er Blasmusik, som er et chilensk hornorkester som spiller tysk musikk på den lutherske kirkes vårfest, brannkorpsfestivalen og de fleste andre tyskchilenske fester. En dag dro jeg med Ingrid, Jessica og Julio til Puerto Montt for å overvære en forestilling på ”den tyske skolen” i Puerto Montt, der Blasmusik og trekkspillgrupper fra Puerto Montt og Osorno spilte. Trekkspillgruppene hadde bare tyskchilenske medlemmer, der mennene hadde grønne hatter og kvinnene hadde blårutede forkle, mens Blasmusik bestod av chilenske menn med hvite skjorter, grønne vester og røde hatter. Elevene på den tyske skolen hadde dannet en dansegruppe, som danset tyske folkedanser, mens en dansegruppe fra Angelmo danset chilenske danser. Folk klappet og beveget seg frem og tilbake både ved de tyske og chilenske dansene. Dagen etter møtte jeg Blasmusik, som solgte CD-er på den tyskchilenske matutstillingen. Jeg snakket med en av musikerne som sa at de fleste medlemmene er chilenerne uten tyske forfedre som vil styrke nybyggerkulturen, fordi det er en del av Puerto Varas kultur. Bestefaren hans hadde for eksempel jobbet på et dampskip på Llanquihue-innsjøen. Blasmusik kan være et eksempel på kreolisering, hvor tyske skikker har blitt inkorporert i det lokale. Samtidig er det bare etniske chilenerne som er medlemmer av Blasmusik, mens tyskchilenere er medlemmer av trekkspillgruppene. Dette tyder på en fortsatt etnisk segregering, til tross for at chilenerne tilegner seg noen tyskchilenske kulturtrekk. Dette er i samsvar med Barth som sier at det er den sosiale organiseringen av etnisitet som er viktig, ikke flyten av kulturtrekk. Barth kritiserer her strukturfunksjonalistene som legger

vekt på at den etniske gruppen deler en felles kultur, slik at forskjeller mellom grupper analyseres som forskjeller i kulturtrekk. Barth hevder imidlertid at en felles kultur er et resultat av etnisk gruppeorganisering, ikke årsaken til etnisitet. Videre hevder han at noen kulturelle trekk blir brukt av aktørene for å markere forskjellighet, mens andre er irrelevante (Barth 1969a). Eksempelet med Blasmusik (be)viser Barths påstand om betydningen av de etniske grensene. Kulturtrekkene kan flyte over grensene, men påvirker ikke nødvendigvis de etniske grensene.

En annen dag dro jeg til Llanquihue for å se på en blomsterutstilling. Blomsterutstillingen var arrangert av lokale blomsterforeninger i Llanquihue-provinsen, og det var mest foreningenes medlemmer som besøkte utstillingen. De fleste hilste på hverandre, noe som tyder på at de kjente hverandre fra før. De besøkende var en nokså ensartet gruppe av lyse, tyskchilenske, middelaldrende og eldre kvinner som var pent kledd. Selv om jeg for eksempel på vårfesten hadde blitt tatt for å være tyskchilener, antakelig på grunn av mitt blonde utseende, ble jeg ikke inkludert i blomsterutstillingen. Kvinnene så på meg ovenfra og ned mens jeg filmet utstillingen. Årsaken til at de så nedlatende på meg kan være at dette var en implisitt lukket utstilling, der alle kjente alle. Dessuten hadde jeg ikke på meg merkeklær, som de fleste andre kvinnene, og de trodde kanskje at jeg tilhørte en lavere klasse. Tyskchilenske Ingrid kom senere og presenterte meg for de samme kvinnene, og da ble de plutselig mye hyggeligere, antakelig fordi jeg allerede var godtatt av en deres egne.

Avslutningsmiddagen samlet bare lokale myndigheter og rike tyskchilenere. Jubileumsmiddagen ble holdt siste kveld og kostet 18000 pesos. Jeg spurte Ingrid om hun skulle gå på middagen, men hun sa at den var bare for rike folk. Tyskchilenske Martin var den eneste av mine informanter som gikk på avslutningsmiddagen. Denne fordelingen av folk på ulike aktiviteter symboliserer etniske grenser og klasseskiller i Llanquihue-provinsen.

Jubileet gav også en mulighet til å treffe tyskchilenere fra hele landet, og for slektninger å møtes. Fetteren til Julio Winter, Martin, hadde kommet på besøk fra Val Paraiso, i forbindelse med 150-årsjubileumet. Fetterene benyttet anledningen til å besøke sitt nybyggerhjem i nærheten av Puerto Varas, og jeg ble invitert med. Martin er veldig interessert i genealogier og har systematisert mye data. Julio mener at Martin gjerne vil være tysk og er lei seg for at han ikke kan snakke tysk fordi han ikke klarte seg på "den tyske skolen". Julio sier at før ville han også være tysk, men nå har han kommet over det innfallet. Han mener at han har både latinske trekk, som det å kunne ha det gøy, og germanske trekk fordi han har tysk arbeidsetikk. Nå er han 40 år og har nådd alle sine mål som germaner, så nå kan han bruke opp pengene som en latin.

Først dro vi til Werners hus, for å undersøke hvordan fetterene er i slekt med verten. Werner er gift med sin tyske tremenning, og de snakket tysk seg i mellom og med Julio. Fru Werner snakker spansk med aksent, fordi hun ikke har hatt så mye bruk for spansk, siden hun snakker tysk med naboene og mannen. Hun deltar også mye i den lutherske kirke, men de deltar ikke lenger i tyske klubber. Etterpå dro vi til fetterenes slektsgård, hvor det fortsatt bor noen slektninger. Gården er mye mindre enn da nybyggeren Klocker fikk den, fordi etterkommerne har solgt ut *parcelas* hvor det nå bor nyrike. I den ene enden grenser de til *poblaciones* i Puerto Chico, slik at de må passe godt på dyrene for at de ikke skal bli stjålet. På gården ligger det et hus fra nybyggertiden. Det er et lite toetasjes hus med tre rom i første etasje, som blir brukt til fjøs. På hjemreisen snakket Julio og Martin om at Klocker-familien ikke er så utdannede som Werner. De kalte dem *indios* og *rotos* på grunn av måten de oppførte seg på. Herr Klocker har en tyskchilensk far og en chilensk mor som de mente til tross for sin etniske tilhørighet hadde vært et arbeidsomt og dugendes menneske. Fru Klocker var imidlertid en *rota* med dårlige manerer, som bare snakket om penger. Hun ville spare alle pengene og ville for eksempel ikke bruke penger på å reise og besøke sønnen sin. Julio mente at alle er interessert i å tjene penger, men man snakker ikke om det.

Slektstreffet er et eksempel på en eksklusiv tyskchilensk aktivitet, hvor formelle kriterier bestemmer hvem som er medlem. Som nevnt i kapittel 5 er genealogier viktige for å utgreie horisontale slektninger og hvem som er ren *raza*. I kapittel 3 skrev jeg at det tyskchilenere kaller *raza* ikke bare handler om felles opprinnelse, men også om dannelse, noe som er den mest sannsynlige forklaringen på at Julio kunne kalle sin egen slektning for *indio*, noe han mener han absolutt ikke er selv. Han innrømmer imidlertid at han er en blanding av germaner og latiner, og bruker selv en synkretistisk retorikk. Vi kan si at Julio har en mosaikkidentitet, der han mener å ha elementer fra ulike kulturbakgrunner. En slik kulturbakgrunn er den germanske som ifølge Julio karakteriseres av arbeidsomhet, målbevissthet, dyktighet, sparsommelighet, være kultivert og kjedelig. En annen kulturbakgrunn Julio vedkjenner seg, er den latinske, som han mener kjennetegnes av å kunne nyte livet, bruke penger, ha det gøy, være lat og udugelig. Han avgrenser seg imidlertid mot kulturbakgrunnen *indios*, som han sier blant annet kjennetegnes av å være vulgær og åpent pengebegjærlig.

To av mine informanter, som begge er kjente medlemmer av det tyskchilenske fellesskapet, var med på å organisere 150-årsjubileumet. Den ene er krøniker, og den andre er en organisatorisk ildsjel. Jubileet ble dessuten støttet av ordførere i Llanquihue-provinsen, de tyskchilenske institusjonene og regjeringens representanter. Informasjonsmaterialet var både på tysk og spansk og

fokuserer på immigrantenes reise til Chile og nybyggerhistorien. I tillegg ville jubileumskomiteen fremheve betydningen av møtet mellom to kulturtradisjoner. Jubileumskomiteen argumenterte for kulturell synkretisme mellom tyske og chilenske skikker, hvor tyske skikker ble inkorporert i det lokale og de tyske nybyggerne begynte å tilegne seg chilenske skikker. Jubileumsfeiringen viser således en synkretistisk retorikk, samtidig som de ulike jubileumsaktivitetene i ulik grad viser etniske skiller mellom ”vi” og ”de andre”. På den ene siden viser festivalen mer åpenhet mot etniske chilenerne; både retorisk ved at talerne takket deres forfedre, chilotene, for den varme velkomsten nybyggerne fikk, og ved at festivalen var konkret åpen for etniske chilenerne som faktisk var tilstede ved flere av de offentlige feiringene. På den annen side var ikke alle arrangementene åpne for alle chilenerne, til tross for at jubileumsfeiringen ikke hadde formelle kriterier for medlemskap, som de etniske organisasjonene. Chilenerne var synlig fraværende i innendørsaktivitetene som fremhevet de tyske nybyggerne. Noen steder ble utenforstående sett rart på hvis de våget seg inn, noe jeg selv merket på blomsterutstillingen, mens andre arrangementer lå i en prisklasse langt over vanlig menigmanns. Aktivitetene viser derfor klasseskiller og etniske grenser mellom ”vi” og ”de andre”, til tross for flyt av kulturtrekk.

Tyskchilenerne er en problematisk kategori å analysere. På den ene siden opprettholder de etniske grenser, men på den annen side sier de selv at de er chilenerne. Jeg tolker dette som at på den ene side har tyskchilenerne en nasjonal chilensk identitet, mens på den annen side har de en etnisk tyskchilensk identitet. Chile er hjemlandet, mens tyske tradisjoner er forbindelser til fortiden. Tysk mat, språk og musikk bekrefter tilhørighet til den etniske kategorien, og på grunn av jubileet ble tyskchilenerne mer bevisste på sin etniske identitet. Samtidig var jubileumsorganisatorene spesielt opptatt av å fremheve det chilenske element. Årsaker til at den etniske identiteten skjules retorisk, kan som nevnt være at det ikke er politisk korrekt å kommunisere en annen etnisk identitet. Strukturelle begrensninger på manifestering av etnisitet avhenger av gruppenes relative politiske og sosioøkonomiske status (Okamura 1981). Tyskchilenerne har en høy økonomisk status, men liten politisk makt. Tyskchilenerne har en nasjonal, offentlig diskurs om kulturell synkretisme, og at de er chilenerne, fordi de vil usynliggjøre at de er en elite. Samtidig har de en lokal diskurs om at de ser på seg selv som en overlegen *raza*, noe som legitimerer deres elitestatus. Begge diskursene opprettholder deres økonomiske posisjon, noe som tyder på at elitestatusen i siste instans er viktigere for tyskchilenerne enn etnisitet.

KAPITTEL 7:

AVSLUTNING

Selv om samhandling er utbredt mellom tyskchilenere og chilenerne, synes tyskchilenerne å se seg selv som forskjellige fra chilenerne, som igjen ser seg selv som forskjellige fra tyskchilenerne. I denne oppgaven har jeg vist på hvilke måter forskjellene markeres, blant annet ved etniske fordommer, og når ulikhetene gjøres relevant, blant annet gjennom bosetningsmønstre, utdanning og i arbeidsrelasjoner. Denne distinksjonen ser ut som om den skulle være etnisk, men klasse er et bedre analytisk verktøy til å forstå den vedvarende hierarkiske relasjonen mellom tyskchilenere og chilenerne. Mitt teoretiske perspektiv er grunnleggende marxistisk fordi jeg er opptatt av kategoriers forhold til produksjonsmidlene, men jeg er samtidig opptatt av kulturelle og sosiale prosesser for å forstå opprettholdelse av grenser mellom kategorier. Jeg er derfor inspirert av Bourdieus poststrukturalisme. Bourdieu hevder at en samfunnsklasse i tillegg til forholdet til produksjonsmidlene, også defineres gjennom den habitus som er frembrakt av samfunnsklassens sosiale betingelser. Han distingverer mellom klasser gjennom det totale volumet av økonomisk, kulturell og sosial kapital (Bourdieu 1995). Jeg trekker også på etnisitetsteori, for å forklare opprettholdelsen av grenser og kategorier.

En slik tilnærming synes aktuell fordi feltet er gjennomsyret av grenser mellom den tyskchilenske eliten og den chilenske arbeiderklassen. Den tyskchilenske eliten eier produksjonsmidlene, enten det er farmen eller huset, mens den chilenske arbeiderklassen selger sin arbeidskraft. Bourdieus habitusbegrep er også nyttig i analysen av mitt materiale når det gjelder reproduksjon av klaseskiller fordi begrepet forklarer menneskenes tilpasning til deres stilling i samfunnet og deres mangel på motstand. Tyskchilenerne er i klart mindretall, men har en akseptert rett på sine privilegier, som imidlertid til tider utfordres, noe jeg har analysert ved hjelp av etnisitet.

I oppgaven har jeg sett på forholdet mellom etnisitet og klasse, og hvordan de overlapper hverandre. I utgangspunktet ser stratifiseringen i Sør-Chile ut som om den er basert på etnisitet, fordi etniske ideologier rettferdiggjør det sosiale hierarkiet ved at arbeidsdelingen følger etniske grenser som på denne måten sementerer klassene. Prototypen i den etniske kategorien tyskchilenere tilhører

overklassen, mens prototypen på lokale chilenerne tilhører arbeiderklassen. Det finnes variasjon, og etnisk stratifisering utfordres både av fattige tyskchilenerne og av rike chilenerne. På den ene side kan etnisk tilhørighet føre til opprettholdelse av middelklassestatus til tross for dårlig økonomi. På den annen side kan klassetilhørighet på lang sikt føre til overgang fra en etnisk kategori til en annen, ved at velstående chilenerne kan gifte seg inn i en tyskchilensk familie, mens fattige tyskchilenerne ikke lenger kan delta i tyskchilenske foreninger, eller gi barna en tysk utdannelse. Medlemskap i den tyskchilenske kategorien avhenger derfor i det lange løp av klassetilhørighet.

Jeg har sett på kulturelle, sosiale og økonomiske aspekter ved relasjonen mellom tyskchilenerne og chilenerne, og jeg har vist at både klasse og etnisitet belyser hvordan ulikhet mellom kategoriene produseres og reproduseres i Sør-Chile. I oppgaven har jeg argumentert for at til tross for at etnisitet er den åpenbare distinksjonen mellom tyskchilenerne og chilenerne, kan relasjonene bedre analyseres som klasse. Jeg har i tillegg argumentert for at klassesdistinksjonen i Sør-Chile i hovedsak skyldes historiske forhold og etnisitet som har en vesentlig innvirkning på klassesdistinksjonen fordi etniske distinksjoner legitimerer klasseforskjeller, samt har vært en forutsetning for jordtildeling.

Hovedkonklusjonen i oppgaven er at klasse utgjør den dominerende forskjellen i Llanquihue-provinsen. Samtidig opprettholder etnisitet elitestatusen og fordyper klaseskillene fordi grensene blir mer ugjennomtrengelige, jo flere kriterier for elitestatus som sammenfaller. Det hierarkiske chilenske samfunnet manifesteres i arbeidslivet der ulike møtes, men holdes på avstand gjennom hierarki. I det uformelle liv skjules hierarkiet ved at man samhandler mest med likeverdige. Likheter for tyskchilenerne er lik etnisk bakgrunn og lik klassebakgrunn. Lik klassebakgrunn i form av kulturell kapital, knyttes til det de kaller *raza*, som både har klassemessige og etniske konnotasjoner.

I oppgaven har jeg vist at forståelsen av klasse konstrueres i arbeidslivet, der den som gir arbeid får høyere rang enn den som arbeider. Jeg har videre vist at klaseskillene manifesteres i ulike boligstrøk, der overklassen avgrenser seg mot arbeiderklassen. I den sammenheng har jeg vist at likhet som likeverd også kan usynliggjøre sosiale forskjeller i et hierarkisk samfunn. Jeg har også vist at klaseskillene reproduseres i skolesystemet, fordi det er et differensiert utdanningstilbud mellom offentlige og private skoler som styres av skolepenger. Her har vi sett at forurensningsbegrepet også brukes i et klassesamfunn som Chile, noe som vitner om den dype kløften mellom samfunnsklassene. Fattige barn slutter på skolen av strukturelle eller kulturelle årsaker, noe som resulterer i at barna senere får tekniske, lavt betalte jobber. Jeg har i tillegg vist at eliten legitimerer klaseskillene ved å vise til etniske egenskaper, der eliten kategoriserer arbeiderklassen som underlegen. *Raza* refererer

ikke bare til opprinnelse og farge, men bærer også forventninger om grad av dannelses. Elitens virkelighetsforståelse har blitt akseptert blant arbeiderne, noe som forklarer den tilsynelatende mangel på motstand. Den motstanden de tross alt gjør mot elitens virkelighetsforståelse, har imidlertid ikke ført til opphevelse av hierarkiet.

Jeg har videre vist at etnisitet skaper samhold innen den tyskchilenske eliten, noe som har ført til at de har beholdt flere privilegier enn deres beskjedne antall skulle tilsi. Tyskchilenernes etniske identitet er nært knyttet til farmerlivet, og en trussel mot farmerne oppfattes som en trussel mot deres etniske identitet. Jeg har dessuten vist at tyskchilenernes opprinnelsesmyter både skaper identitet og legitimerer kategoriens økonomiske posisjon. Tyskchilenerne bevarer sin elitestatus ved å opprettholde medlemmenes klassetilhørighet, og ved å integrere tyskchilenere i den etniske kategorien gjennom kulturelle aktiviteter. Etnisitet legitimerer økonomisk posisjon, men gir ingen politisk makt, noe som har ført til at tyskchilenerne underkommuniserer etnisitet i nasjonale sammenhenger, og overkommuniserer etnisitet i lokale sammenhenger. I fremtiden kan den tyskchilenske eliten opprettholde sin elitestatus ved både å overkommunisere og underkommunisere sin etniske tilhørighet, men de vil bli utfordret av rike chilenerne.

APPENDIKS 1:

ENCUESTA (SPØRREUNDERSØKELSE)

La persona entrevistada: (personlige opplysninger)

- 1) Nombre: (navn)
- 2) Funcion en la familia: (Hva er din rolle i familien?)
- 3) Ocupacion: (yrke)
- 4) Edad: (alder)
- 5) De donde viene su familia? (Hvor kommer familien din fra?)

La casa: (huset)

- 6) Direccion: (adresse)
- 7) Cuantas personas viven en la casa: (Hvor mange personer bor i huset?)
- 8) Quien es el propietario de la casa: (Hvem eier huset?)
- 9) Cuantas diferentes habitaciones hay ? (Hvor mange ulike rom fins det?)
Baños:....., dormitorios:....., sala de estar:.....,cocina:....., otro:.....
(Bad, soverom, stue, kjøkken, annet)
- 10) Hay algun medio de calefaccion de la casa? (Fins det oppvarming i huset?)
Sí que si, que tipo? (Hvis svaret er ja, hvilken type?)

11) Tiene tele? (Har De TV?)

Sí que si cuantos? (Hvis svaret er ja, hvor mange?)

12) Tiene calefon? (Har De varmtvannsbeholder?)

13) Tiene telefono? (Har De telefon?)

Sí que si, tiene celular o fijo? Cuantos? (Hvis ja, har De mobil eller fasttelefon? Hvor mange?)

14) Que tipo de cocina tiene? (Hvilken type komfyr har De?)

15) Que ocupacion tienen los habitantes de la casa? (Hvilken hovedaktivitet har beboerne i huset?)

Trabajo renumerado:....., estudiantes:....., lactantes/preescolares:....., dueña de casa:....., cesantes:....., otro:.....

(Lønnsarbeid, studier, førskolebarn, husmor, arbeidsledig, annet)

16) Cuantos años de estudio tienen los habitantes(sin contar años repetidos): (Hvor mange års skolegang har beboerne bestått?)

0-7:....., 8-11:....., 12-15:....., 16+++ : .....

17) Quien hace el aseo diariamente? (Hvem gjør husarbeidet hver dag?)

Sí es una nana contesta la pregunta 19 (Hvis det er en hushjelp, svar på spørsmål nr. 19)

18) Encuentra que es justo como se distribuye la labor domestica en su casa? (Synes De det er rettferdig slip husarbeidet er fordelt i hjemmet ditt?)

Sí que no, que le gustaria cambiar? (Hvis ikke, hva ville De ha forandret?)

19) Cuanto le paga a la nana? (Hvor mye betaler De hushjelpen?)

20) Encuentra que la nana trabaja mucho, suficiente o poco por la plata que Uds le pagan?

(Synes De at hushjelpen arbeider mye, nok eller lite i forhold til den lønnen De betaler?)

21) Comen junto con la nana? (Spiser dere sammen med hushjelpen?)

22) La nana es parte de su familia? (Er hushjelpen en del av familien?)

Sí que si en que sentido? (Hvis ja, på hvilken måte?)

23) Ud se siente mas identificado con un empresario, un profesional, un trabajador, un comerciante, un funcionario o dueña de casa? (Identifiserer De Dem mest med en bedriftseier, en fagmann, en arbeider, en handelsmann eller husmor?)

24) A su parecer;a) quienes pertenecen a un clase social mas alto que Ud y b) quienes pertenecen a un clase social mas bajo que Ud? (Fra Deres synsvinkel, a) Hvem tilhører klassen over Dem og b) hvem tilhører klassen under Dem?)

25) Con qué personaje publico se identifica Ud? (Med hvilken offentlig person identifiserer De Dem?)

26) Ud siente que el proveedor de la familia gana lo que corresponde por el esfuerzo que hace? (Synes De at familieforsørgeren tjener nok i forhold til hans/ hennes innsats?)

27) Tiene algun sueño para el futuro? (Har De noen drøm for fremtiden?)

28) Que es lo que mas teme del futuro? (Hva er det De frykter mest i fremtiden?)

29) a) Cuales son las cosas que le gustan de su vida, y b) cuales no le gustan? (a) Hvilke ting liker De med livet Deres, og b) hvilke ting liker De ikke?

30) Sí Ud fuera el presidente de la Republica, que haría para mejorar el pais? (Hvis De var republikkens president, hva ville De gjøre for å forbedre landet?)

APPENDIKS 2:

ORDLISTE

<i>ALLEGADOS</i>	: Ikke-betalende leieboere
<i>BURBUJA</i>	: Såpeboble
<i>CHILOTES</i>	: De som kommer fra den chilenske øya Chilóe.
<i>CONTAMINACIÓN</i>	: Forurensning
<i>INDIOS</i>	: Nedsettende ord for urbefolkning
<i>INE</i>	: Instituto nacional de estadísticas (Institutt for nasjonal statistikk)
<i>INQUILINO</i>	: Landarbeidere som bor på arbeidsgiverens gård
<i>KUCHEN</i>	: Tysk kake
<i>NANA</i>	: Barnepike
<i>PARCELA</i>	: Forholdsvis liten rural tomt
<i>PATRON</i>	: Autoritær, hierarkisk og paternalistisk arbeidsgiver
<i>POBLACIÓN</i>	: Statssubsidiert boligstrøk
<i>RAZA</i>	: Lokalt uttrykk for etnisk kategori, som viser til opprinnelse, farge og dannelse

<i>ROTOS</i>	: Nedlatende omtale av mennesker som anses som vulgære
<i>SANTIAGUINOS</i>	: De som kommer fra hovedstaden Santiago, gjerne fra rike og aristokratiske familier
<i>SECPLAC</i>	: Secretaria comunal de planificación (Det kommunale plansekretariatet)

APPENDIKS 3:

ILLUSTRASJONER:

Kart 1: Llanquihue-provinsen

Microsoft 2002

Kart 2: Puerto Varas

Comité organizador 150 años 2003

Kart 3: Chile

Microsoft 2002

Genealogi: Familien Held

Bilder:

LITTERATURLISTE

Abufón, J, 1987: *La pequeña Alemania: analisis sociocultural de un enclave modernizador en Chile*. Santiago: Universidad de Chile

Adams, K, og Dickey, S, 2000: *Home and hegemony*. Michigan: The University of Michigan Press

Affonso, A, Gomez, S, Klein, E, Ramirez, P, 1970: *Movimiento campesino chileno*. Santiago: ICIRA

Archetti, E, og Stølen, K, 1975: *Explotación familiar y acumulación de capital en el campo argentino*. Buenos Aires: Siglo Veintiuno editores

Archetti, E, og Stølen, K, 1994: "Latin-Amerika" i S. Howel og M. Melhuus (red), *Fjern og Nær*. 2. utgave. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Archetti, E, 1994: "Introduction" i E. Archetti (red), *Exploring the Written, Anthropology and the Multiplicity of Writing*. Scandinavian University Press

Barth, F, 1969: *Ethnic groups and boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget

Barth, F, 1969a: "Introduction" i F. Barth (red), *Ethnic groups and boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget

Barth, F, 1969b: "Pathan identity and its maintenance" i F. Barth (red), *Ethnic groups and boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget

Blancpain, J, 1970: *La tradición campesina alemana en Chile*. Santiago de Chile: Liga Chileno-Alemana

Blancpain, J, 1974: *Les allemands au Chili: (1816-1945)*. Köln: Böhlau Verlag

Blancpain, J, 1985: *Los alemanes en Chile 1816-1945*. Santiago: Ediciones pedagogicas chilenas

Bourdieu, P, og Passeron, J, 1977: *Reproduction in education, society and culture*. London and Beverly Hills: SAGE Publications

Bourdieu, P, 1991: *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press

Bourdieu, P, 1995: *Distinksjonen*. Oslo: Pax forlag A/S

Bourdieu, P, 1996: *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag A/S

Bourdieu, P, 1996a: "Om symbolsk makt." i P. Bourdieu (red), *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag A/S

Bourdieu, P, 1996b: "Et steds betydning." i P. Bourdieu (red), *Symbolsk makt*. Oslo: Pax forlag A/S

Bourdieu, P, 2000: *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax forlag A/S

Brachmann, A, 1999: *La colectividad chileno- alemana en la zona de Los Angeles*. Los Angeles

Breidlid, A, 2002: "Ideology, cultural values and education: a critical analysis of Curriculum 2005 in South Africa." i *Perspectives in Education*. Vol. 21. no.3

Bugge, L, 2002: *Pierre Bourdieus teori om makt*. i Agora nr. 3/4

Burdach, A og Vega, O, 1994: *Uso actual del aleman en situación de coexistencia con el español*. Santiago: Universidad Catolica de Chile

Caldeira, T, 2000: *City of walls*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press

- Carlisle, S, 1996: "Boundaries in France." i D. Pellow (red), *Setting boundaries*. Westport: Bergin & Garvey
- Cohen, A, 1981: *The politics of elite culture*. Berkely: University of California Press
- Colegio Alemán, 1981, *Revista oficial del Colegio Alemán Puerto Varas*. Puerto Montt: Artegraf
- Colegio Germania, 1976, *Colegio Germania 60 años: 1916-1976*
- Colegio Germania, 1982, *Puerto Varas 82*. Santiago: Manantial
- Comité organisador 150 años, 2003: *Inmigración alemana 150 años*. Puerto Montt: Masterprint
- Connerton, P, 1989: *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press
- Converse, C, 1997: "Culture and nationalism among the german-chileans in the 1930's." i *Peron and the Nazis*. Georgetown University. Middle Atlantic Council on Latin American Studies. Annual meeting 6-7 april 1990. Rutgers University
- Denzin, N, 1989: "Ch. 10: Strategies of Multiple Triangulation." i N. Denzin (red), *The Research Act. A theoretical Introduction to Sociological Methods*. Englewood cliffs, N. J. : Prentice-Hall
- Deutsch-chilenischer Bund, 1997: *Chile – ein land zum leben, arbeiten und investieren*. 2. utgave. Santiago: Graf Art
- Dickey, S, 2000: "Mutual exclusions." i Adams, K og Dickey, S (red), *Home and hegemony*. Michigan: The University of Michigan Press
- Douglas, M, 1984: *Purity and danger, an analysis of the concepts of pollution and taboo*. London and New York: ARK edition

- D'Souza, V, 1999: "Caste and Class: A Reinterpretation" i K. Sharma (red), *Social inequality in India*. Jaipur and New Delhi: Rawat Publications
- El Llanquihue 2001: "*Germania*" de Puerto Montt campeones de festival. 13/11. Puerto Montt
- El Llanquihue 2002: *Deserción del 8.4% sufre enseñanza media*. 31/05. Puerto Montt
- El Mercurio, 2002: *Un diputado emplaza públicamente a Huilcamán*. 07/04. Santiago
- Engelstad, F, 1998: "Kap. 20: Forskningsetikk". i F. Engelstad (red), *Samfunn og vitenskap*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS
- Eriksen, T, 1993: *Ethnicity and nationalism*. London: Pluto Press
- Eriksen, T, 1997: "Ethnicity, race and nation." i M. Guibernau og J. Rex (red), *The ethnicity reader*. Cambridge: Polity Press
- Eriksen, T, 2003: *Hvem var Edward Said*. 05/10. Oslo: Dagsavisen
- Eyzaguirre, L og Herborn, C, 1999: *Identidad etnico femenino de mujeres mapuche migrantes a la ciudad de Temuco, modales de la identidad*. Temuco: Universidad Catolica de Temuco
- Fardon, R, 1999: *Mary Douglas: an intellectual biography*. London and New York: Routledge
- Farias, V, 2000: *Los nazis en Chile*. Barcelona: Seix Barral
- Fontalba, L, 2001: *Alerce toma cara de ciudad*. 31/10. Puerto Montt: El Llanquihue
- Forsythe, D, 1989: "German identity and the problems of history." i Tonkin et al. (red), *History and ethnicity*. London: Routledge

Geschichtliche Monatsblaette: *Briefe, Berichte und Urkunden*. heft XVIII. Santiago: Claus von Plate

Goffman, E, 1992: *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax Forlag A/S

Gongora, M, 1960: *Origen de los inquilinos de Chile central*. Santaigo de Chile: Editorial universitaria

Grape, C, 1994: *Historiekonstruksjon og etnisk identitetsdiskurs*. Oslo: Universitetet i Oslo

Greenfield, S, og Strickon, A, 1972: "The analysis of Patron-Client Relationships: An Introduction." i S. Greenfield og A. Strickon (red), *Structure and process in Latin America*. Albuquerque: University of New Mexico Press

Gullestad, M, 1984: *Kitchen – table society*. Oslo: Universitetsforlaget

Gullestad, M, 2001: "Likhetens grenser." i H. Lidén et al. (red), *Likhetens paradokser*. Oslo: Universitetsforlaget

Hagendoorn, L, 1993: "Ethnic categorization and outgroup exclusion: cultural values and social stereotypes in the construction of ethnic hierarchy." i *Ethnic and racial studies*. Vol. 16(1). London: Routledge

Handelman, D, 1977: "The organization of Ethnicity." *Ethnic Groups*. Vol.1. New York: Gordon og Breach Science Publishers

Heath, D, 1972: "New Patrons for Old: Changing Patron-Client Relationships in the Bolivian Yungas." S. Greenfield og A. Strickon (red), *Structure and Process in Latin America*. Albuquerque: University of New Mexico Press

Held, E, 1970: *Documentos sobre la colonización del sur de Chile*. Puerto Varas: Colección historica Bernardo Horn Klenner

Held, E, 1986: *Ensayo historico de la comuna de Puerto Octay*. Santiago: Instituto Geografico Militar

Held, E, 1993: *Familia Held. Radicación de Gottfried Held y familia en la colonia del lago Llanquihue*. Santiago: Claus von Plate

Horn, B, Kinzel, 1983: *Puerto Varas 130 años de historia 1852-1983*. Puerto Varas: Imprenta y librería Horn y Cia. Ltda

Iglesia catolica, 1948: *Matrimonios 1911-1948*. Puerto Varas: Sagrado Corazón

Iglesia luterana, 1994: “Traumungen 1865-1994,” *Kirchebuch I-VI*. Puerto Montt: Iglesia luterana de Puerto Montt

INE, 2003: “Censo 2002.” i *Mapa interactivo de Chile*. www.ine.cl

Izikowitz, K, 1969: “Neighbours in Laos.” i F. Barth (red), *Ethnic groups and boundaries*. Oslo: Pensumtjeneste

Jenkins, R, 1992: *Pierre Bourdieu*. London and New York: Routledge

Jenkins, R, 1994:” Social anthropological models of inter-ethnic relations.” i D. Mason og J. Rex (red), *Theories of race and ethnic relations*. Cambridge: Cambridge University Press

Kottak, P, 1994: *Antropologia – una exploración de la diversidad humana con temas de la cultura hispana*. Madrid: Mc Graw Hill

Krebs, A, Tapia, U, Schmid, P, 2001: *Los alemanes y la comunidad chileno- alemana en la historia de Chile*. Santiago de Chile: Liga Chileno-Alemana

Kuschel, C, 2001: *Realidad educativa en Chile*. 16/08. Puerto Montt: El Llanquihue

Larraín, J, 2001: *Identidad chilena*. Santiago: LOM ediciones

Lawrence, R, 1996: "The multidimensional nature of boundaries." i D. Pellow (red), *Setting Boundaries*. Westport: Bergin og Garvey

Le Wita, B, 1994: *French Bourgeois Culture*. Cambridge: Cambridge University Press

Lidén, H, Lien, M, og Vike, H, 2001: "Likhetens virkeligheter." i H. Lidén et al. (red), *Likhetens paradokser*. Oslo: Universitetsforlaget

Liga chileno-alemana, 1970: *Los alemanes en Chile en su primer centenario*. Santiago de Chile

Liga chileno-alemana 1991: *Chile y los alemanes*. Santiago de Chile

Lomnitz, L, 1998: *Neoliberalismo y clase media: El caso de los profesores de Chile*. Santiago: Dirección de bibliotecas, archivos y museos

Low, S, 1996: "Constructing difference." i D. Pellow (red), *Setting boundaries*. Westport: Bergin og Garvey

Maira, L, 1998: *Los tres Chile de la segunda mitad del siglo XX*. Santiago: LOM Ediciones

Mauss, M, 1995: *Gaven: utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oslo: Cappelen

Microsoft, 2002: *Encarta*. www.encarta.com

Mideplan, 1995: *Conceptualización de la pobreza rural*. documento sociales nr. 43. Santiago: Division social, departamento de políticas y coordinación

Ministerio de educación de Chile 1998-2002: *Sistema educacional*. www.mineduc.cl

Minte, A, 1997: "La colonización alemana en Llanquihue: Un analisis de las causas y motivaciones de la inmigracion." i *Theoria*. Vol. 6

Minte, A, 2002: *Colonización alemana a orillas del Lago Llanquihue*. Santiago: Liga Chileno-Alemana

Mintz, S, 1973: "A note on the definitions of peasantries." *Journal of peasantstudies* 1(1)

Molina, R, og Rivera, R, 1986: *Las organizaciones campesinas en Chile*. catastro 1984. Santiago de Chile: GIA

Morales, G, 2002: *Codigo de trabajo*. Santiago:"Genova LTDA."

Municipalidad de Puerto Varas, 2001: *Listado estadistico informacion CAS-2*. Puerto Varas

Mybes, F, 1996: *Historia de las iglesias luteranas en Chile. Originadas por la inmigración alemana*. Santiago: Optima

Nader, L, 1974: "Up the anthropologist-perspectives gained from studying up." i D. Hymes (red), *Reinventing anthropology*. New York: Vintage books

Neudorfer, J, 2000: *A ambos lados del Oceano*. Puerto Varas: Verbolux

Newman, K, 1988: *Falling from grace*. New York: The Free Press

Okamura, J, 1981: "Situational ethnicity." i *Ethnic and racial studies*. Vol. 4. London: Routledge

Olguin, C, 2000a: *El difícil poblamiento de Frutillar*. 02/07. Puerto Montt: El Llanquihue

Olguin, C, 2000b: *Poblamiento de Frutillar*. 09/07. Puerto Montt: El Llanquihue

Ortner, S, 1974: "Is Female to Male as Nature Is to Culture." i M. Rosaldo og L. Lamphere (red), *Woman, culture & Society*. Stanford: Stanford University Press

Pascal, A, 1971: *Relaciones de poder en una localidad rural*. Santiago: ICIRA

Pellow, D, 1996: *Setting boundaries*. Westport: Bergin og Garvey

Pellow, D, 1996a: "Concluding thoughts." i D. Pellow (red), *Setting boundaries*. Westport: Bergin og Garvey

Perez Rosales, V, 1970: *Recuerdos del pasado*. Buenos Aires: Francisco de Aguirre

Peri, R, 1989: *Reseña de la colonización en Chile*. Santiago: Andres Bello

Pike, F, 1968: "Aspect of class relations in Chile, 1850-1960." i J. Petras og M. Zetlin (red), *Latin America- reform or revolution*. New York: Faucett World Library

Precht, H, 1977: *Las "provincias alemanas" en la actualidad*. Noviembre. Sopesur

Rex, J, 1994, "The role of classanalysis in the study of racerelations – a Weberian perspective." i D. Mason og J. Rex (red), *Theories of race and ethnic relations*. Cambridge: Cambridge University Press

Scott, J, 1990: *Domination and the Arts of Resistance*. New Haven and London: Yale University Press

SECPLAC, 1999: *Plan de desarrollo comunal 2000 al 2010*. Diciembre. Puerto Varas: Ilustre Municipalidad de Puerto Varas

Shah, 2000: "Service or servitude." i K. Adams og S. Dickey (red). *Home and hegemony*. Michigan: The University of Michigan Press

Smith, C, 1996: "Myths, intellectuals and race/ class/ gender distinctions in the formation of Latinamerican nations. *Journal of Latinamerican anthropology*. Volume 2. Number 1

Sopesur, 1977b: *Continuidad en las relaciones chileno-alemanas*. Noviembre

Tampe, E, 1985: *Puerto Varas o el encanto de las rosas*. Santiago: Maquina Offset

The Collins English dictionary, 2000: *Jus soli*. Harper Collins Publishers. www.wordreference.com

Turra, O, 1994: "La estructura agraria en Llanquihue 1852-1913." i *Revista de historia*. Año 4. Vol. 4

Velazquez, J, 2001a: "El viaje del Susanna." i J. Velazquez (red), *Apuntes 1, revista mensual de historia*. Puerto Montt

Velazquez, J, 2001b: "El nazismo en Puerto Montt." i J. Velazquez (red), *Apuntes 4, revista mensual de historia*. Puerto Montt

Vergara, J, 1991: "La ocupacion de las tierras Huilliche y la violencia sobre el indigena (1880-1930). Una investigación preliminar." i *NUTRAM*. nr. 26. Santiago: Centro ecumenico Diego de Medellín

Wade, P, 1997: *Race and ethnicity in Latin America*. London: Pluto Press

Waldrop, A, 2001: *A room with one´s own*. Oslo: University of Oslo

Wallman, S, 1979, "Introduction: The scope of ethnicity." i S. Wallman (red), *Ethnicity at work*. London: Macmillan

Weber, M, 1958: *The protestant Ethic and the spirit of capitalism*. New York: Charles Scribner's sons

Weix, G, 2000: "Inside the home and outside the family." i K. Adams og S. Dickey (red), *Home and hegemony*. Michigan: The University of Michigan Press

Werner, M, 2002: *Mi nueva patria*. 2. utgave. Valdivia: Imprenta América Ltda

Wessel, T, 1996: "Segregasjon og disintegrasjon." i *Plan*. nr. 3. Oslo: Universitetsforlaget

Wessel, T, 2002: *Segregerte boligmiljøer: et storbyproblem*. forelesning 28/02. Oslo: Universitetet i Oslo

Willis, P, 1977: *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon house

Winckler, C, 2000: *Alemanes en Chile*. Santiago: FIN comunicaciones

Wolf, E, 1966: *Peasants*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall

Wolpe, H, 1994: "Class concepts, class struggle and racism." i P. Mason og J. Rex (red), *Theories of race and ethnic relations*. Cambridge: Cambridge University Press

Ziebur, U, 1998: *Die soziolinguistische Situation von Chilenen deutscher abstammung*. Frankfurt: Europa-Universität Viadrina,

Zuñiga, M, 2001a: *Sinodo luterano se realize en Chamiza*. 07/10. Puerto Montt: El Llanquihue

Zuñiga, M, 2001b: *85 años formando buenos cristianos*. 12/10. Puerto Montt: El Llanquihue

Zuñiga, M, 2001c: *Los olvidados de los cementerios*. 02/11. Puerto Montt: El Llanquihue

Zuñiga, M, 2002: *Comunidad luterana recordó aniversario*. 12/08. Puerto Montt: El Llanquihue

Young, G, 1974: *The germans in Chile. Immigration and colonisation, 1849-1914*. New York: Center for migrationstudies

Østerberg, D, 1995, “Innledning.” i K. Gjesdal og M. Lending (red), *Distinksjonen*. Oslo: Pax Forlag A/S

